

ІМІДЖ
сучасного педагога

IMAGE OF THE MODERN PEDAGOGUE

№1 (214)
2024

Модернізація закладів освіти

Modernization of educational institutions

Website: isp.pano.pl.ua

- CrossRef
- Index Copernicus ICV 2022 (81,08)
- BASE
- Google Академія
- [h-index: 20 \(11/2023\) | i10-index: 61\(02/2024\)](#)
- WorldCat
- OpenAIRE
- Наукова періодика України

ГОЛОВНА РЕДАКТОРКА

Білик Надія Іванівна, докторка педагогічних наук, доцентка,
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Аніщенко Олена Валеріївна, докторка педагогічних наук, професорка,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Боднар Оксана Степанівна, докторка педагогічних наук, доцентка,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Вовк Мирослава Петрівна, докторка педагогічних наук, старша
наукова співробітниця, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені
Івана Зязюна НАПН України

Горшко Юрій Васильович, доктор педагогічних наук, професор,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
Україна

Гриньова Марина Вікторівна, докторка педагогічних наук, професорка,
член-кореспондентка НАПН України, Полтавський національний
педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Дудак Анна, докторка габілітована, професорка, Інститут педагогіки
і психології, Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (Республіка
Польща)

Сльникова Галина Василівна, докторка педагогічних наук, професорка,
Українська інженерно-педагогічна академія, м. Харків, Україна

Зелюк Віталій Володимирович, кандидат педагогічних наук, доцент,
директор, Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського,
Україна, заступник головного редактора

Льченко Віра Романівна, докторка педагогічних наук, професорка,
дійсна членкиня НАПН України, Полтавська академія неперервної освіти
ім. М. В. Остроградського, Україна

Калініченко Ірина Олександрівна, кандидатка педагогічних наук,
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Королюк Світлана Вікторівна, кандидатка педагогічних наук, доцентка,
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Кравченко Ганна Юрївна, докторка педагогічних наук, доцентка,
Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти, ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»

Кравченко Любов Миколаївна, докторка педагогічних наук,
професорка, Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка, Україна

Кучерявий Олександр Георгійович, доктор педагогічних наук,
професор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України

Засновники

Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Видавець

Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Адреса редакції

вул. Соборності, 64-ж, м. Полтава, Україна, 36014

Контактна інформація

тел./факс: 0532) 56 3852, e-mail: root@pano.pl.ua
контактна особа: (066) 033 1422, e-mail: bilyk@pano.pl.ua

Website: isp.pano.pl.ua

Лавріненко Олександр Андрійович, доктор педагогічних наук,
професор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України

Лук'янова Лариса Борисівна, докторка педагогічних наук, професорка,
член-кореспондентка НАПН України, заслужена діячка науки і техніки
України, директорка, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені
Івана Зязюна НАПН України, заступниця головного редактора

Мажець Гелена, докторка габілітована, професорка, Гуманістична та
економічна академія в Лодзь (Республіка Польща)

Мосейчук Юрій Юрійович, доктор педагогічних наук, професор,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

Отич Олена Миколаївна, докторка педагогічних наук, професорка,
Інститут вищої освіти НАПН України

Палічук Юрій Іванович, кандидат педагогічних наук, доцент, ЗВО
«Буковинський державний медичний університет», м. Чернівці, Україна

Пікула Норберт, доктор габілітований, професор, директор, Інститут
соціальної педагогіки, Державний Педагогічний університет ім. Комісії
Народової в Кракові (Республіка Польща)

Рибалко Людмила Сергіївна, докторка педагогічних наук, професорка,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
Україна

Сотська Галина Іванівна, докторка педагогічних наук, професорка,
член-кореспондентка НАПН України, Інститут педагогічної освіти і освіти
дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Стрельников Віктор Юрійович, доктор педагогічних наук, професор,
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Федій Ольга Андріївна, докторка педагогічних наук, професорка,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
Україна

Фомін Володимир Вікторович, доктор педагогічних наук, професор,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
Україна

Хомич Лідія Олексіївна, докторка педагогічних наук, професорка,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН
України

Шпак Валентина Павлівна, докторка педагогічних наук, професорка,
Навчально-науковий інститут педагогічної освіти спеціальної роботи
і мистецтва, Черкаський національний університет імені Богдана
Хмельницького, Україна

Журнал включено до Переліку електронних наукових
фахових видань України у галузі «Педагогічні науки»,
(наказ МОН України від 02.07.2020 року № 886)

Рекомендовано вченою радою

Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України (протокол № 2 від 11.02.2024 року)

Редакційна рада:

Білик Н.І., Зелюк В. В. (голова ради), Льченко В. Р.,
Калініченко І. О., Пилипенко В. В., Хомич Л. О.

Підписано до друку: 15.02.2024 р.

Формат: 60x84 1/8.

Topic: “Modernization of educational institutions”

ISSN: electronic - 2522-9729

Specialty: 011 education, pedagogical sciences (02.07.2020)

Category “B”

UDC 37:004

DOI 10.33272/2522-9729-2024-1(214)

Themes of publications: topical issues of pedagogy, pedagogical technologies, postgraduate and in-service pedagogical education, pedagogical mastery, education and training of adult, pedagogical management

Periodicity: 6 issues per year

Manuscript languages: Ukrainian, English, Polish

The journal was officially founded on June 1, 1999,
as a scientific electronic edition – May 22, 2017

International, foreign and national reference
and scientometric databases, “Image of the Modern
Pedagogue” is indexed in:

- CrossRef
- Index Copernicus ICV 2022 (81,08)
- BASE
- Google Академія
- h-index: 20 (11/2023) | i10-index: 61 (02/2024)
- WorldCat
- OpenAIRE
- Наукова періодика України

EDITOR IN CHIEF

Nadiia Bilyk, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD:

Olena Anischenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Oksana Bondar, Doctor of Pedagogical Sciences, Docent, V. Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, Ukraine

Myroslava Vovk, Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Ivan Zyazun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Yurii Horoshko, doctor of pedagogical sciences, professor, T.H. Shevchenko National University “Chernihiv Colehium”

Marina Gryniova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Anna Dudak, habilitated doctor, professor, deputy of the faculty of pedagogy at the Institute of Pedagogy and Psychology of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (Republic of Poland)

Halyna Yelnykova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy, Kharkiv, Ukraine

Vitaliy Zeliuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director, M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine, deputy of the editor in chief

Vira Ilchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member of National Academy of Sciences of Ukraine, Director, M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

Iryna Kalinichenko, Candidate of Pedagogical Sciences, Director, M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

Svitlana Koroliuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director, M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

Hanna Kravchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Docent, Belotserkiv Institute of Continuing Professional Education, State Educational Institution “University of Education Management” NAES of Ukraine, Ukraine

Liubov Kravchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

Alexander Kucheryavyi, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Olexandr Lavrynenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Helena Marzec, habilitated Doctor, Professor, University of Humanistic and Natural Sciences, Łódź branch of Piotrkow Trybunalski (Republic of Poland)

Yurii Mosechuk, doctor of pedagogical sciences, professor, Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University, Ukraine

Larysa Lukianova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member NAES of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Director, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine, deputy of the editor in chief, Ukraine

Olena Otych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Ukraine

Yurii Palichuk, candidate of pedagogical sciences, docent, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, Ukraine

Norbert Pikula, habilitated doctor, professor, director. Institute of Social Pedagogics, Pedagogical University named after People’s Commission in Cracow (Republic of Poland)

Liudmyla Rybalko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

Halyna Sotska, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Viktor Strelnikov, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Director, M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

Olha Fediy, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

Volodymyr Fomin, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, H.S. yyyaSkovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

Lidiya Khomych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Valentyna Shpak, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Educational and Scientific Institute of Pedagogical Education of Special Work and Art, Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University, Ukraine

Journal is included in the List of electronic scientific
professional editions of Ukraine in the field of “Pedagogical sciences”,
(Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine,
No 886 of July 02.2020)

Recommended by the Academic Council
Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine
(protocol № 2, 11.02.2024)

Editorial Board
Bilyk Nadiia, Zeliuk Vitaliy (Chairman of the Board), Ilchenko Vira,
Kalinichenko Iryna, Pylypenko Vadym, Khomych Lidiya

Signed for print: 15.02.2024

Format: 60x84 1/8

Founders

M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education
Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Publisher

M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education

Address

Sobornosti st. 64-Zh, Poltava, Ukraine, 36014

Contact information

tel. / fax: 0532) 56 3852, e-mail: root@pano.pl.ua
contact person: (066) 033 1422, e-mail: bilyk@pano.pl.ua

Website: isp.pano.pl.ua

© “Image of the Modern Pedagogue”, 2024
© PANO, 2024



ТОЧКА ЗОРУ

- Функції самоменеджменту сучасного вчителя іноземних мов *Боднар Оксана, Шкода Марина*

5



ПЕДАГОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

- Модернізація менеджменту в закладі освіти: виклики та тенденції *Бондаренко Ірина*
- Етапи формування професійної готовності керівників закладів дошкільної освіти до управлінської діяльності *Компанієць Леся*

14

19



ВИЩА ШКОЛА

- Специфіка розроблення електронного курсу дисципліни «Сучасні пошукові системи та бібліографія» для вищих навчальних закладів *Королюк Ростислав*
- Стимулювання інноваційної діяльності викладача вищої школи *Рибалко Людмила, Дін Жуцзе (КНР), Овсюк Дар'я*
- Організаційні навички як складник «soft skills» майбутніх викладачів вищої школи та фахівців фізичної культури та спорту *Романовський Олександр, Резнік Світлана, Ігнатюк Ольга, Солодовник Тетяна*
- Міждисциплінарні виміри викладання ерготерапії в закладі вищої освіти *Бочаров Андрій, Слухенська Руслана, Зендик Олена*
- Організаційна культура в закладі вищої освіти *Драгунова Віра*
- Проблеми підвищення ефективності контролю в закладі вищої освіти *Васильєва Ірина*

26

31

37

42

47

53



ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

- Методологічні аспекти компетентнісного підходу до професійної підготовки кваліфікованих фахівців *Шевчук Світлана*

58



ПОРАДИ СПЕЦІАЛІСТА

- “Energy-efficient” mode of teaching *Yuliia Laptinova*
- Чинники професійного вигорання фахівців корекційних закладів освіти *Бєлікова Олена*

67

74



РЕЖЕСУРА УРОКУ

- Інтегрований урок «Гідроніми рідного краю» в контексті Place-based Education *Перевознюк Вікторія*

81



ВІНОК МИТЦІВ І МИСТКИНЬ

- Виконавська манера белтінг у творчості українських вокалістів *Зайцев Владіслав, Зібров Павло*
- Українське короткометражне кіно: сучасний стан і перспективи *Струкова Марина*
- Дитяча опера-казка «Лісова школа» у контексті розвитку української музичної культури *Бєлікова Валентина*

86

93

100



POINT OF VIEW

- Self-management functions of a modern foreign language teacher *Oksana Bodnar, Maryna Shkoda* 5



PEDAGOGICAL MANAGEMENT

- Modernization of management in educational institutions: *challenges and trends Iryna Bondarenko* 14
- Stages of developing the preschool directors' professional readiness for a management activity stages of developing the preschool directors' professional readiness for management activity *Lesia Kompaniiets* 19



HIGH SCHOOL

- Specificity of the development of an electronic course of the discipline "Modern search engines and bibliography" for higher education institutions *Rostyslav Koroliuk* 26
- Stimulation of innovative activities of high school teachers *Liudmyla Rybalko, Rujie Ding (China), Daria Ovsniuk* 31
- Organization skills as a constituent of soft skills in future higher education teachers and specialists in physical education and sports *Olexandr Romanovskiy, Svitlana Reznik, Olha Ihnatiuk, Tetiana Solodovnyk* 37
- Interdisciplinary dimensions of teaching ergotherapy at a higher education institution *Andrii Bocharov, Ruslana Slukhenska, Olena Zendyk* 42
- Organizational culture in an institution of higher education *Vira Drahunova* 47
- Problems of increasing the efficiency of control in an institution of higher education *Iryna Vasylieva* 53



PROFESSIONAL EDUCATION

- Methodological aspects of the competent approach to professional training of qualified specialists *Svitlana Shevchuk* 58



SPECIALIST'S ADVICE

- “Energy-efficient” mode of teaching *Yuliia Laptinova* 67
- Factors of professional burnout in correctional institution specialists *Olena Bielikova* 74



TUTORIAL LESSON

- Integrated lesson "Hydronyms of the native land" in the context of place-based education *Viktoriiia Perevozniuk* 81



GALAXY OF TALENTED

- Belting performance manner in the creativity of Ukrainian vocalists *Vladyslav Zaitsev, Pavlo Zibrov* 86
- Ukrainian short film: current state and prospects *Maryna Strukova* 93
- Children's opera-fairy tale "Forest school" in the context of Ukrainian musical culture's development *Valentyna Bielikova* 100



УДК 37.091.12.011.3-051:811]:005

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1\(214\)-5-13](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1(214)-5-13)**Боднар Оксана Степанівна,***докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри педагогіки та менеджменту освіти,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка, Україна***Oksana Bodnar,***Doctor of Pedagogical Sciences, Professor;
Professor at the Department of Pedagogy and Management,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine***E-mail:** Bodnarotern@ukr.net**ORCID iD:** <https://orcid.org/0000-0003-4207-0624>**Шкода Марина Вікторівна,***аспірантка кафедри педагогіки та менеджменту освіти,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка, Україна***Maryna Shkoda,***Postgraduate student at the Department of Pedagogy and Management,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine***E-mail:** shkodayamaryna@gmail.com**ORCID iD:** <https://orcid.org/0000-0001-6119-1056>

ФУНКЦІЇ САМОМЕНЕДЖМЕНТУ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

A Теоретично обґрунтовано сутність педагогічного самоменеджменту з основним акцентом на розвиток його функцій серед учителів іноземної мови. У теорії сучасного менеджменту функції самоменеджменту є одним із основних напрямів дослідження й потребують їхнього розгляду з позиції основи успішної освітньої парадигми. Самоменеджмент розглядається як ключова компетентність педагога, що включає керівництво особистим і професійним розвитком, подолання зовнішніх і внутрішніх перешкод на шляху до особистих і професійних цілей. Розглядається сутність функцій самоменеджменту вчителя іноземних мов і шляхи формування компетентностей учителя як менеджера своєї педагогічної діяльності. За допомогою аналізу наукової літератури визначено сутність категорій «функція» та «функція самоменеджменту». Розглянуто підходи вчених щодо класифікації функцій самоуправління; розкрито зміст, особливості та взаємозв'язок усіх функцій. На основі найсталішого і загальноживаного переліку функцій «Кола правил» Л. Зайверта подається адаптована модель основних функцій самоменеджменту вчителя іноземних мов у вигляді «Колеса правил». Відповідно до авторського бачення виділено наступні функції: аудит власних можливостей і цінностей, постановка цілей, планування, самомотивація, самодисципліна та інформація і комунікація. У кожній функції самоменеджменту наведені методи й алгоритми, які необхідно враховувати вчителям у педагогічній діяльності для ефективного використання ресурсу, потенціалу та часу. Виокремлено низку ефективних методів функцій аудиту, цілепокладання, планування, самомотивації; розкрито їх зміст і надано коротку характеристику. Реалізація запропонованої моделі дозволить підвищити ефективність педагога через чітко структурований менеджмент власної траєкторії розвитку та запобігти розчаруванню у професії, професійному вигоранню. Виявлені переваги самоменеджменту безпосередньо впливають на якість викладання предмету «Іноземна мова», здатність педагога забезпечити освітній запит здобувачів освіти та підвищити рейтинг закладу освіти.

Ключові слова: самоменеджмент; функції самоменеджменту; аудит; самомотивація; самодисципліна; планування; саморефлексія

SELF-MANAGEMENT FUNCTIONS OF A MODERN FOREIGN LANGUAGE TEACHER

S This study theoretically substantiates the essence of pedagogical self-management, with a primary focus on the development of its functions among foreign language teachers. In the theory of modern management, self-management functions are one of the main areas of research and need to be considered from the perspective of a successful educational paradigm. Self-management is seen as a key competence of a teacher in managing his/her personal and professional development and overcoming external and internal obstacles on the way to personal and professional goals. This article deals with the core essence of the functions of a foreign language teacher's self-management and ways of forming the teacher's competencies as a manager of his/her pedagogical activity. The essence of the categories "function" and "function of self-management" is identified by analyzing the scientific literature. Scientists' approaches to the classification of self-management functions are considered, and the content, features, and interconnection of all functions are revealed. Based on the most stable and commonly used list of functions of L. Seiwert's "Circle of Rules", the author's list of the main functions of foreign language teachers' self-management in the form of "Wheel of Rules" is presented. In accordance with the author's vision, the following functions are distinguished: audit of the author's own capabilities and values, goal setting, planning, self-motivation, self-discipline, and information and communication. For every function of self-management, the methods and technologies that teachers need to consider in their pedagogical activities for the effective use of their resources, potential, and time are presented. A number of effective methods for the functions of audit, goal setting, planning, and self-motivation are highlighted; their content is revealed and a brief description is given. The implementation and execution of the proposed model will increase the effectiveness of teachers through a clearly structured management of their own development strategies and prevent: disappointment in the profession and professional burnout. The identified advantages of self-management directly affect the quality of teaching the subject "Foreign Language", the teacher's ability to pinpoint and meet the tight educational needs of students, and improve the rating of the educational institution.

Keywords: self-management; self-management functions; audit; self-motivation; self-discipline; planning; self-reflection

Актуальність проблеми у загальному вигляді.

Реалізація освітніх реформ в умовах воєнного стану вимагає вивчення якісно нових підходів до управлінських функцій учителем. Відповідно до Концепції «Нова українська школа» (НУШ) сучасний педагог, як менеджер освітнього процесу, планує та організовує свою діяльність відповідно до Державних стандартів освіти, запитів здобувачів освіти на основі власної компетентності. Зважаючи на це, володіння навичками ефективного самоменеджменту сприятиме кращій організації праці, попередженню професійного вигорання, зростання задоволення від роботи, вивільнення часу на інші, важливі, сфери життя й, у підсумку, підвищенню якості освітніх послуг як окремо взятого предмета, так і в закладі освіти в цілому.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Для багатьох сучасних науковців, менеджерів, освітян питання щодо визначення та класифікації функцій є зрозумілим. Досліджуючи та систематизуючи наукові розробки вчених і практиків, виділимо основні підходи щодо поняття «функції» та класифікації функцій. Лексема «функція» походить від латинського «function» (функціонування, призначення, роль, завдання, діяльність, виконання) та є загальноживаною у математиці, економіці, юриспруденції, філософії, психології та менеджменті зокрема. Функція менеджменту (за Й. Завадським) – це «види діяльності щодо об'єкту, які зумовлюються кооперацією та поділом виконуваної роботи серед

управлінського персоналу» [7]. На сьогодні є достатньо визначень функції, проаналізовано її основні концепти «розподіл праці і спеціалізації», «основні види діяльності», «сукупність однорідних повторюваних задач» [10, с. 30–35]. Кожна функція складається із послідовності взаємопов'язаних дій для виконання поставленої ролі управління [7].

Розглядаючи самоменеджмент як один із напрямів традиційного менеджменту, у якому суб'єкт управління водночас є об'єктом, на який спрямована управлінська діяльність, зазначимо, що всі функції самоменеджменту також перебувають у тісному діалектичному взаємозв'язку, доповнюють одна одну, розвиваються і трансформуються. Так, окрім класичних функцій, з'являються та активно досліджуються такі новітні функції, як «функція управління змінами» [2, с. 5–10].

У 1916 році французький учений Анрі Файоль виділив 5 основних функцій менеджменту: планування, організація, мотивація, координація, контроль [11]. Нині дослідження класифікацій функцій продовжується. С. Іванюта розглядав ефективний менеджмент через реалізацію 6 основних функцій: аналіз, прогнозування, планування, організація, мотивація, облік, контроль [9]. 10 функцій запропонував В. Василенко: аналіз, прогнозування, планування, організація, мотивація, управління, облік, контроль, регулювання і координація [4]. Німецький учений, Л. Зайверт переконував, що

робота менеджера в управлінні самим собою полягає у виконанні «Кола правил», що складається із 5 основних функцій, які зображені по колу, та функції інформації та комунікації, що зображена у внутрішній частині кола, оскільки вона необхідна для реалізації кожної із п'яти основних функцій. Наголосимо, що саме «Коло правил» Л. Зайверта більшість учених і практиків беруть за основу у менеджменті та самоменеджменті [8].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Разом з тим, незважаючи на достатню кількість досліджень проблематика функцій в освітньому менеджменті, структура і зміст функцій піддаються постійній трансформації, видозмінюються, вдосконалюються відповідно до сфери їх застосування, типу освітніх установ. Отже, попри вагомий науковий досягнення у сфері функцій управління, недостатньо досліджені функції самоменеджменту вчителів іноземних мов, тому їх виокремлення та з'ясування сутності сприятиме вдосконаленню процесу управління власними ресурсами, часом, фізичним і психологічним здоров'ям кожного вчителя іноземних мов і покращення якості викладання предмета.

Мета статті: здійснити аналіз теоретичних здобутків змісту функцій самоменеджменту та виокремити ті функції, які є ефективними безпосередньо для вчителів іноземних мов.

Викладення основного матеріалу. Вважаємо цілком природно доповнити або видозмінити класичний перелік функцій відповідно до особливостей педагогічної діяльності, сфери відповідальності та предмету, який викладає вчитель, урахувавши як зовнішні, так і внутрішні обставини, що впливають на діяльність педагога.

Розглянемо класичні функції в освітньому процесі:

- *постановка мети (цілепокладання)* вимагає від педагога аналізу і чітко сформульованих професійних цілей; виокремлення і візуалізація мети на папері запобігає відволіканню на другорядні дії; тримає у фокусі зону саморозвитку;

- *планування* – вчитель розподіляє свій робочий і вільний час, ставить перед собою термінові та тактичні цілі в освітньому процесі, що сприяє збалансованому підходу до професійної діяльності;

- *організація реалізації* плану відбувається після укладання остаточного варіанту плану;

попередньо розроблений алгоритм досягнення мети реалізується через конкретні дії вчителя, такі як: проходження попередньо обраних курсів за темою обраного вектору саморозвитку, робота над обраною та спланованою проблемою дослідження на наступні 5 років, участь у конкурсах;

- *контроль* за досягнутими результатами та їх корекція може здійснюватися вчителем через самоаналіз кожного уроку, циклу уроків, робочого дня; письмового самозвіту; перегляду відеозапису проведених уроків чи виховних заходів;

- *прийняття рішень* – це заключний етап процесу перероблення інформації, у результаті якого вчителем обирається алгоритм вирішення поставленого завдання та його виконання.

Ураховуючи «Коло правил» Л. Зайверта (рис. 1), пропонуємо адаптовану модель із включенням специфічних функцій самоменеджменту вчителя (рис. 2), серед яких: *аудит власних можливостей і цінностей, самомотивація, самодисципліна, саморефлексія*. Так, першочергово пропонується ввести функцію *аудиту власних можливостей та цінностей*. Відповідно до Л. Зайверта цілепокладання (постановка мети) передбачає попередній аналіз професійного здобутку вчителя. Проте цей етап, враховуючи механізми його проведення і питомих значення для всієї подальшої роботи, вважаємо потрібно виділити в окрему функцію і дати його ґрунтовну характеристику. Термін «аудит» походить від латинського слова «audire» – слухати і чути. Слухання є одним із найважливіших завдань аудитора.



Рис.1. «Коло правил» Л. Зайверта



Рис. 2. «Колесо правил» (авторська розробка)

У контексті самоменеджменту проводимо самоаудит власних можливостей і цінностей, прислухаємося до власних бажань, визначаємо коло компетентностей. Відповідно до етичних принципів аудиту в цілому вважаємо цілком виправданим проводити самоаудит за визначеними принципами: незалежність, об'єктивність, чесність, професійна компетентність, конфіденційність. Незалежність є фундаментальним принципом, на якому базується внутрішній аудит. Кожна особа при аудиті власної професійної діяльності та особистісного розвитку повинна не залежати від думки оточуючих колег. Саме за таких умов особистість може віднайти особисті пріоритети та бачення розвитку себе у певній професії. Потрібно задати собі наступні питання: Для чого ви це все робите?, Яким ви бачите своє життя та професійне зростання?, Яка ваша місія як педагога? Далі варто запитати себе: Як мої (конкретні дії) допомагають втілювати місію в життя?, Чи подобається це мені?, Якими способами я досягну певних переваг?, Чи допомагає це мені задовольнити основні потреби професійного життя?. Задля об'єктивності аналізу власних досягнень можна скласти список своїх досягнень. Для вчителя іноземної мови – це результативність учнів (участь у конкурсах, олімпіадах, здача екзаменів KET, PET, FCE та власні здобутки (атестація, вебінари, курси, друковані роботи, сертифікація, міжнародні екзамен з методики TKT, Celta, Delta, сертифікати для підтвердження рівня володіння мовою CAE, IELTS, TOEFL тощо). Проте для об'єктивності, на цьому етапі, потрібно запитувати «У чому ви сильніші за тих людей, які

вас бачили в роботі?» Для ефективного зворотного зв'язку варто бути відкритим до діалогу, володіти навичками комунікації. Важливо окреслити цілі, які не були досягнуті та чесно визначити причин, що завадили їх втіленню. Чесність є фундаментом самоаудиту, на якому базується подальший план дій і робота над власними компетенціями. Професійна компетентність передбачає постійне підвищення своєї педагогічної майстерності, надавання освітніх послуг. Щодо конфіденційності, або права на приватність, то зважаючи на тему дослідження, можемо це інтерпретувати так: ніхто, крім вас, не знає чого ви хочете. Тому саме ваше, особисте завдання визначити вашу унікальність і цінність як працівника.

Сучасний профіль учителя іноземних мов має набагато ширший функціонал. Учитель може бути тренером учителів, працювати з різновіковою категорією, різними рівнями здобувачів освіти, друкувати власні напрацювання, розробляти власні методики, вести власний блог. Це різні профілі професії, яка називається однаково – вчитель іноземної мови (рис. 3):

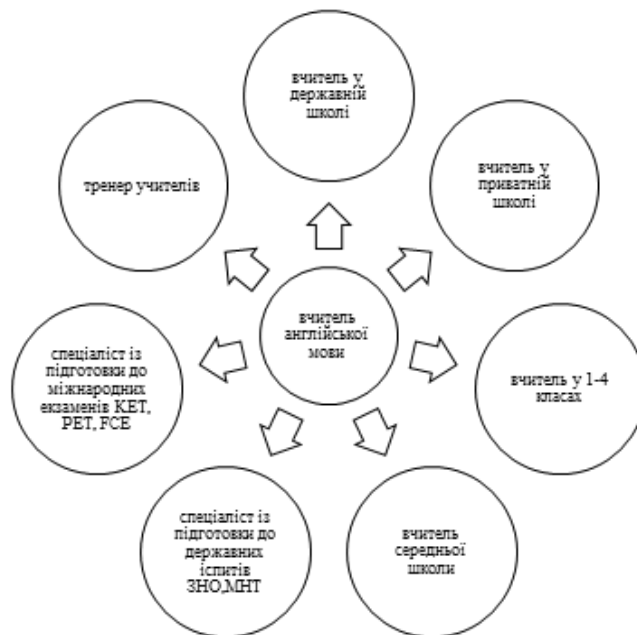


Рис. 3. Профілі професії «Вчитель англійської мови»

Тому, щоб розуміти свій вектор професійного руху, треба бути гнучкими у визначенні розуміння, яким ви бачите свій робочий день, які процеси для вас важливі, хочете працювати у великій команді чи маленькій, плануєте відкрити власну школу і чим бажаєте наповнювати власну діяльність. Використовуючи SWOT-аналіз, педагог отримає

чітку картину для зони зростання і розуміння як планувати свої подальші дії. Сама аббревіатура означає: сильні сторони (strengths), слабкі сторони (weaknesses), можливості (opportunities), загрози (threats) [17, с. 43–51].

Пропонуємо виокремити функцію аудиту перед постановкою мети, оскільки вважаємо, що саме аудит усіх своїх потреб, цінностей і можливостей, приводить людину до чіткого розуміння своєї конкретної мети та у подальшому розроблення ефективного плану її досягнення. Аргументуємо свій вибір на прикладі педагога, який перебуває у стані професійного вигорання й відсутності розуміння свого подальшого розвитку. Перед тим, як поставити ціль, змінити місце роботи чи професію, необхідно провести аудит, який виявить причини, які призвели педагога до цієї точки. Можливо, працюючи у молодшій школі, педагог фізично не справляється з менеджментом дітей саме цього віку і відчуває брак спілкування іноземною мовою на певному рівні. Для цього не потрібно змінювати професію, а лише визначити, що вас не влаштовує на даній посаді і зміни, до яких ви прагнете.

Інструментами аудиту можуть бути такі: тести «Профорієнтаційна анкета», «Опитувальник професійних нахилів», «Тест на визначення професійного типу особистості», «Карта інтересів», «Тест Голланда» [15]; «Опитувальник емоційного вигорання» [14]; тест на емоційний інтелект (Н. Холл [6]), «Шкала самооцінки Розенберга» [16] тощо. Для ширшої та повнішої картини можна створити Google forms для колег, розділивши його на два запитання: перше – «Що я роблю добре?» і «Які позитивні риси характеру ви виділите в мені?», друге – «Що мені треба покращити в роботі» і «Над якими якостями потрібно попрацювати?».

У нашому суспільстві ще не сформувалася культура фідбеків, точніше – позитивний фідбек превалює над конструктивним. Однак саме завдяки зворотному зв'язку можемо сформувати цілісну картину нашої діяльності. Відзначимо, що довгий час учителі лише раз на 5 років проходять атестацію, під час якої вони робили аналіз своєї діяльності, а потім було введено сертифікацію.

Наступною у авторській розробці «Колесо правил» є класична функція *постановка мети*. Загальновідомо, що без цілей люди часто витрачають свій час та енергію безрезультатно, як наслідок – розчарування у професії та професійне

вигорання. Натомість, чітке усвідомлення власних бажань та цілепокладання допомагають успішно виконувати завдання на шляху до досягнення мети. У реальному житті кінцевий результат суттєво відрізняється від початково поставлених цілей, оскільки багато факторів впливають на її досягнення. Важливо бути гнучким та емоційно налаштованим на зміни, адже вчитель, плануючи кожен урок, може передбачити частину питань і проблем, що виникнуть на уроці, водночас завжди повинен бути готовий до ефективних дій під час форс-мажорів. Визначивши точку перебування і точку, до якої прагнете прийти, педагог здатен побудувати шлях досягнення поставленої траєкторії. На етапі цілепокладання рекомендовано дотримуватися правила SMART, а саме: цілі мають бути конкретними (specific); вимірюваними (measurable); досяжними (achievable); реальними (realistic); узгодженими в часі (time-bonded) [18, с. 68–72]. Ефективним методом є використання графічного зображення «Дерево цілей», ієрархічна система якого передбачає, що ціль вищого рівня є орієнтиром для розроблення цілей нижчого рівня (рис. 4).

Відповідно до цього цілі нижчого рівня є способами досягнення мети вищого рівня. Існує 5 основних принципів побудови дерева цілей, а саме: потреби та ресурси, конкретика, етапність, декомпозиція.

Маючи конкретні цілі і комплекс задач, плануємо процеси та складаємо плани, які потрібно зробити для досягнення бажаного результату (*функція планування*). Загалом план являє собою передумовою успішної діяльності самоменеджменту. Залежно від терміну особистий план досягнення цілей може бути короткостроковий, середньостроковий, довгостроковий. Оскільки, функція планування належить до основних функцій, ученими було ґрунтовно досліджені методи її ефективного застосування.

Так, за принципом Ейзенхауера потрібно розподілити завдання на 4 групи за двома векторами: 1 група – термінові, важливі, 2 – термінові, неважливі, 3 – нетермінові, важливі, 4 – нетермінові, неважливі. Принцип Парето «80:20» полягає у тому, що 20% усіх справ призводять до 80% бажаного результату. Завдання вчителя навчитися визначати термінові й важливі 20% справ.

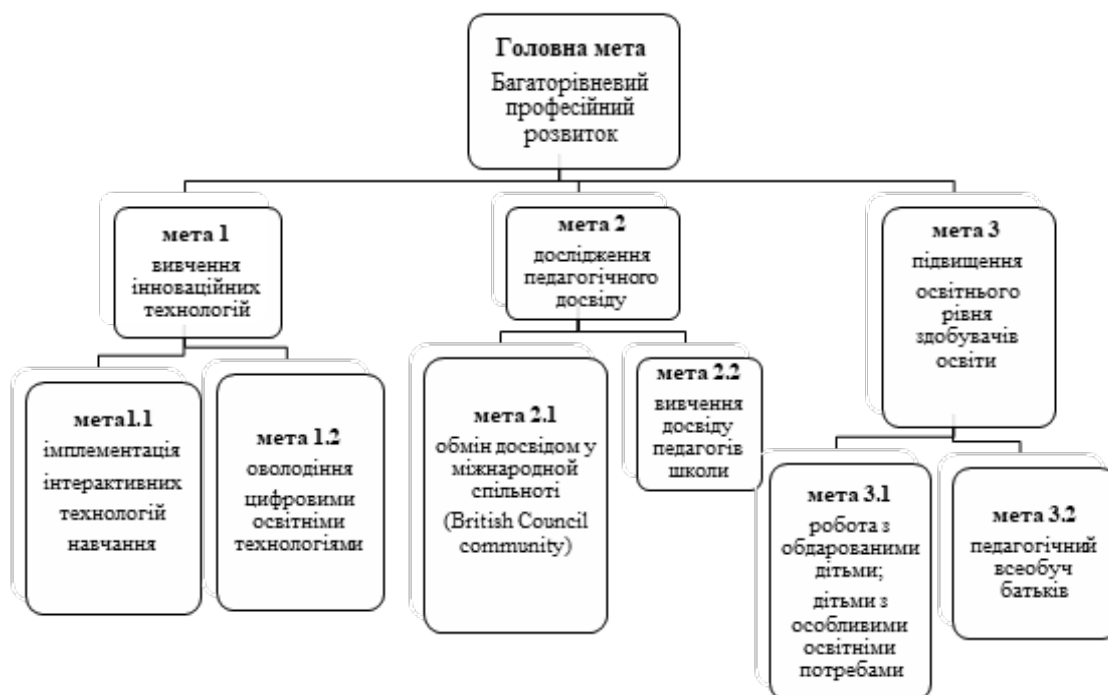


Рис. 4. Приклад I і II рівня цілей «Дерево цілей» учителя англійської мови

Метод АБВГД планування працює так: до групи А – відносимо найважливіші справи, обов’язкові до виконання, їх невиконання призведе до негативних наслідків у найближчому майбутньому. Завдання Б є важливими, однак наслідки їх невиконання менш катастрофічні. До завдань типу В – це особисті справи, які не мають впливу на ваші посадові обов’язки, проте є для вас бажаними. Завдання типу Г – завдання для делегування та вивільнення для себе часу для реалізації завдань типу А. Д – ті що взагалі можна виключити із порядку денного, неактуальні. Головне ніколи не переходити до наступної групи завдань, якщо не виконано завдання з попередньої групи [11, с. 16–29].

Технічний прогрес дає можливість використовувати вебінструменти для ефективного планування та відстеження цілей. Так, Цілі Джо (Joe’s Goals) розроблені з метою досягнення короткотермінових завдань, Goals ON Track – інструмент для досягнення SMART цілей. Даний інструмент дозволяє додавати багато подробиць, терміни, мотиваційні фотографії, які можна перетворити у слайд-шоу, щоб підсвідомо знаходити шлях досягнення цілей. ToodleDo допомагає створити план дій або набір завдань, які допоможуть вам досягти мети. Для людини, потребує постійної мотивації,

можна скористатися додатком StickK, так, у разі не виконання завдань, частина ваших грошей автоматично перераховуються до благодійних організації, або другові [12]. Також можна використовувати «NЗавдання», «Гумінос», «Удар», «Життєвий шлях» [13].

Наступна функція *організація реалізації плану* збігається із класичною моделлю, метою якої є узгодження дій із поставленими цілями, вибір форм, методів, ресурсів їхньої реалізації шляхом делегування, співпраці, або самостійної роботи. Також сталим є розуміння значення додаткової функції *«інформація і комунікація»*, навколо якої постійно обертаються інші функції. Вибір достовірної та актуальної інформації допоможе вчителю іноземної мови володіти новими трендами у світі викладання, бути цікавим для здобувачів освіти та для вчительської спільноти у цілому. Велика кількість матеріалів для вивчення мови і методики знаходиться у вільному доступі в Інтернеті, проте важливо вміти вибрати ті ресурси, які відображають останні наукові дослідження та ресурси, які не втрачають актуальності та є обов’язковими для вивчення кожним учителем. До прикладу, вчителю англійської мови до проходження міжнародного курсу Celta рекомендовано вивчити праці Дж. Гармера «Як викладати англійську» («How to Teach English»),

«Практика викладання англійської мови» («The Practice of English Language Teaching»), Дж. Скрівінера «Вивчення процесу викладання» («Learning Teaching»), Р. Айткена «Викладання часів англійської мови» («Teaching Tenses»), М. Свона, К. Волтера «Як працює англійська мова» («How English Works»), А. Байкер «Ship or Sheep?»).

Функція прийняття рішень не включена до авторської розробки, оскільки поділяємо думку М. Волебуєва, який наголошує, що процес прийняття рішень є обов'язковим складником усіх функцій у самоменеджменті [5, с. 69–71].

Педагог, який прагне до професійного успіху та комфорту через самоменеджмент, має знайти у собі мотиви для саморозвитку та самовдосконалення. Виділена нами функція *самотивації* за своєю суттю є зв'язною функцією самоменеджменту, тому схематично зображена між іншими функціями методу «Колесо правил». Починаючи із аудиту, педагог має віднайти у собі мотиви для виходу із зони комфорту, пізнання та імплементації нового. Гарним мотиватором служать чітка постановка цілей і планування.

Отже, вчитель кожен день має результати своєї роботи, відчуває ситуацію успіху та не втрачає мотивацію. Зауважимо, що мотивація до роботи є складником мотивації до життя, тому важливо піклуватися про основу – мотивацію до життя.

Так, метод «Колесо життя» розділяє мотивацію на 8 основних секторів сфери нашої життєдіяльності: здоров'я, ставлення до сім'ї, оточення, друзі, робота та кар'єра, відпочинок чи розваги, матеріальні цінності та фінанси, духовне зростання та саморозвиток. Маючи успіхи у певних сферах і серйозні прогалини в інших, людина легко втрачає баланс і відчуття задоволення. Відомо багато методів для самотивації, такі як протилежні за своєю сутністю «До зірок» і «Фільм жахів», де людина візуалізує найкращі та найгірші сценарії свого життя; «Щоденник успіху», «Якоріння», «Пиріг часу», «Колесо життя», «Домклатів меч» тощо. Метод самотивації «Батіг і пряник» за умови регулярного використання допомагає педагогу не знецінювати свої досягнення та вчасно помітити недоопрацювання [3].

У класичній моделі Л. Зайверта виділено функцію *самоконтролю*. Нами замінено термін

«самоконтроль» синонімічним, проте влучнішим, на нашу думку, за значенням терміном «самодисципліна». Вважаємо, що завдяки самодисципліні людина, що прагне до успіху та саморозвитку віднаходить у собі внутрішні мотиви для самовдосконалення. Саме самодисципліна допомагає вийти із зони комфорту, переглянути свої пріоритети, поставити цілі та розробити шлях до їх втілення. Розглядаємо самодисципліну як метод самоконтролю, як уміння обходити зовнішні перешкоди та внутрішні блоки, що допомагає контролювати свій час, чітко йти за планом, досягати мети. Дана функція є наскрізною функцією і на схемі зображена дотичною до всіх інших.

Через реалізацію функції *саморефлексії* педагог повторно споглядає на себе зі сторони, аналізує весь процес від постановки цілей до результату. Дана функція стає індикатором правильності реалізації всіх, вищезгаданих, функцій. Оцінювання власних компетентностей через самооцінювання та саморефлексію сприяє неперервному вдосконаленню професійних та особистих здібностей педагога, як менеджера своєї діяльності, діяльності здобувачів освіти та, на перспективу, майбутнього менеджера закладу освіти. Відомо, що в Україні більшість керівних посад у закладах освіти обіймають переважно педагоги, які мають базові компетентності управлінця. Тому підготовка менеджерів освіти і розвиток їхньої професійної компетенції є надзвичайно актуальними для нашої країни. Українські науковці активно досліджують функцію саморефлексії майбутніх менеджерів. Так, було запропоновано провести самооцінку управлінських компетентностей магістрів за параметрами мультидисциплінарність і багатофункціональність, що включає саморефлексію та автономний аналіз, що дозволяє вибудувати ефективний механізм підготовки як студентів, так і практиків [1, с. 54–61]. Як бачимо, функція саморефлексії має широке використання у сучасному менеджменті та перебуває у тісній взаємозалежності з функцією аудиту та цілепокладання. На основі підведених підсумків і результатів вона дає можливість педагогу ефективно провести повторний аудит, результати якого становлять основу наступної мети.

Висновки з даного дослідження. Проведене теоретичне дослідження дозволяє зробити наступні висновки: для ефективного виконання своєї діяльності в закладі освіти педагог має вміння управляти самим собою, тобто здійснювати особистий менеджмент; знання основних функцій самоменеджменту сприяє раціональному використанню власного потенціалу, часу та інших ресурсів; оволодіння основними навичками самоменеджменту є фундаментом для професійного та особистого розвитку кожного працівника освіти. Аналіз літератури та власного практичного досвіду показав, що перелік функцій не є константним, піддається постійним змінам відповідно до інновацій зовнішнього світу та внутрішнім потребам педагога-менеджера.

Список використаних джерел

1. Боднар О., Шевчик Б. Самооцінювання сформованості управлінської компетентності майбутніх менеджерів освіти. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Філософія. Педагогіка*. 2023. № 1 (4). С. 54–61.
2. Боднар О. С., Горішна О. М. Функції управління закладом загальної середньої освіти в умовах змін. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2022. № 6 (201). С. 5–10. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-6\(201\)-5-10](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-6(201)-5-10). URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/248797>
3. Болотіна І. Методи самомотивації та їх значення для підвищення діяльності менеджера. *Економіка та суспільство*. 2022. № 43. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1724/1661> (дата звернення: 03.01.2024).
4. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2003. 504 с.
5. Волебуєв М. І. Функції самоменеджменту: сучасний погляд. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2017. V. 21. С. 69–71.
6. Діагностика «емоційного інтелекту» (Н. Холл). URL: <https://www.pdau.edu.ua/content/diagnostyka-emotsiynogo-intelektu-n-holl> (дата звернення: 13.01.2024).
7. Завадський Й. С. Менеджмент. Т. 1. Київ : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 543 с.
8. Зайверт Л. Ваше время – в Ваших руках: (Советы руководителям, как эффективно использовать рабочее время): Пер. с нем. /Авт. предисл. В. М. Шепель. М.: Экономика, 1990. 232 с. ISBN 5—282—00625—1
9. Іванюта С. М. Антикризове управління : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2007. 288 с.
10. Маслов В. І., Боднар О. С. Структура функцій управління аналітико-експертною діяльністю у сфері загальної середньої освіти регіону. *Освіта і управління*. 2012. Т. 15, число 2/3. С. 30–35.
11. Музиченко Г. В. Планування в менеджменті та самоменеджменті. *Менеджмент підприємницької*

діяльності : навч. посіб. для професійної підготовки військовослужбовців ЗС України звільнених у запас. Одеса : ТОВ «Плутон плюс», 2017. Вип. 3. С. 16–29.

12. Найкращі програми для встановлення цілей та збереження роздільної здатності. URL: <https://tebapit.com/%D0%BD%D0%B0%D0%B9%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%89%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%86/> (дата звернення: 13.01.2024).

13. 15 найкращих додатків і програм для відстеження цілей, щоб розгромити ваші цілі. URL: <https://squeezegrowth.com/uk/best-goal-tracker-apps-and-software/> (дата звернення: 13.01.2024).

14. Тест на емоційне вигорання. URL: https://psychotest.org/uk/test/burnout_test.html (дата звернення: 13.01.2024).

15. Тести на профорієнтацію. URL: <https://chmnu.edu.ua/testi-dlya-proforyentatsiyi/> (дата звернення: 13.01.2024).

16. Шкала самооцінки Розенберга. URL: <https://kpt-center.com.ua/test/shkala-samoocinki-rozenberga/> (дата звернення: 13.01.2024).

17. Addams Lon., Allfred Anthony T. The first step in proactively managing student's careers: teaching self-SWOT analysis. *Academy of Educational Leadership Journal*; London. 2013. Vol. 17. P. 43–51.

18. Les Macleod. Making SMART goals smarter. *Physician Executive*. 2013. No 38(2). P. 68–72.

References

1. Bodnar, O., & Shevchyk, B. (2023). Samoosiniuvannia sformovanosti upravlinskoj kompetentnosti maibutnix menezheriv osvity [Self-assessment of the formation of managerial competence of future managers of education]. *Visnyk Dniprovskoi akademii neperervnoi osvity. Filosofii. Pedahohika [Bulletin of the Dnipro Academy of Continuing Education. Philosophy. Pedagogy]*, 1 (4), 54-61 [in Ukrainian].
2. Bodnar, O. S., & Horishna, O. M. (2022). Funktsii upravlinnia zakladom zahalnoi serednoi osvity v umovakh zmin [Management functions of an institution of general secondary education in the conditions of change]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 6 (201), 5-10 [in Ukrainian].
3. Bolotina, I. (2022). Metody samomotyvatsii ta yikh znachennia dlia pidvyshchennia diialnosti menezhera [Methods of self-motivation and their importance for improving the performance of a manager]. *Ekonomika ta suspilstvo [Economy and society]*, 43. Retrieved from <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1724/1661> [in Ukrainian].
4. Vasylenko, V. O. (2003). *Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom [Anti-crisis management of the enterprise]: navch. posibn.* Kyiv: TsUL [in Ukrainian].
5. Volebuiev, M. I. (2017). Funktsii samomenedzhmentu: suchasnyi pohliad [Functions of self-management: a modern view]. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, 21, 69-71 [in Ukrainian].
6. *Diagnostyka «emotsiynoho intelektu» (N.Kholl) [Diagnostics of "emotional intelligence" (N. Hall)]*. Retrieved from <https://www.pdau.edu.ua/content/diagnostyka-emotsiynogo-intelektu-n-holl>

emocijnogo-intelektu-n-holl [in Ukrainian].

7. Zavadskiy, Y. S. (1997). *Menedzhment* [Management]. (Vol. 1). Kyiv: Ukrainsko-finskyi instytut menedzhmentu i biznesu [in Ukrainian].

8. Zaivert, L. (1990). *Vashe vremia – v Vashykh rukakh: (Sovetu rukovodyteliam, kak effektivno yspolzovat rabochee vremia) [Your time is in your hands: (Tips for managers on how to effectively use working time)]*. M. : Ekonomyka [in Russian].

9. Ivaniuta, S. M. (2007). *Antykryzove upravlinnia [Anti-crisis management]: navch. posibn.* Kyiv: TsUL [in Ukrainian].

10. Maslov, V. I., & Bodnar, O. S. (2012). *Struktura funktsii upravlinnia analityko-ekspertnoiu diialnistiu u sferi zahalnoi serednoi osvity rehionu [The structure of functions of management of analytical and expert activities in the field of general secondary education of the region]. Osvita i upravlinnia [Education and management], 15, 2/3, 30-35* [in Ukrainian].

11. Muzychenko, H. V. (2017). *Planuvannia v menedzhmenti ta samomenedzhmenti [Planning in management and self-management]*. In *Menedzhment pidpriemnytskoi diialnosti [Business management]: navch. posib. dlia profesiinoi pidhotovky viiskovosluzhbovtiv ZS Ukrainy zvilnennykh u zapas* (Is. 3, pp. 16-29). Odesa: TOV «Pluton plus» [in Ukrainian].

12. *Naikrashchi prohramy dlia vstanovlennia tsilei ta zberezhenia rozdilnoi zdatnosti [The best apps for setting goals and keeping resolutions]*. Retrieved from <https://tebapit.com/%D0%BD%D0%B0%D0%B9%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%89%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80>

<https://tebapit.com/%D0%BD%D0%B0%D0%B9%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%89%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80>

13. *15 naikrashchykh dodatviv i prohram dlia vidstezhennia tsilei, shchob rozghromyty vashi tsili [15 Best Goal Tracker Apps and Apps to Crush Your Goals]*. Retrieved from <https://squeezegrowth.com/uk/best-goal-tracker-apps-and-software/> [in Ukrainian].

14. *Test na emotsiine vyhorannia [Emotional burnout test]*. Retrieved from https://psycho-test.org/uk/test/burnout_test.html [in Ukrainian].

15. *Testy na proforiientatsiiu [Career guidance tests]*. Retrieved from <https://chmnu.edu.ua/testi-dlya-proforiyentatsiyi/> [in Ukrainian].

16. *Shkala samoocinky Rozenberha [Rosenberg self-esteem scale]*. Retrieved from <https://kpt-center.com.ua/test/shkala-samooczinki-rozenberga/> [in Ukrainian].

17. Addams, Lon., & Allfred Anthony, T. (2013). The first step in proactively managing student's careers: teaching self-SWOT analysis. *Academy of Educational Leadership Journal*, 17, 43-51.

18. Les, Macleod. (2013). Making SMART goals smarter. *Physician Executive*, 38 (2), 68-72.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 19.01.2024



УДК 37.07

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1\(214\)-14-18](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1(214)-14-18)**Бондаренко Ірина Юріївна,***магістрантка, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя;
вихователька-методист, Кременчуцький заклад дошкільної освіти (ясла-садок)
комбінованого типу № 55 Кременчуцької міської ради Кременчуцького району
Полтавської області, Україна***Iryna Bondarenko,***master's student, Classical Private University, Zaporizhzhia;
teacher-methodist, Kremenchuk Preschool Education Institution (nursery-kindergarten)
of the combined type No 55 of the Kremenchuk City Council of Kremenchuk District
of Poltava Region, Ukraine***E-mail:** kvasolina@gmail.com**ORCID iD:** <https://orcid.org/0009-0007-2885-4146>

МОДЕРНІЗАЦІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

A Присвячено вивченню сучасних тенденцій і викликів, пов'язаних із модернізацією менеджменту в закладах освіти. Стаття висвітлює роль менеджменту у сучасному освітньому середовищі та пропонує практичні підходи до модернізації управлінських практик. Розглядаються виклики, що виникають перед керівництвом закладів освіти у зв'язку зі швидкими змінами в суспільстві та технологічному прогресі. У роботі розглядаються актуальні питання модернізації менеджменту в освітніх закладах. Визначено ключові виклики та тенденції, що впливають на цей процес. Зазначаються стратегії адаптації, важливість упровадження інновацій і співпраці з громадою для забезпечення якісної освіти. Стаття може бути корисною для практикуючих менеджерів в освітній галузі, науковців і дослідників, які цікавляться питаннями управління у сфері освіти. Вона надає обґрунтовані висновки та рекомендації для вдосконалення системи управління в сучасних умовах, де освіта є стратегічно важливою галуззю для розвитку суспільства.

Ключові слова: менеджмент освіти; модернізація; виклики; тенденції; інновації; громадська участь; технології управління; розвиток учителів; фінансовий менеджмент; лідерство; стратегії адаптації

MODERNIZATION OF MANAGEMENT IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS: CHALLENGES AND TRENDS

S The topic of this study is particularly relevant in the modern educational context, as educational institutions face many complex tasks in a changing socio-cultural and technological environment. Changes in the economy, technology, and society require a new approach to management, namely the modernization of management in educational institutions.

This article examines the key problems and challenges faced by the heads of educational institutions in the context of management modernization. Among these problems, one can note the need to adapt to new technologies, introduce innovations into the educational process, optimize resources, and resolve issues related to providing quality education.

The authors suggest specific ways to modernize management in educational institutions, such as the use of modern information and communication technologies for management tasks, development and implementation of new personnel management strategies, and interaction with stakeholders.

This article is devoted to the study of modern trends and challenges related to the modernization of management in educational institutions. This article highlights the role of management in the modern educational environment and offers practical approaches to modernizing management practices. Challenges that arise before the management of educational institutions in connection with rapid changes in society and technological progress are considered. This study addresses the current issues of the modernization of management in educational institutions. The key challenges and trends affecting this process are identified. Adaptation strategies and the importance of innovation and cooperation with the community to ensure quality education are noted. This article can be useful for practicing managers in the field of education, academics, and researchers interested in management issues in the field of

education. It provides well-founded conclusions and recommendations for improving the management system in modern conditions, where education is a strategically important branch for society's development.

Keywords: education management; modernization; challenges; trends; innovations; public participation; management technologies; teacher development; financial management; leadership; adaptation strategies

Постановка проблеми. Сучасний світ ставить перед закладами освіти нові завдання, вимагаючи не лише високої якості навчання, але й ефективного управління. Завдання ефективного управління закладами освіти вимагає постійної адаптації та модернізації стратегій менеджменту. Основні виклики, що стоять перед сучасними управліннями закладів освіти, визначають необхідність системної трансформації. Зі зростанням ролі технологій і розвитком глобального суспільства виникають нові вимоги до освіти. Потрібно забезпечити учням не тільки фундаментальні знання, але й розвинені навички, необхідні для життя в сучасному світі. Швидкі технологічні зміни ставлять під загрозу застарілі методи навчання та управління. Модернізація вимагає активного впровадження інноваційних педагогічних і менеджментових підходів для забезпечення якісної освіти. Стаття присвячена дослідженню викликів, які постають перед менеджментом освіти, та розглядає тенденції, що визначають сучасні підходи до управління закладами освіти.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Зарубіжні дослідники й учені обґрунтували концепції розвитку освіти та врядування нею, іманентно притаманні сучасному етапу розвитку інформаційного суспільства в країні, зокрема Д. Дьюї, Д. Кедді, К. Вергес, Е. Макінтош, С. Коулмен, Л. Гроссман, Г. Рейгольд, Ю. Габермас, що знайшли відображення у філософії освіти, теоріях освітнього менеджменту.

Метою статті є дослідження модернізації менеджменту у закладах освіти і визначення ключових викликів і тенденцій.

Викладення основного матеріалу дослідження. Управління закладом освіти стає все складнішим завданням у світлі швидких змін у суспільстві, технологічному прогресі та підвищеної вимогливості до якості освіти.

Менеджмент у закладі освіти є системою стратегічного та оперативного управління ресурсами, процесами і взаємодією всіх учасників освітнього процесу з метою досягнення поставлених цілей. Його сутність полягає в розробленні та впровадженні ефективних стратегій, спрямованих на найкраще використання

доступних ресурсів для досягнення високих результатів у навчанні та вихованні [7].

Менеджмент в освіті є ключовим елементом для досягнення високих стандартів навчання та виховання. Сутність його полягає в системному, стратегічному та ефективному управлінні ресурсами та процесами, що дозволяє створювати умови для успіху всіх учасників освітнього процесу.

Для ефективного функціонування і розвитку менеджером закладів освіти необхідно адаптувати свої стратегії та методи до сучасних реалій.

Давайте розглянемо деякі виклики та тенденції, що впливають на управління закладами освіти [5].

1. Сучасні технології в управлінні. Застосування інформаційних технологій у сфері освіти стає необхідністю. Упровадження електронних систем управління, дистанційного навчання та забезпечення доступу до онлайн-ресурсів дозволяє покращити ефективність роботи педагогічних колективів і сприяє швидшому обміну інформацією. Розвиток інформаційних технологій надає закладам освіти безліч можливостей для впровадження інновацій. Електронні платформи, дистанційне навчання та використання інтерактивних засобів сприяють покращенню доступу до знань і зростанню ефективності освітнього процесу.

2. Адаптація до змін у законодавстві. Часті зміни в освітньому законодавстві вимагають від менеджерів швидкої адаптації. Розуміння і впровадження нових нормативів і стандартів є ключовими для забезпечення відповідності вимогам та уникнення можливих проблем.

3. Розвиток лідерських компетенцій. Лідерські компетенції стають ключовим елементом ефективного управління у сфері освіти. Лідер у цьому контексті повинен бути не лише адміністратором, але й керівником, здатним створювати вдячне і стимулювальне середовище для вчителів та учнів. Управління освітою потребує сильного лідерства. Менеджери повинні розвивати навички комунікації, мотивації колективу та вміння приймати стратегічні рішення. Сучасний лідер повинен бути гнучким, творчим і вміти пристосовуватися до змін.

Розглянемо основні аспекти розвитку лідерських компетенцій в освітньому секторі.

1. Відкритість до інновацій. Розвиток лідерських компетенцій включає здатність до інновацій і впровадження новаторських підходів в освітній процес. Лідер повинен вислуховувати ідеї вчителів і стимулювати їхню творчість.

2. Здатність до командної роботи. Лідер в освіті має створювати ефективні робочі групи та команди, де кожен член має можливість зробити свій внесок. Важливо розвивати навички співпраці та взаємодії.

3. Орієнтованість на результат. Лідер повинен визначати конкретні цілі та спрямовувати зусилля колективу на досягнення цих цілей. Спроможність визначити та оцінити результати є ключовою для успіху.

4. Комунікаційні навички. Лідер повинен бути відмінним комуникатором, здатним чітко висловлювати свої думки та слухати інших. Ефективна комунікація покращує взаєморозуміння всередині освітнього закладу.

5. Розвиток учителів. Лідер в освіті має віддавати пріоритет розвитку та підтримці вчителів. Систематичні тренінги, вдосконалення відповідних навичок і підтримка у викладацькій діяльності допомагають зміцнювати колектив.

6. Гнучкість та адаптабельність. Лідер повинен бути гнучким і готовим адаптуватися до змін в освітньому середовищі. Здатність адаптувати стратегії та підходи є ключем до успішного лідерства.

7. Збалансований підхід. Розвиток лідерських компетенцій вимагає збалансованого підходу між авторитарністю та партнерським стилем керівництва. Лідер повинен бути авторитетом, але й водночас партнером для колективу [3].

Загалом, розвиток лідерських компетенцій в освіті сприяє підвищенню якості навчання, формуванню позитивного корпоративного середовища та досягненню загальних цілей закладу освіти.

1. Співпраця з громадою та батьками. Успішне управління включає в себе активну участь громади та залучення батьків до процесу прийняття рішень. Комунікація та взаємодія з громадою сприяє створенню позитивного середовища для навчання та розвитку [6].

2. Розвиток професійного зростання вчителів. Управління закладом освіти вимагає уваги до розвитку педагогічного персоналу. Системи

навчання та підтримки для вчителів сприяють підвищенню їхньої кваліфікації та мотивації.

3. Зміна підходів в освітньому процесі. Одним із основних складників модернізації менеджменту в освіті є впровадження новітніх методик і педагогічних підходів. Застосування інтерактивних технологій, онлайн-ресурсів та індивідуалізація навчання стають ключовими компонентами успішного управління освітнім процесом.

4. Фінансовий менеджмент. Ефективне управління бюджетом і розподіл фінансових ресурсів – ключові компоненти успішного функціонування закладу освіти. Менеджери повинні вміло використовувати фінансові інструменти для досягнення стратегічних цілей. Забезпечення прозорості в грантах і фінансовому плануванні є першочерговим завданням для управлінців закладів освіти. Застосування сучасних інструментів бюджетного контролю дозволяє підвищити ефективність використання коштів та уникнути фінансових ризиків. Уміле залучення додаткових фінансових ресурсів може включати в себе роботу з меценатами, бізнес-партнерами, та залучення грантів. Розроблення ефективної стратегії збору коштів дозволяє створити додаткові можливості для розвитку закладу освіти. Відділення частини бюджету для модернізації інфраструктури та впровадження новітніх технологій є важливим елементом стратегії розвитку. Інвестування в сучасні навчальні засоби сприяє підвищенню якості навчання та конкурентоспроможності закладу освіти. Аналіз та оптимізація витрат дозволяє ефективніше використовувати наявні ресурси. При цьому важливо уникати надмірного бюрократизму та спростити фінансові процеси. Створення системи фінансового контролю та проведення регулярних аудитів допомагають виявляти можливі ризики та уникати фінансових порушень. Це забезпечує довіру соціуму та підвищує рейтинг закладу освіти. Фінансовий менеджмент у сфері освіти є ключовим елементом для забезпечення стійкості та розвитку закладів освіти.

Крім того, важливо зосередити увагу на розвитку професійної мобільності керівника закладу загальної середньої освіти. За умови, що процес розвитку професійної мобільності керівника школи буде ефективним на основі розуміння його організаторами та громадськістю зв'язку такої мобільності, саморозвитку фахівця

протягом життя та професійної мобільності для зміцнення інтелектуально-освітнього середовища закладів загальної середньої освіти України [8, р. 417].

Дослідник Г. Москалик акцентує увагу у своїх працях на низькому рівні підготовки керівників закладів освіти до самостійного ведення фінансово-господарської діяльності, пропонує низку дієвих заходів щодо підвищення ефективності підготовки керівників освітніх закладів – розпорядників коштів нижчого рівня [4].

7. Глобальна конкурентність. Модернізація менеджменту в освіті також пов'язана з конкурентоспроможністю на міжнародному рівні. Залучення іноземних студентів, участь у міжнародних освітніх програмах та обміни

сприяють підвищенню престижу закладу та покращенню якості навчання.

Результати дослідження практики управління сучасними закладами освіти, даних опитування керівників у сфері освіти, дали змогу виокремити тенденції розвитку державно-громадського управління у сфері освіти за умов розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Завдання менеджменту в освіті постійно змінюється. Але й зрозуміння сучасних викликів і використання сучасних тенденцій дозволять закладам освіти ефективно адаптуватися до нових умов та надавати якісну освіту учням.

За результатами дослідження Л. Калініною, щодо реальних форм реалізації управління у сфері освіти на сучасному етапі суспільства отримано наступні відповіді (рис. 1):

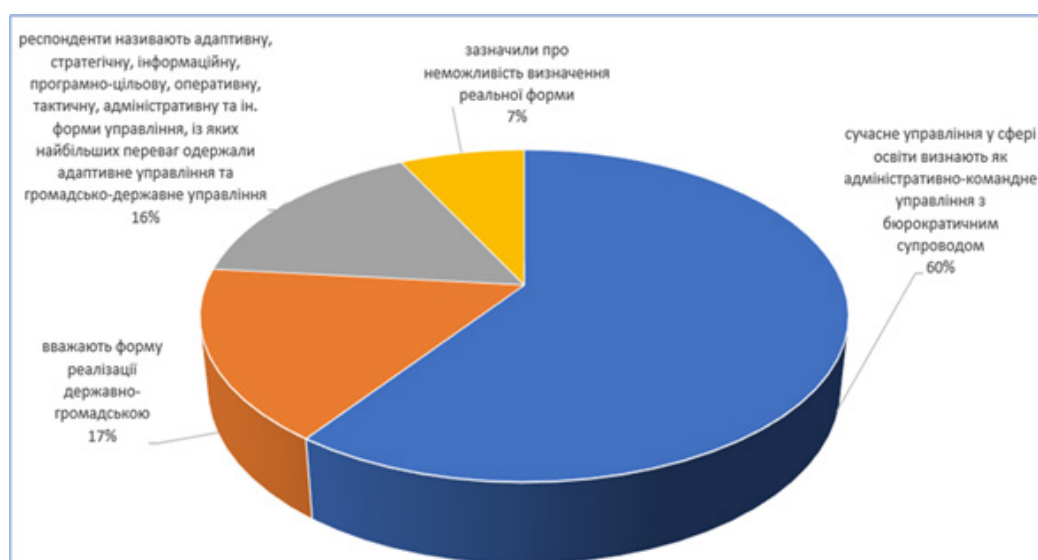


Рис. 1. Результати дослідження [1, с. 2]

Отже, експериментальні дані є підтвердженням тенденції масштабності зміни системи державної адміністративно-командної бюрократичної форми управління радянської доби (із початку 90-х років ХХ ст.) до державно-громадської форми управління у сфері освіти (з проголошення незалежності в Україні); невідповідності державно-громадської форми управління як лише однієї законодавчо закріпленої й реально можливої демократичним викликам часу та потребам освітян, громадян і замовників освіти [2].

Державно-громадська форма управління в сфері освіти передбачає взаємодію державних і громадських структур для забезпечення ефективності освітнього процесу та відповідності його потребам суспільства. Ця модель управління

розвивається на засадах партнерства, демократії та врахування різноманітних інтересів сторін.

Отже, державно-громадська форма управління в освіті сприяє створенню відкритого, демократичного середовища, де всі зацікавлені сторони мають можливість взаємодіяти для спільного досягнення цілей у галузі освіти.

Висновки з даного дослідження. Модернізація менеджменту в освіті – невід’ємна частина успішного функціонування закладу освіти. Інноваційні підходи, технологічний розвиток та ефективне лідерство стають фундаментом для стабільного функціонування закладів освіти у ХХІ столітті.

Перспективи подальших розвідок можуть спрямовуватися на створення інтегрованих

моделей менеджменту, що об'єднують стратегічне та операційне управління в закладах освіти. Це дозволить ефективніше вирішувати завдання та досягати гнучкості в управлінні. Актуальним, на наш погляд, є розгляд можливостей використання інноваційних технологій у менеджменті закладів освіти, таких як штучний інтелект, аналітика даних і платформи для ефективного збору та оброблення інформації, а також вивчення можливостей розвитку лідерського потенціалу серед адміністрації та вчителів, зокрема за допомогою програм професійного розвитку та менторства.

Список використаних джерел

1. Калініна Л. М. Проблеми та реалії державно-громадського управління освітою на сучасному етапі розвитку демократичного суспільства. *Постметодика*. 2017. № 3. С. 2.
2. Калініна Л. М. Сутність феномену управління. *Директор школи: Україна*. 2020. № 2. С. 32–33.
3. Маслов В. І., Калініна Л. М. Теорія і технології організаційних механізмів управління діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту Педагогіки за 2014 рік*. Київ : Педагогічна думка, 2019. С. 90–92.
4. Москалик Г. Ф. Готовність керівника закладу освіти до самостійної фінансово-господарської діяльності як умова забезпечення якісної діяльності закладу. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. (категорія «Б»). 2020. № 3 (192). С. 11–14. URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/205899> (дата звернення: 22.12.2023).
5. Освітній менеджмент : навч. посіб. / за ред. Л. І. Даниленко, Л. М. Карамушки. Київ : Шкільний світ, 2018. 400 с.
6. Пастовенський О. В. Наукові основи громадсько-державного управління загальною середньою освітою в регіоні : монографія / за наук. ред. Л. М. Калініної. Житомир : ПП «Рута», 2019. 385 с.
7. Філософія управління / В. Г. Кремень, С. М. Пазиніч, О. С. Пономарьов. Київ : Знання України, 2017. 524 с.
8. Kravchenko L., Bilyk N., Onipko V., Plachynda T., Zavitrenko A. Professional Mobility of the Manager of a Secondary Education Institution as the Basis of His or Her Self-Development. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2021. № 13 (1). P. 417–430. <https://doi.org/10.18662/rrem/13.1/379>. URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/2534/2980> (WOS)

References

1. Kalinina, L. M. (2017). Problemy ta realii derzhavno-hromadskoho upravlinnia osvitoiu na suchasnomu etapi rozvytku demokratychnoho suspilstva [Problems and realities of state-public management of education at the modern stage of the development of a democratic society]. *Postmetodyka [Postmethods]*, 3, 2 [in Ukrainian].
2. Kalinina, L. M. (2020). Sutnist fenomenu upravlinnia [The essence of the management phenomenon]. *Dyrektor shkoly: Ukraina [School director: Ukraine]*, 2, 32-33 [in Ukrainian].
3. Maslov, V. I., & Kalinina, L. M. (2019). Teoriia i tekhnologii orhanizatsiinykh mekhanizmiv upravlinnia diialnistiu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Theory and technologies of organizational mechanisms for managing the activities of general educational institutions]. In *Anotovani rezultaty naukovo-doslidnoi roboty Instytutu Pedagogiky za 2014 rik [Annotated results of research work of the Institute of Pedagogy for 2014]* (pp. 90-92). Kyiv: Pedagogical thought [in Ukrainian].
4. Moskalyk, G. F. (2020). Hotovnist kerivnyka zakladu osvity do samostiinoi finansovo-hospodarskoi diialnosti yak umova zabezpechennia yakisnoi diialnosti zakladu [Readiness of the head of the educational institution for independent financial and economic activity as a condition for ensuring the high-quality activity of the institution]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 3(192), 11-14. Retrieved from <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/205899> [in Ukrainian].
5. Danylenko, L. I., & Karamushka, L. M. (Eds.). (2018). *Osvitnii menedzhment [Educational management]: navch. posib*. Kyiv: Shkilnyi svit [in Ukrainian].
6. Pastovenskyi, O. V. (2019). *Naukovi osnovy hromadskoderzhavnoho upravlinnia zahalnoiu serednoiu osvitoiu v rehioni [Scientific foundations of public-state management of general secondary education in the region]: monografia*. Zhytomyr: PP "Ruta" [in Ukrainian].
7. Kremen, V. H., Pazynich, S. M., & Ponomarov, O. S. (2017). *Filosofia upravlinnia [Management philosophy]*. Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
8. Kravchenko, L., Bilyk, N., Onipko, V., Plachynda, T., Zavitrenko, A. (2021). Professional Mobility of the Manager of a Secondary Education Institution as the Basis of His or Her Self-Development. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 13 (1), 417-430. DOI <https://doi.org/10.18662/rrem/13.1/379>. Retrieved from <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/2534/2980> (WOS)

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 19.12.2023

Бібліографічний опис:

УДК 373.2.014:005.6

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1\(214\)-19-25](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1(214)-19-25)



Компанієць Леся Віталіївна,

магістрантка, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя;

вихователька-методист,

Кременчуцький заклад дошкільної освіти (центр розвитку дитини) № 26

Кременчуцької міської ради Кременчуцького району Полтавської області, Україна

Lesia Kompaniets,

Master's student, Classical Private University, Zaporizhzhia; methodologist teacher,

Kremenchuk Preschool Education Institution (child development center) No. 26

of Kremenchuk City Council

of Kremenchuk District, Poltava Region, Ukraine

E-mail: lesya.kompaniets01@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0008-6808-2803>

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

A Розглядаються педагогічні технології й методи навчання, за допомогою яких може бути сформована професійна готовність до управлінської діяльності керівників закладів дошкільної освіти. Розкрито зміст і співвідношення понять «готовність», «професійна готовність», «управлінська компетентність» в аспекті управлінської діяльності керівника закладу дошкільної освіти. Визначено такі етапи і відповідні методичні та педагогічні засоби для формування професійної готовності керівників закладів дошкільної освіти: співпраця із закладами вищої освіти у галузі професійної підготовки, зокрема участь у «Віртуальній педагогічній студії», розробленої Кременчуцьким національним університетом імені Михайла Остроградського; неформальна освіта на педагогічних онлайн-платформах. Для перевірки стану професійної готовності запропоновано участь у всеукраїнських і міських конкурсах «Кращий керівник закладу освіти».

Ключові слова: заклад дошкільної освіти; формування професійної готовності; керівник закладу дошкільної освіти; навчально-методичне середовище; навчальна онлайн-платформа

STAGES OF DEVELOPING THE PRESCHOOL DIRECTORS' PROFESSIONAL READINESS FOR A MANAGEMENT ACTIVITY

S This study considers pedagogical technologies and teaching methods that can develop preschool directors' professional readiness for management activities. The content and relationship of the concepts of "readiness", "professional readiness", "management competence" in the aspect of a management activity is revealed. In the process of studying the preschool directors' professional readiness for a management activity, a set of management competencies and professionally oriented skills and abilities that should ensure the successful management of the institution and consist of preschool directors' professional readiness is outlined. Effective development of professional readiness for a management activity occurs in several stages. In the first stage, preschool directors are offered the opportunity to establish cooperation with higher education institutions in the field of practical training and self-study. In particular, preschool directors can join online the "Virtual Pedagogical Studio" developed by Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University. The Virtual Pedagogical Studio is a convenient educational and methodological environment where preschool directors can begin to develop their professional readiness by attending guest video lectures, thematic conferences, etc. In the second stage of professional readiness development, preschool directors are offered practical training in the non-formal education system by taking relevant specialized courses through online training platforms and receiving a certificate of advanced training. To test the professional readiness state, preschool directors are invited to participate in the All-Ukrainian competition "Director: Best Practice" and city competitions "The Best Preschool Director" on the basis of education departments.

Keywords: preschool education institution; developing professional readiness; preschool director; educational and methodological environment; online training platform

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. В умовах перетворення, модернізації та оновлення системи дошкільної освіти в Україні набуває актуальності передусім підвищення професійної компетентності й формування

професійної готовності до здійснення управлінської діяльності керівників закладів дошкільної освіти (ЗДО, раніше – ДНЗ), оскільки саме від їхньої готовності до управлінських процесів, успішності, ефективності та професійної самореалізації під час виконання управлінських рішень щодо ЗДО

залежать результати реформування дошкільної освіти України.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Для визначення етапів формування професійної готовності керівників ЗДО до управлінської діяльності передусім необхідно розкрити сутність понять «готовність», «професійна готовність». У педагогічній науковій літературі існує низка тлумачень цих дефініцій. Н. Дудник визначає професійну готовність як один із складників професійної компетентності – інтегральної характеристики керівника ЗДО. За словами дослідниці, це «готовність керівника до самореалізації в професійній і педагогічній діяльності» [5, с. 43], що передбачає такі характеристики: «готовність до змін, керівництво закладом дошкільної освіти як системою, освіченість, оптимістичність, умотивованість, рефлексія, здатність до самопізнання та саморозвитку» [там само, с. 44].

Науковці С. Гаврилюк і Г. Борин, розкриваючи зміст поняття «готовність» у співвідношенні із професійною готовністю керівника ЗДО до управлінської діяльності, наголошують на тому, що «важливе значення у формуванні професійної готовності майбутніх керівників ЗДО до управлінської діяльності має компетентнісний підхід. Найвищим рівнем управлінської діяльності керівника закладу дошкільної освіти є професійна управлінська компетентність» [4, с. 135–136]. Водночас, за визначенням, наведеним у Державному стандарті дошкільної освіти [2], «компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [там само, с. 36].

Розглядаючи поняття професійної готовності в аспекті управлінської діяльності, дослідниця М. Швардак зазначає, що професійна готовність керівника закладу освіти до управлінської діяльності «є багатоаспектним утворенням, що уможливує успішну реалізацію управлінської діяльності» [11, с. 252].

Дослідники Т. Пономаренко і Л. Гаращенко зазначають, що «особливість змісту управління як діяльності у тому, що в ході неї виникає взаємний процес удосконалення, розвитку як суб'єкта управління, так і його об'єкта» [12, с. 368].

Водночас, поняття «професійна готовність» вони порівнюють із поняттям «управлінська компетентність», яке визначається дослідниками як «готовність до професійної управлінської діяльності» [там само, с. 371].

Під формуванням професійної готовності керівників ЗДО до управлінської діяльності В. Бобир розуміє «професійний розвиток керівника – це неперервний, цілеспрямований, організований, інтегрований процес теоретичної та практичної підготовки керівника до здійснення професійної діяльності» [3, с. 6]. Автор вважає, що «для того, щоб суспільні знання і вміння перетворилися у власне надбання, необхідна певна трансформація їх у свідомості, в процесі якої знання і вміння набувають особистісного забарвлення на основі професійно-особистісних якостей, досвіду. Зовнішні впливи проходять через внутрішні умови, тому можна стверджувати, що управлінська діяльність завжди має індивідуально виражений характер. У системі неперервної освіти України професійний розвиток керівників навчальних закладів загалом у тому числі керівників ДНЗ, здійснюється шляхом самоосвіти, навчання на курсах підвищення кваліфікації» [там само, с. 8].

У методичних рекомендаціях МОН щодо організації освітнього процесу у 2023/2024 н. р. у ЗДО серед пріоритетних напрямів діяльності пропонується «організаційно-методична підтримка керівників ЗДО» [7, с. 1].

Зокрема, зазначено, що «керівникам і педагогічним працівникам ЗДО, в яких освітній процес призупинено, варто використати цей час для підвищення кваліфікації, професійного саморозвитку. Оптимальним варіантом є спрямування самоосвітньої діяльності на опанування новітніх педагогічних технологій» [там само, с. 13].

За Г. Москалик, готовність керівника закладу освіти до самостійної фінансово-господарської діяльності позначається низкою факторів. Ним розроблено основні заходи, які б дозволили належним чином підвищити кваліфікацію керівникам закладів. Зокрема, «організація лекторіїв, читання спеціальних навчальних курсів під час курсового підвищення кваліфікації, добірка нормативно-правового забезпечення з цієї проблематики, організація спеціальних навчальних семінарів, обмін досвідом, презентація

кращих закладів освіти, які успішно запровадили самостійне ведення ФГД, зустрічі, круглі столи з представниками фінансових органів, органів казначейства, фіскальних органів, працівниками внутрішнього фінансового контролю та аудиту тощо, створення робочої групи з підготовки запитів до міністерств і відомств на незрозумілі питання діючого законодавства, організація зустрічей-консультацій із працівниками казначейської служби, вивчення нормативних актів казначейства України, колективне обговорення фахової періодики казначейської служби, організація головним розпорядником коштів спеціальних регулярних нарад-інструктажів для керівників закладів освіти, головних бухгалтерів, завгоспів, комірників, організація стажування керівників закладів освіти із зазначених питань у закладах, які успішно запровадили самостійне ведення ФГД, проходження керівниками закладів освіти курсів із вивчення законодавства України про закупівлі, систематичне відвідування семінарів-навчань із питань змін у законодавстві, спеціальне стажування, вивчення нормативної бази з питань ремонтних робіт, організація практикуму з визначення та класифікації видів ремонту, реконструкції та реставрації, будівництва, організація практикуму з нормативів списання матеріалів і підготовки кошторисної документації» [8, с. 11–14].

Мета статті полягає у визначенні етапів і відповідних методичних та організаційно-педагогічних засобів для формування професійної готовності керівників закладів дошкільної освіти до управлінської діяльності.

Викладення основного матеріалу. Організаційно-педагогічні засоби формування професійної готовності керівника ЗДО до управлінської діяльності передбачають набуття ним одночасно загальних і професійно спрямованих здібностей і якостей. До загальних належать передусім особистісні управлінські риси – поведінкові характеристики, що забезпечують успішність керівника ЗДО, як-от: рішучість, цілеспрямованість, мотивація у виконанні управлінських рішень, лідерські якості.

Професійно спрямовані здібності й якості керівника ЗДО допомагають йому здійснювати, за словами А. Аніщук, «спрямований вплив на систему або окремі процеси, що відбуваються в

ній, з метою зміни її стану або додання їй нових властивостей і якостей» [1, с. 10].

Серед таких здібностей і якостей визначено:

- уміння планувати, прогнозувати, контролювати та регулювати управлінські процеси;
- уміння розробляти управлінські рішення та забезпечувати їх виконання персоналом, постачальниками, міськими службами;
- якості, що допомагають ефективно взаємодіяти з підлеглими, впливаючи на їхні поведінку і професійну діяльність;
- комунікаційні здібності та психологічні якості, що допомагають успішному спілкуванню з батьками дітей;
- навички набуття та роботи з інформацією, а також уміння її аналізувати.

У Типовій програмі підвищення кваліфікації педагогічних працівників щодо впровадження професійного стандарту «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти», затвердженої наказом МОН України від 29.11.2022 № 1068, формування професійної готовності керівників (директорів) ЗДО здійснюється за допомогою підвищення кваліфікації, що «передбачає вдосконалення раніше набутих або розвиток нових компетентностей (загальних і професійних), необхідних для ефективного використання професійного стандарту під час професійної діяльності та професійного зростання:

1. Формування та розвиток загальних компетентностей: громадянська (ЗК.01), соціальна (ЗК.02), культурна (ЗК.03), цифрова (ЗК.04), підприємницька (ЗК.05), етична (ЗК.06).

2. Формування та розвиток професійних компетентностей керівника (за трудовою дією або групою трудових дій): здоров'язберезувальна (А1), проєктувальна (А2), операційне управління закладом дошкільної освіти (Б1), організаційно-методична (Б2), комунікативна (Б3), здатність до навчання впродовж життя (В1), інформаційно-комунікаційна (В2), лідерська (Г1), емоційно-етична (Г2), стратегічне управління та розвиток закладу дошкільної освіти (Г1), стратегічна комунікація (Г2), нормативно-правова (Г3)» [10].

Формування професійної готовності керівників ЗДО в Україні може здійснюватися за двома напрямками: педагогічна освіта та професійна освіта. Як зазначає Н. Мельник, у європейському освітньому просторі також розрізняються ці два

напрями: «для позначення поняття «освіта» в англomовній педагогічній науці використовується два поняття «education» (освіта), під яким розуміється процес, за допомогою якого суспільство свідомо передає накопичені інформацію, знання, розуміння, відносини, цінності, навички, вміння та поведінки різних поколінь і передбачає комунікацію одного і більше суб'єктів, що має на меті досягнення освітньої мети; та «training» (навчання) якнайчастіше вживається у значенні отримання освіти, яка спрямована на професійну підготовку» [6, с. 62].

Дослідники проблеми формування організаційної культури і професійної готовності керівників ЗДО зазначають, що «професійну підготовку керівників в Україні здійснює система післядипломної педагогічної освіти, головним структурним підрозділом якої став Центральний інститут післядипломної освіти (ЦІППО) НАПН України, що об'єднав навколо себе обласні інститути післядипломної педагогічної освіти (ІППО) як регіональні центри. Зазначені інституції займаються підготовкою і перепідготовкою керівників ЗДО через організацію та реалізацію курсової та міжкурсової процедури навчання» [9, с. 46].

Однак у сучасних умовах для ефективного формування професійної готовності до управлінської діяльності на першому етапі керівникам ЗДО пропонується налагодження співпраці із закладами вищої освіти у галузі практичної підготовки та самонавчання. Зокрема, керівники ЗДО в онлайн-форматі можуть долучитися до участі у навчальній платформі «Віртуальна педагогічна студія» (<http://www.vps-education.co.ua/>), розробленої викладачами кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Віртуальна педагогічна студія – це зручне навчально-методичне середовище, де керівники ЗДО можуть почати формування професійної готовності, долучившись до гостьових відеолекцій (вкладка «Відеолекції»), розроблених педагогами КрНУ імені Михайла Остроградського та інших ЗВО України (рис. 1).

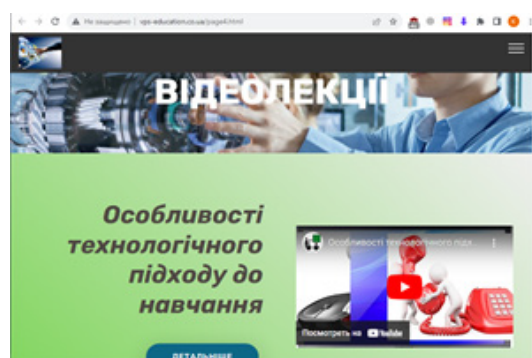


Рис. 1. Приклад гостьової відеолекції у «Віртуальній педагогічній студії»

За допомогою відеолекцій, користуючись набутими раніше знаннями та уміннями, керівники ЗДО можуть ознайомитися з основними компонентами технології дистанційного навчання, а далі серед запропонованих педагогічних технологій обрати зручну для самонавчання (наприклад, ІКТ або проблемне навчання).

У вкладці «Конференції» Віртуальної педагогічної студії (рис. 2) керівники ЗДО мають можливість у режимі онлайн-конференції брати особисту участь у регулярних педагогічних вебінарах і майстер-класах щодо налагодження успішного спілкування з вихователями, впровадження інноваційних педагогічних технологій у ЗДО (наприклад, технік «ігрова терапія», «метафоричні карти», «арттерапія»), застосування в управлінській діяльності сучасних засобів ІКТ (ZOOM, Google Classroom, хмаро орієнтованих технологій, цифрових ресурсів тощо).



Рис. 2. Приклад вебінара у «Віртуальній педагогічній студії»

На другому етапі формування професійної готовності керівникам ЗДО пропонується

практична підготовка в системі неформальної освіти – проходження відповідних спеціалізованих курсів з отриманням сертифіката про підвищення кваліфікації. Однією з найвідоміших навчальних онлайн-платформ в Україні є «Prometheus» (<https://prometheus.org.ua/>), що пропонує здобувачам неформальної освіти понад 350 безкоштовних навчальних курсів. Серед них є й ті, що спрямовані на підвищення професійної компетентності та розвиток професійної готовності керівників закладів освіти, наприклад, такі:

- курс «Стрес-менеджмент для освітян», розроблений Prometheus разом із Міжнародним благодійним фондом «Карітас України»;
- курс «Психологія стресу та способи боротьби з ним», розроблений Київським університетом імені Бориса Грінченка;
- курс «Основи проектного менеджменту», розроблений фахівцями платформ «Будуємо Україну Разом» та «Української освітньої платформи» як частина комплексної навчальної програми;
- курс «Основи фінансів та інвестицій», розроблений фахівцями Асоціації інвестиційних професіоналів CFA Society Ukraine;
- курс «Публічні закупівлі: від теорії до практики»;
- курс «Дистанційна робота для публічних службовців»;
- курс «Цифрові комунікації в глобальному просторі», розроблений для нефахівців соціальним освітнім проектом ITArts.

Протягом проходження будь-якого курсу керівники ЗДО долучаються до навчально-методичного середовища платформи Prometheus, де вони дивляться тематичні відеолекції, виконують практичні завдання і тести (з необмеженою кількістю спроб на їх виконання), разом з іншими здобувачами неформальної освіти беруть участь у відповідних форумах окремих курсів на платформі Prometheus. Завдяки професійному спілкуванню з учасниками курсів на цих форумах підвищується власна управлінська компетентність, що сприяє одночасно й формуванню професійної готовності. Після закінчення більшості безкоштовних навчальних курсів на платформі Prometheus є можливість отримати сертифікат, автентичність якого можна завжди перевірити за спеціальним посиланням або за допомогою QR-коду.

Окрім Prometheus, серед українських освітніх

онлайн-платформ існують й інші, де керівники ЗДО для формування професійної готовності можуть пройти відповідні курси та отримати неформальну освіту: платформа з цифрової грамотності «Дія. Освіта» (<https://osvita.diia.gov.ua/>); перша в Україні дистанційна платформа громадянської освіти «ВУМ online» (<https://vumonline.ua/>); студія онлайн-освіти «Educational Era» (<https://ed-era.com/>).

На останньому етапі для перевірки стану професійної готовності до управлінської діяльності керівникам ЗДО пропонується брати участь у тематичних конкурсах для керівників ЗДО і ЗЗСО, зокрема у щорічному Всеукраїнському конкурсі «Директор: найкраща практика», започаткованому Службою та Цифровим видавництвом МЦФЕР, а також у міських конкурсах «Кращий керівник ЗДО і ЗЗСО» на базі департаментів освіти.

Результати дослідження. У процесі дослідження професійної готовності керівників ЗДО до управлінської діяльності було окреслено комплекс управлінських рис і професійно спрямованих здібностей і якостей, що мають забезпечувати керівнику здійснювати успішне управління закладом і складають його професійну готовність. Визначено, що ефективне формування професійної готовності до управлінської діяльності відбувається у кілька етапів: на першому пропонується співпраця керівників закладів дошкільної освіти із закладами вищої освіти у галузі професійної підготовки; на другому – отримання неформальної освіти за допомогою навчальних онлайн-платформ; на останньому – участь у професійних всеукраїнських і міських конкурсах для перевірки стану професійної готовності керівників ЗДО до управлінської діяльності.

Висновки. Проблема формування професійної готовності керівників ЗДО до управлінської діяльності дошкільної освіти може бути вирішена за допомогою післядипломної професійної підготовки. Для цього було визначено кілька етапів, на кожному з яких здійснюється розвиток відповідних управлінських рис і професійних здібностей і навичок, що згодом формують професійну готовність керівника ЗДО до управлінської діяльності.

Перспективи подальших розвідок. Наступним етапом наукових розвідок пропонуємо дослідження особливостей формування професійної готовності

керівників ЗДО до управлінської діяльності та проблем, що виникають у цьому процесі.

Список використаних джерел

1. Аніщук А. М. Управлінська діяльність в системі дошкільної освіти : навч. посіб. для магістрів спеціальності 012 Дошкільна освіта. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 319 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) : затверджено наказом МОН України № 33 від 12.01.2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoi%20osvity.pdf
3. Бобир В. Г. Професійний розвиток керівника дошкільного навчального закладу. *Науковий вісник Університету менеджменту освіти. Педагогіка*. 2016. № 2. URL: https://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/visnyk_umo/pedagogika/2_2016/Бобир.pdf
4. Гаврилюк С., Борин Г. Формування професійної готовності майбутніх керівників закладів дошкільної освіти до управлінської діяльності. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2023. № 3. С. 133–139.
5. Дудник Н. А. Професійна компетентність керівника сучасного закладу дошкільної освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. № 82. С. 41–45.
6. Мельник Н. І. Професійна підготовка дошкільних педагогів у країнах Західної Європи: теорія і практика: монографія. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. 392 с.
7. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу у 2023/2024 н. р. у закладах дошкільної освіти. Додаток до листа МОН від 21.09.2023 № 1/12490-23. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/64e/462/3ba/64e4623bad9ac145595619.pdf>
8. Москалик Г. Ф. Готовність керівника закладу освіти до самостійної фінансово-господарської діяльності як умова забезпечення якісної діяльності закладу. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. (категорія «Б»). 2020. № 3 (192). С. 11–14. URL: <http://isp.poiprpo.pl.ua/article/view/205899> (дата звернення: 22.12.2023).
9. Рибалко Л. С., Черновол-Ткаченко Р. І., Яцинік А. В. Теоретичні питання розвитку організаційної культури керівників дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти : монографія. Харків : Основа, 2015. 112 с.
10. Типова програма підвищення кваліфікації педагогічних працівників щодо впровадження професійного стандарту «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти» : затверджено наказом МОН України від 29.11.2022 № 1068. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/510920__706307
11. Швардак М. В. Зміст та структура готовності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти до застосування технологій педагогічного менеджменту. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2021. № 1 (339). С. 250–264.
12. Ponomarenko T. O., Harashchenko L. V. Formation of Managerial Skills of Current Educators of Preschool Education Institutions. *Psychology and pedagogy as sciences*

for the development of the cultural potential of modern society: Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2022. P. 365–388.

References

1. Anishchuk, A. M. (2020). *Upravlinska diialnist v systemi doshkilnoi osvity [Management activity in the system of preschool education]: navchalnyi posibnyk dlia mahistriv spetsialnosti 012 Doshkilna osvita*. Nizhin: NSU named after M. Gogol. [in Ukrainian].
2. *Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (Derzhavnyi standart doshkilnoi osvity) [Basic component of preschool education (State standard of preschool education)]: zatverdzheno nakazom MON Ukrainy № 33 vid 12.01.2021*. Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoi%20osvity.pdf [in Ukrainian].
3. Bobyr, V. H. (2016). *Profesiinyi rozvytok kerivnyka doshkilnoho navchalnoho zakladu [Professional development of the head of a preschool educational institution]*. *Naukovyi visnyk Universytetu menezhmentu osvity. Pedagogika [Scientific Bulletin of the University of Management of Education. Pedagogy]*, 2. Retrieved from https://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/visnyk_umo/pedagogika/2_2016/Bobir.pdf [in Ukrainian].
4. Havryliuk, S., & Boryn, H. (2023). *Formuvannia profesiinoi hotovnosti maibutnikh kerivnykiv zakladiv doshkilnoi osvity do upravlinskoj diialnosti [Formation of professional readiness of future heads of preschool education institutions for managerial activities]*. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu [Collection of scientific works of the Uman State Pedagogical University]*, 3, 133-139 [in Ukrainian].
5. Dudnyk, N. A. (2022). *Profesiina kompetentnist kerivnyka suchasnoho zakladu doshkilnoi osvity [Professional competence of the head of a modern preschool education institution]*. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh [Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools]*, 82, 41-45 [in Ukrainian].
6. Melnyk, N. I. (2016). *Profesiina pidhotovka doshkilnykh pedahohiv u krainakh Zakhidnoi Ievropy: teoriia i praktyka [Professional training of preschool teachers in the countries of Western Europe: theory and practice]: monohrafiia*. Uman: FOP Zhovtyi O.O. [in Ukrainian].
7. *Metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii osvitnoho protsesu u 2023/2024 n. r. u zakladakh doshkilnoyi osvity [Methodological recommendations regarding the organization of the educational process in 2023/2024 in preschool education institutions]*. Dodatok do lysta MON vid 21.09.2023 № 1/12490-23. (2023). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/64e/462/3ba/64e4623bad9ac145595619.pdf> [in Ukrainian].
8. Moskalyk, H. F. (2020). *Hotovnist kerivnyka zakladu osvity do samostiinoi finansovo-hospodarskoj diialnosti yak umova zabezpechennia yakisnoi diialnosti zakladu [The readiness of the head of the educational institution for independent financial and economic activity as a condition for ensuring the high-quality activity of the institution]*. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*,

3(192), 11-14. Retrieved from <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/205899> [in Ukrainian].

9. Rybalko, L. S., Chernovol-Tkachenko, R. I., & Iatsynik, A. V. (2015). *Teoretychni pytannia rozvytku orhanizatsiinoi kultury kerivnykiv doshkilnykh navchalnykh zakladiv u systemi pislidyplomnoi osvity [Theoretical issues of development of organizational culture of heads of preschool educational institutions in the system of postgraduate education]: monohrafiia*. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].

10. *Typova prohrama pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv shchodo vprovadzhennia profesiinoho standartu «Kerivnyk (dyrektor) zakladu doshkilnoi osvity» [A typical program for improving the qualifications of pedagogical workers regarding the implementation of the professional standard "Head (director) of a preschool education institution"]*: zatverdzheno nakazom MON Ukrainy vid 29.11.2022 № 1068. (2022). Retrieved from https://zakononline.com.ua/documents/show/510920___706307 [in Ukrainian].

11. Shvardak, M. V. (2021). Zmist ta struktura hotovnosti maibutnikh kerivnykiv zakladiv zahalnoi serednioi osvity do zastosuvannia tekhnolohii pedahohichnoho menedzhmentu [Content and structure of readiness of future heads of general secondary education institutions to use pedagogical management technologies]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka [Bulletin of Taras Shevchenko LNU]*, 1 (339), 250-264 [in Ukrainian].

12. Ponomarenko, T. O., & Harashchenko, L. V. (2022). Formation of Managerial Skills of Current Educators of Preschool Education Institutions. In *Psychology and pedagogy as sciences for the development of the cultural potential of modern society: scientific monograph* (pp. 365-388). Riga, Latvia: Baltija Publishing.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 19.12.2023

УДК 378:004.77:011

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1\(214\)-26-30](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1(214)-26-30)

Королюк Ростислав Ігорович,
старший викладач кафедри
комп'ютерно-інтегрованих технологій,
Тернопільський національний технічний університет
імені Івана Пулюя, Україна

Rostyslav Koroliuk,
Senior Lecturer at the Department
of Computer-Integrated Technologies,
Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine
E-mail: rkorolyuk@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7700-3774>

СПЕЦИФІКА РОЗРОБЛЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО КУРСУ ДИСЦИПЛІНИ «СУЧАСНІ ПОШУКОВІ СИСТЕМИ ТА БІБЛІОГРАФІЯ» ДЛЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

A Аналізуються сучасні тенденції розвитку дистанційного навчання, зокрема, використання електронних курсів. Визначаються основні завдання та цілі курсу, а також його структура та змістове наповнення. Наводяться приклади навчальних матеріалів, які можуть бути використані для викладання дисципліни. Розглядається питання оформлення електронного курсу у системі ATutor, зокрема, вимоги до структури та інтерактивних елементів. Вища освіта в умовах сучасності стикається з низкою викликів, що зумовлені стрімким розвитком інформаційних технологій та соціальними змінами, викликаними пандемією та війною. Відповідно до сучасних викликів зростає роль дисципліни циклу загальної підготовки «Сучасні пошукові системи та бібліографія» у підготовці майбутніх фахівців, що матимуть навички роботи у пошукових системах і зможуть критично аналізувати ситуацію, здобудуть підґрунтя для подальших власних наукових досліджень із дотриманням академічної доброчесності.

Ключові слова: дистанційне навчання; електронний курс; сучасні пошукові системи; бібліографія

SPECIFICITY OF THE DEVELOPMENT OF AN ELECTRONIC COURSE OF THE DISCIPLINE "MODERN SEARCH ENGINES AND BIBLIOGRAPHY" FOR HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

S This article discusses the current trends in the development of distance learning, with a particular focus on the use of e-courses. The main goals of the course are defined, as well as its structure and content. Examples of learning materials that can be used to teach the discipline are provided. The issue of e-course design in the ATutor system is considered, with particular attention to the requirements for structure and interactive elements.

In the context of modern times, higher education faces many challenges caused by the rapid development of information technologies and social changes caused by pandemics and wars. These challenges include the need to adapt the educational process to the digital environment, ensure the accessibility of education for all, and meet the changing needs of students.

In reaction to these challenges, the role of the discipline of the general training cycle "Modern search engines and bibliography" in the training of future professionals is growing. The discipline of "Modern search engines and bibliography" is essential for future professionals in various fields. This discipline provides students with the foundation for conducting their own research in compliance with academic integrity.

The rapid development of information technologies and the changing needs of students are creating new opportunities for e-learning. E-courses can be a valuable tool for providing students with the skills they need to be successful in their careers. However, it is important to carefully consider the challenges of e-learning when designing and delivering e-courses. By addressing these challenges, instructors can help ensure that e-courses are effective and engaging for students.

Keywords: distance learning; e-course; modern search engines; bibliography

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. У сучасному світі інформаційні технології відіграють усе важливішу роль у всіх сферах діяльності людини, включаючи освіту. В умовах війни роль цієї дисципліни важко переоцінити. Швидке зростання обсягу інформації та інформаційних ресурсів, падіння показнику медіаграмотності, за даними дослідження USAID-Internews у 2022 році, лише 14% українців відрізняли дезінформацію від правдивої інформації [6], – все це формує нові виклики перед освітньою підготовкою майбутніх фахівців. Дисципліна «Сучасні пошукові системи та бібліографія» навчає студентів основам роботи з пошуковими системами, а також основам бібліографії та організації інформаційних ресурсів, сприяє розумінню основ функціонування та розвитку вмінь і навичок роботи в умовах електронного і цифрового середовища, академічної доброчесності, що є запорукою досягнення високого рівня якості освіти.

Грамотне оформлення компонентів і матеріалів електронного курсу та впровадження інноваційних методів викладання є надважливим складником у формуванні загальних і спеціальних компетентностей і досягнення відповідних навчальних результатів здобувачів освіти.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій свідчить, що серед вітчизняних науковців проблематику оформлення та наповнення дистанційних курсів у системі Atutor досліджували Ж. Баб'як, І. Плавуцька, О. Боднар [1], де автори окреслюють зміст поняття «дистанційне навчання» як самостійної новітньої освітньої технології, що перетворилася на єдиний засіб реалізації неперервності освітнього процесу.

Дослідження науковців В. Бублика [2], В. Величко, В. Глазової, Н. Кайдана [3], О. Горбатюка, С. Поліщука [4], О. Зінов'євої [5] показали, що електронні засоби навчання можуть істотно підвищити ефективність освітнього процесу у вищих навчальних закладах.

Серед іноземних науковців, що досліджували особливості сучасної бібліографії та пошукових систем можна виокремити Jeffrey Frank Jones [9], Michael Bazzell [7], Nicole Hennig [8] та Maggie Murphy [9]. Автори у своїх працях описують вагоме значення методів пошуку інформації у соціальних мережах за допомогою сучасних пошукових систем і спеціалізованих програм.

Зважаючи на значну кількість наукових розвідок щодо проектування, розроблення, впровадження дистанційних курсів, їхнє забезпечення електронними навчальними ресурсами, у сучасній науці проблеми сучасної бібліографічної дисципліни в системі вищої освіти досліджено недостатньо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Відповідно до поданої вище інформації, специфіка розроблення електронного курсу дисципліни «Сучасні пошукові системи та бібліографія» для вищих навчальних закладів не досліджувалась у науковому контексті.

Мета статті полягає у висвітленні специфіки використання комп'ютерних технологій в електронному курсі дисципліни циклу загальної підготовки «Сучасні пошукові системи та бібліографія».

Викладення основного матеріалу. Дисципліна «Сучасні пошукові системи та бібліографія» є обов'язковою та відноситься до циклу загальної підготовки у Тернопільському національному технічному університеті імені Івана Пулюя. Вивчається на 1-ому або 3-ому семестрі та завершується заліком, на вивчення відводиться 4 кредити ECTS.

Мета дисципліни «Сучасні пошукові системи та бібліографія» полягає у формуванні загальнонавчальних компетентностей ефективного пошуку інформації; критичного оцінювання, впорядкування результатів пошуку; написання документів з використанням знайдених джерел інформації.

Оскільки курс розроблений для майбутніх фахівців різних спеціальностей, проводиться пошук інформації з галузі професійної діяльності.

Завдання навчальної дисципліни полягають в оволодінні методиками пошуку академічної інформації, знання видів плагіату та розуміння недопустимості плагіату, формуванні вмінь користування програмним забезпеченням для коректного цитування літературних джерел, формування умінь знаходити різні види інформації у відкритих джерелах Open Source Intelligence (OSINT), що уможливить ефективне вирішення поставлених завдань у майбутній професійній діяльності.

За результатами вивчення дисципліни студент повинен:

- 1) визначати інформаційні потреби;
- 2) розробляти стратегію пошуку;

3) проводити пошук загальної та спеціальної інформації;

4) вести журнал пошуку;

5) проводити оцінювання результатів пошуку та зберігати їх у програмах-менеджерах знайдених джерел;

6) коректно цитувати знайдену інформацію для написання документів, уникаючи плагіату.

Вивчення навчальної дисципліни передбачає формування та розвиток у студентів інтегральної, загальних і фахових компетентностей.

Інтегральна компетентність включає у себе здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у сферах майбутньої професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування теорій і наукових методів відповідної галузі й характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності:

– здатність вчитися та оволодівати сучасними знаннями;

– здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

Спеціальні компетентності:

– здатність забезпечувати дотримання нормативно-правових і морально-етичних норм поведінки;

– здатність до дослідницької та пошукової діяльності у сфері публічного управління та адміністрування;

– здатність використовувати сучасні джерела економічної, соціальної, управлінської, облікової інформації для складання службових документів та аналітичних звітів;

– здатність застосовувати комп'ютерні технології та програмне забезпечення з оброблення даних для вирішення економічних завдань, аналізу інформації та підготовки аналітичних звітів.

За результатами вивчення дисципліни студент повинен продемонструвати такі результати навчання:

– використовувати результати самостійного пошуку, аналізу та синтезу інформації з різних джерел для ефективного рішення спеціалізованих задач професійної діяльності;

– адаптуватися в умовах частотої зміни технологій професійної діяльності, прогнозувати кінцевий результат;

– організувати пошук, самостійний відбір, якісне оброблення інформації з різних джерел для

формування банків даних у сфері підприємництва, торгівлі та біржової діяльності;

– уміти застосовувати сучасні інформаційні технології та мати навички розробляти алгоритми та комп'ютерні програми з використанням мов високого рівня та технологій об'єктно-орієнтованого програмування, створювати бази даних і використовувати інтернет-ресурси.

Результатами дослідження є представлення змісту електронного курсу дисципліни, який містить 2 модулі, 8 тем і 16 практичних занять.

Модуль 1 включає такі теми:

Тема 1. Інформація, пошукові системи та браузерери.

Вступ. Інформація, її характеристики та властивості. Вимірювання інформації. Види інформації. Пошукові системи, принципи функціонування. Браузери, вибір, встановлення та налаштування.

Тема 2. Формування запитів і збереження результатів пошуків.

Формування запитів для пошукових сервісів. Мультимедійний пошук. Пошук за мапами. Використання персональних каталогів для збереження результатів пошуку.

Тема 3. Бібліографія. Індокси та коди. Наукометричні бази даних.

Бібліографія. Класифікаційні індокси та коди. Державні стандарти та міжнародні стилі в оформленні списків літератури. Пошук у наукометричних базах даних. Референс-менеджери.

Тема 4. Академічна доброчесність.

Академічна доброчесність і дотримання авторських прав у закладах вищої освіти. Види академічної недоброчесності. Види ліцензійних прав на програмні продукти. Ділова розвідка, бенчмаркінг та промисловий шпіонаж. Пошук зображень із ліцензіями, які дозволяють повторне використання.

Модуль 2 містить:

Тема 5. Окремі види пошуку інформації та відстежування змін.

Пошук серед іншомовних ресурсів Інтернет. Патентний пошук. Використання GitHub для пошуку ПЗ з відкритим кодом. Завантаження та аналіз отриманої інформації. Відстежування змін на вебсторінках.

Тема 6. Пошук у соціальних і пірингових мережах. Штучний інтелект і пошук інформації.

Пошук у соціальних мережах. Пошук на файлових серверах. Обмін інформацією в пірингових мережах. Пошук інформації за допомогою штучного інтелекту.

Тема 7. Пошук інформації попередніх періодів.

Пошук старих сайтів. Використання машини Wayback з інтернет-архіву. Використання кешу Google. Дані, статистика, порівняння. Використання Wolframalpha.

Тема 8. Приватність та безпека в Інтернеті.

Персоналізація та забезпечення анонімності пошуку в Інтернеті. Розпізнавання фейків. Інформаційна безпека при роботі в Інтернеті.

Структурними елементами електронного курсу дисципліни є загальні відомості про курс, теоретичний і лекційний матеріал, практичні та семінарські заняття, завдання для самостійної роботи, модульний контроль, блоки вебконференцій, роботи з курсом і скриньки завдань.

Робота з курсом починається із загальних відомостей про курс. У цьому блоці містяться робоча програма, силабус курсу з визначеним календарним планом, структурою курсу, формами контролю і критеріями оцінювання навчальної діяльності, відомостями про друковані та інші інформаційні ресурси з курсу, про програмне забезпечення, пропонується глосарій, який уміщує ключові поняття й терміни курсу.

Теоретичний і лекційний блок курсу вміщує текстові матеріали лекцій, мультимедійні презентації, що унаочнюють відомості схемами, таблицями, а також мультимедійним контентом (аудіо-, відеофрагментами, фотоматеріалами, тощо). Майбутні фахівці отримують також додаткові джерела інформації (посилання на курси підвищення кваліфікації, списки рекомендованої літератури та Інтернет-джерел).

Блок практичних і семінарських занять дистанційного курсу «Сучасні пошукові системи та бібліографія» спрямований на формування умінь і навичок роботи із пошуковими системами, розвиток академічної доброчесності та критичного мислення. Для майбутніх фахівців розроблено завдання для самостійної роботи, що потребують застосування ресурсів мережі Інтернет та спеціалізованих пошукових програм, оформлення у вигляді мультимедійної презентації, таблиці, плакату, візуалізації алгоритму роботи із пошуковими системами тощо. Усі завдання

подаються студентами у блок скриньки завдань, де проходять автоматичну перевірку на плагіат. Серед завдань:

- здійснення пошуку інформації у соціальних мережах: Reddit, LinkedIn, Instagram, Facebook, Twitter, Threads;
- використання Wolframalpha для даних, статистики та порівняння;
- робота з референс-менеджерами наукових джерел Mendeley та Grafiati і пошук за допомогою Google Scholar;
- мультимедійний пошук і пошук за геоданими;
- робота з патентними базами даних України, Японії, США та європейських країн;
- відпрацювання пошукових запитів за допомогою штучного інтелекту.

Контроль й оцінювання набутих знань і навичок під час опанування дистанційного курсу дисципліни відбувається у формі модульного тестування з моментальним отриманням результатів. Блок роботи з курсом допомагає студентам відслідковувати активність самостійного опрацювання курсу.

Висновки з даного дослідження. Упровадження електронного курсу дисципліни «Сучасні пошукові системи та бібліографія» зумовлено сучасними освітніми викликами. Курс відповідає вимогам освітньої програми та забезпечує формування у здобувачів вищої освіти необхідних знань, умінь і навичок у сфері пошуку інформації та роботи з бібліографією. Курс містить широкий спектр тем, які охоплюють усі аспекти сучасних пошукових систем і бібліографії. Структура курсу є логічною та послідовною, що сприяє ефективному засвоєнню матеріалу. Практичні та семінарські заняття спрямовані на розвиток у студентів критичного мислення та навичок самостійної роботи. Контроль та оцінювання набутих знань і навичок є ефективним і справедливим.

У дослідженні наведено зміст програми та структуру електронного курсу у системі Atutor, проведено аналіз формування компетентностей здобувачів освіти із дисципліни циклу загальної підготовки.

Перспективи подальших розвідок для даного дослідження включають у себе такі напрями:

- аналіз ефективності використання електронного курсу дисципліни «Сучасні пошукові системи та бібліографія»;

- розроблення нових методів і засобів навчання у сфері пошуку інформації та роботи з бібліографією – віртуальні лабораторії, інтерактивні навчальні модулі;
- аналіз тенденцій розвитку сучасних пошукових систем і бібліографії.

Список використаних джерел

1. Баб'як Ж. В., Плавуцька І. Р., Боднар О. І. Оцінювання знань студентів в умовах дистанційного навчання з використанням системи Atutor. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : VIII Всеукр. мультидисциплінар. конф., м. Одеса. 2022. С. 154–160.
2. Бублик В. В. Шляхами дистанційної освіти та електронного навчання. *Наукові записки НаУКМА. Комп'ютерні науки*. 2018. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b8eff040d58e4701ad0cb90528bbd3a8/content> (дата звернення: 15.01.2024).
3. Величко В., Глазова В., Кайдан Н., Федоренко О. Стан та перспективи електронного навчання в університетській освіті. Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. *Методичні матеріали до проекту «Цифровий освітній простір: українсько-польський досвід»*. Слов'янськ, 2021. С. 47–61
4. Горбатюк О., Поліщук С. Особливості функціонування закладів вищої освіти під час війни: очна та дистанційна форми освіти, їх ключові переваги та недоліки. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2022. Вип. 22. С. 5–13.
5. Зінов'єва О. Г. Організація самостійної роботи студентів на базі використання інформаційних технологій. *Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти* : зб. наук.-метод. пр. ТДАТУ. Мелітополь, 2023. Вип. 26. С. 97–102.
6. Опитування USAID-Internews щодо споживання медіа. *USAID-Internews*. URL: <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/Ukrainski-mediastavleniatadovira2022.pdf?fbclid=IwAR3HW8VIA0k9KvpxWnNG50MDFx7vVbqnXxnTkWtseT7WzsxeHr4j67Gbs> (дата звернення: 15.01.2024)
7. Bazzell Michael. Open Source Intelligence Techniques: Resources for Searching and Analyzing Online Information. CreateSpace Independent Publishing Platform, Jan 26, 2018. 476 p.
8. Hennig N. Power Searching the Internet: The Librarian's Quick. Guide. Libraries Unlimited, 2018. 103 p.
9. Jones Jeffrey Frank. Publications Combined: Studies In Open Source Intelligence (OSINT), 2019. 1610 p.
10. Murphy Maggie. Teaching First-Year College Students: A Practical Guide for Librarians. Rowman & Littlefield, 2019. 204 p.

References

1. Babiak, Zh. V., Plavutska, I. R., & Bodnar, O. I. (2022). Otsiniuvannia znan studentiv v umovakh dystantsiinoho navchannia z vykorystanniam systemy Atutor [Assessment of students' knowledge in the conditions of distance learning using the Atutor system]. In *Naukovi zapysky Mizhnarodnoho*

humanitarnoho universytetu [Scientific notes of the International Humanitarian University]: VIII Vseukr. multydystryplinar. konf. (pp 154-160). Odesa [in Ukrainian].

2. Bublik, V. (2018). Shliakhamy dystantsiinoi osvity ta elektronnoho navchannia [Ways of distance education and e-learning]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Kompiuterni nauky [Scientific Papers of NaUKMA. Computer Science]*. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b8eff040d58e4701ad0cb90528bbd3a8/content> [in Ukrainian].

3. Velychko, V., Hlazova, V., Kaidan, N., & Fedorenko, O. (2021). Stan ta perspektyvy elektronnoho navchannia v universytetskii osviti. Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty [State and prospects of e-learning in university education. Professionalism of the teacher: theoretical and methodological aspects]. In *Metodychni materialy do proiektu «Tsyfrovyyi osvittii prostir: ukrainsko-polskyi dosvid» [Methodological materials for the project «Digital Educational Space: Ukrainian-Polish Experience»]* (pp. 47-61). Sloviansk [in Ukrainian].

4. Horbatiuk, O., & Polishchuk, S. (2022). Osoblyvosti funktsionuvannia zakladiv vyshchoi osvity pid chas viiny: ochna ta dystantsiina formy osvity, yikh kliuchovi perevahy ta nedoliky [Peculiarities of the functioning of higher education institutions during the war: face-to-face and distance forms of education, their key advantages and disadvantages]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy. [Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems]*, 22, 5-13 [in Ukrainian].

5. Zinovieva, O. H. (2023). Orhanizatsiia samostiinoi roboty studentiv na bazi vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii [Organization of independent work of students based on the use of information technologies]. In *Udoskonalennia osvithno-vykhovnoho protsesu v zakladi vyshchoi osvity [Improvement of the educational process in the institution of higher education]: zbirnyk naukovo-metodychnykh prats TDAU (Is. 26, pp. 97-102). Melitopol [in Ukrainian]*

6. Opytuvannia USAID-Internews shchodo spozhyvannia medii «USAID-Internews survey on media consumption». *USAID-Internews*. Retrieved from <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/Ukrainski-mediastavleniatadovira2022.pdf?fbclid=IwAR3HW8VIA0k9KvpxWnNG50MDFx7vVbqnXxnTkWtseT7WzsxeHr4j67Gbs> [in Ukrainian].

7. Bazzell Michael. (2018). *Open Source Intelligence Techniques: Resources for Searching and Analyzing Online Information*. CreateSpace Independent Publishing Platform.

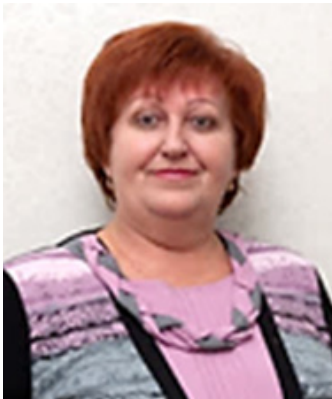
8. Hennig, N. (2018). *Power Searching the Internet: The Librarian's Quick Guide*. Libraries Unlimited.

9. Jones Jeffrey Frank. (2019). *Publications Combined: Studies In Open Source Intelligence (OSINT)*.

10. Murphy Maggie. (2019). *Teaching First-Year College Students: A Practical Guide for Librarians*. Rowman & Littlefield.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 18.01.2024

УДК 378.091.12.011.3-051:001.895

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1\(214\)-31-36](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1(214)-31-36)**Рибалко Людмила Сергіївна,**

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри освітології та інноваційної педагогіки,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди, Україна

Liudmyla Rybalko,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Education and Innovative Pedagogy,
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: akme15@ukr.net**ORCID iD:** <https://orcid.org/0000-0003-1262-8551>**Дін Жуцзе,**

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри освітології та інноваційної педагогіки,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди, Україна

Rujie Ding,

graduate student Department of Education and Innovative Pedagogy,
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: dingrujie71@sina.com**ORCID iD:** <https://orcid.org/0000-0003-1402-0961>**Овсюк Дар'я Ростиславівна,**

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри освітології та інноваційної педагогіки,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди, Україна

Daria Ovsyuk,

graduate student Department of Education and
Innovative Pedagogy,

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: darakharkov@hnpu.edu.ua**ORCID iD:** <https://orcid.org/0000-0002-2823-9318>

СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

- A** Визначено прямий зв'язок між високим рівнем інноваційності викладача вищої школи та високим рівнем конкурентоздатності майбутнього фахівця. Спираючись на нормативні документи, розкрито сутність поняття «інноваційна діяльність викладача вищої школи» як постійний пошук невирішених проблем педагогічної практики, створення нових, а також оновлення та покращення наявних методів, засобів, технологій навчання. Виокремлено компоненти означено поняття – креативність, розвинута на високому рівні науково-дослідницька компетентність, орієнтація на акмеологічне зростання. На основі аналізу літератури та власного практичного досвіду запропоновано засоби стимулювання інноваційної діяльності педагога, як-от: залучення викладача до професійно-творчих об'єднань університету, неперервна самоосвіта та освіта на курсах підвищення кваліфікації з використанням андрагогічних технологій навчання, участь у професійно-орієнтованому дозвіллі, співпраця з громадськими організаціями та волонтерськими рухами.

Ключові слова: інноваційна діяльність; викладач; акмеологічне зростання; професійно-творчі об'єднання; андрагогічні технології навчання; професійно-орієнтоване дозвілля

STIMULATION OF INNOVATIVE ACTIVITIES OF HIGH SCHOOL TEACHERS

- S** A direct connection between the high level of innovativeness of a higher school teacher and the high level of competitiveness of a future specialist has been determined. Based on normative documents, the essence of the concept of "innovative activity of a

higher school teacher" is revealed as a constant search for unsolved problems of pedagogical practice, the creation of new ones, as well as updating and improving existing methods, means, and teaching technologies. The components are singled out and the concept is defined – creativity, developed at a high level of scientific and research competence, orientation towards acmeological growth. Based on the analysis of the literature and own practical experience, the means of stimulating the innovative activity of the teacher are proposed, such as: involvement of the teacher in the professional and creative associations of the university, continuous self-education and education in advanced training courses using andragogic learning technologies, participation in professionally oriented leisure time, cooperation with public organizations and volunteer movements.

Keywords: *innovative activity; teacher; acmeological growth; professional and creative associations; andragogic learning technologies; professionally oriented leisure time*

Актуальність проблеми дослідження.

Стратегічна політика України орієнтована на входження до європейської спільноти. Країни Європейського Союзу – країни потужної економіки, які особливої уваги приділяють постійному інноваційному розвитку в усіх господарських сферах. Такий неспинний рух неможливий без конкурентоспроможних, ефективних, орієнтованих на власну самореалізацію фахівців. Провідну роль у їхній підготовці відіграє система освіти, зокрема, вищої, яка підштовхує здобувачів шукати нові, нестандартні шляхи вирішення робочих завдань, стимулює до участі у різноманітних професійних заходах (міт-апи, хакатони, виставки-презентації, конкурси проєктів). Залучення передового європейського досвіду до української освітньої системи зробить майбутніх фахівців підготованими до роботи у складних невизначених умовах сьогодення.

Однак це неможливо без гнучкого підходу та застосування новітніх технік, методів, засобів навчання науково-педагогічним працівником. Тільки викладач, який сам є новатором і першовідкривачем, може підготувати фахівців-інноваторів, здатних до створення якісно нового продукту. Тож стимулювання інноваційної діяльності викладача вищої школи стає важливим викликом як окремого закладу вищої освіти, так і всієї системи освіти в Україні.

Мета: виокремити засоби стимулювання викладачів вищої школи до здійснення інноваційної діяльності.

Основні результати. Україна глибоко зацікавлена в інноваційній діяльності своїх інституцій і громадян. Закон України «Про інноваційну діяльність» [8], який у цілому регламентує її на території країни, постійно переглядається та оновлюється. Згідно з нормативним документом «головною метою державної інноваційної політики є створення ... умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, ... виробництва та реалізації нових видів

конкурентоздатної продукції» [5]. Звернемо увагу на ключові моменти цього визначення. По-перше, інновації є результатом наукового пошуку; по-друге, їхнє практичне використання – кінцевою метою інноваційної політики держави; і на останок, інновації мають покращувати, полегшувати діяльність у певній господарській сфері.

Інноваційна діяльність у сфері освіти регламентована «Положенням про порядок здійснення інноваційної діяльності у сфері освіти» [6]. Головною її метою визначено вдосконалення системи освіти, базовою характеристикою – використання результатів передових наукових досліджень. Суб'єктами інноваційної діяльності є всі учасники освітньої діяльності на всіх рівнях, від міністерства, інституцій й управлінь до вчителів або викладачів. Результатом інноваційної діяльності стає інновація – оригінальний освітній продукт, який випереджає або принципово відрізняється від того, що вже існує [5].

Як бачимо, нормативні документи загальнодержавного рівня доволі широко трактують поняття інноваційної діяльності суб'єкта у сфері освіти, та більше уваги приділяють процедурам і правилам проведення експерименту, затвердження його результатів, внесенню змін до нормативної бази та методичного забезпечення [3]. Конкретніше про вимоги до інноваційної діяльності працівника сфери освіти можуть сказати відповідні професійні стандарти, зокрема стандарт викладачів закладів вищої освіти [7]. У п. 5 «Перелік трудових функцій (професійних компетенцій)» представлено трудові функції Г та Є: «Виконання дослідницьких/творчих проєктів, оприлюднення їх результатів і забезпечення захисту авторського права» та «Розроблення та вдосконалення освітніх програм», які можемо розглядати як напрями інноваційної діяльності науково-педагогічного працівника. Хоча такий перелік є цілком достатнім для нормативного документу, який регламентує виконання викладачем його професійних обов'язків у цілому,

інноваційна діяльність викладача вищої школи тільки цими напрямками обмежуватися не може.

На нашу думку, полем для такої діяльності має стати вся педагогічна практика. Тоді сутність поняття можемо визначити, як-от: спостереження за процесами, що відбуваються в освіті, для виявлення «точок напруги», невпинне експериментування з різними формами, техніками, методами, засобами навчання під час занять, постійна ревізія власних професійних принципів і переконань. Схожу точку зору висловлює у своїй роботі С. Толочко [11], яка стверджує, що викладач-інноватор має бути не тільки автором, розробником, дослідником освітнього інноваційного продукту, а й його найвибагливішим користувачем, критиком. Разом з тим, закликаємо до чіткого усвідомлення, що освітня інноваційна діяльність має вирішувати раніше невирішені проблеми, а не бути експериментом заради експерименту.

Отже, інноваційна діяльність викладача вищої школи – постійний пошук невирішених проблем педагогічної практики та створення нових, а також оновлення та покращення наявних методів, засобів, технологій для їхнього вирішення.

Визначення мети і сутності інноваційної діяльності науково-педагогічного працівника закладу вищої освіти є необхідним для розгляду компонентів поняття. Вважаємо, що складниками інноваційної діяльності викладача вищої школи є: креативність викладача, розвинута науково-дослідницька компетентність, орієнтація на акмеологічне зростання. Чітке визначення компонентів допоможе нам віднайти відповідні методи, засоби і техніки, за допомогою яких буде стимульовано прагнення викладача до інноваційної діяльності.

Професійний стандарт групи професій викладачів закладів вищої освіти [7] виокремлює здатність до генерування нової інформації або креативність як одну із загальних компетентностей фахівця. Напрямами, у яких викладач буде проявляти свій творчий потенціал, виступають трудові функції А, Г та Є. Вимоги до високого розвитку означених трудових функцій повною мірою висуваються, починаючи із посад викладача й старшого викладача. Так, від нього вимагають високого рівня виконання дослідницьких/творчих проєктів, оприлюднення їх результатів і забезпечення захисту авторського

права (трудова функція Г). Доцент має на високому рівні володіти знаннями та уміннями щодо розроблення та вдосконалення освітньої програми (трудова функція Є). Асистент має проявляти свою креативність через оновлення навчальних програм (трудова функція А). Така позиція авторів Положення щодо ієрархічності креативних завдань для різних науково-педагогічних посад, є, безумовно, дискусійною. Асистенти та викладачі, як практики, також можуть висловлювати цікаві творчі ідеї, що стануть у нагоді доцентам і професорам. Крім того, залучення молодих фахівців до творчого пошуку знаних і досвідчених фахівців стане своєрідною творчою майстернею розвитку.

У науковій праці О. Вознюк, О. Дубасенюк, В. Копетчук [4] обговорено прояви креативності викладача, а саме: чутливість до проблем і невизначеності, гнучкість при впровадженні інновації, творчий підхід до створення завдань, багатогранність думки. Доповнимо роздуми авторів. Вважаємо, що не менш важливим виявом креативності є вміння застосовувати традиційні освітні методи та технології, наявні засоби для нестандартного використання під час виконання професійних обов'язків викладачем вищої школи.

Прагнення викладача вищої школи до прояву креативності у професійній діяльності описано у статті Л. Близнюк, Т. Марєєвої, Л. Сологуб [1]. Науковці виокремлюють низку факторів, які сприяють креативізації освітнього процесу, а саме: колективні (невимушена робоча атмосфера, доброзичливість і відкритість у спілкуванні та висловлюванні власної точки зору, заохочення до вияву творчості) та індивідуальні (чітке розуміння мети діяльності, самостійність у прийнятті рішень, систематичність у роботі). Вважаємо дуже слушним звернення авторів до ролі колективу у стимулюванні прагнення до креативності зокрема, та інноваційної діяльності в цілому. Також не менш важливою є роль керівництва різного рівня на вияв креативності викладача. Занадто формалізована, бюрократизована система буде відбирати сили науково-педагогічного працівника на оформлення численних документів і звітів. Не набагато ефективнішою стане система постійної гонитви за новинками. Вона виснажить лектора, не дасть йому часу критично оцінити результати впровадження власного творчого пошуку у практику.

Не менш слушним є зауваження Л. Близнюк, Т. Марєєвої, Л. Сологуб [там само] щодо ролі автономії та інтелектуальної культури мислення викладача на відміну від традиційного підходу, коли опис якостей креативного педагога зупиняється на розвинутій уяві, оригінальності, відкритості новому. Системність, чіткість, критичність мислення, здатність до прогнозування дають змогу науково-педагогічному працівнику не просто придумати ідею, а й провести дослідження, щоб перетворити ідею на освітню інновацію.

Спираючись на вищевикладене, вважаємо ефективним методом стимулювання креативності викладачів вищої школи, залучення до різноманітних професійно-творчих об'єднань науково-педагогічних працівників, як-от: науково-дослідницьких лабораторій; проектних груп створення та перегляду освітніх програм; авторських колективів із написання монографій, підручників, методичних комплексів; наукових студентських гуртків. Інтенсивна комунікація між колегами з різним досвідом, науковими інтересами буде стимулювати творчий пошук, здатність відстоювати власну точку зору, представляти результати дослідження іншим.

Розвинута науково-дослідницька компетентність викладача вищої школи є важливою умовою його професійної придатності [7]. Не менш значущим є вміння вільно та ефективно застосовувати технології наукового пізнання при розробленні освітньої інновації. Оскільки потреба в новачі виникає через незадоволеність для вирішення завдань наявними засобами, викладач має знати, як провести всі етапи наукового пошуку, а саме: виокремити головну проблему, проаналізувати стан її дослідження, створити припущення про ефективний шлях подолання, описати його як інновацію, перевірити її ефективність, створити програму її запровадження, опрацювати результати дослідження, представити їх науковій спільноті [6].

Важливою умовою розвитку та підтримки науково-дослідницької компетентності на достатньому для здійснення інноваційної діяльності рівні є неперервна освіта та самоосвіта [2]. Відвідування семінарів, практикумів, воркшопів, курсів підвищення кваліфікації, засвоєння нових підходів, методів, технік освітньої діяльності, спілкування з колегами та однодумцями стимулюють інноваційну діяльність

викладача. Дуже вдалим є рішення, коли заклад вищої освіти організовує власні курси підвищення кваліфікації.

Однак зауважимо, що під час організації та проведення таких курсів для науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти необхідно віддавати перевагу використанню андрагогічних технологій навчання.

Андрагогічні технології – «цілісна система способів і засобів навчання дорослої людини, що забезпечує розвиток особистості дорослої людини» [10, с. 367], складниками яких є: створення специфічного освітнього середовища розвитку дорослої особистості; планування освітнього процесу з орієнтацією на чітко визначену мету; застосування специфічних форм, методів, технік навчання; поєднання оцінювання та самооцінювання результату навчання. У вищевикладеній науковій праці О. Гомонюк, Т. Горохівської та Г. Плахотнюк [3] представлено перелік таких технологій, як-от: технології проблемного навчання та кейс-методи (наприклад, представляється реальна невизначена професійна ситуація з практики, яку потрібно вирішити); створення, наповнення та самоаналіз викладацького портфоліо (систематизація результатів професійної діяльності викладача, використаних ним методів, виокремлення наявних і бажаних компетентностей, результатів діяльності для компенсації власних недоліків і подальшого саморозвитку); технології контекстного навчання (знання та уміння представлено не як зміст пізнавальної активності, а як засіб вирішення професійних завдань); технології проєктного навчання (навчання через вирішення значущої професійної проблеми й кінцеве оформлення результатів). С. Толочко [9] доповнює цей перелік такими-от технологіями навчання: навчання через дію (залучення до професійної діяльності, наприклад, написання методичних рекомендацій, і навчання через її виконання); обернене навчання (лекція відбувається онлайн, а практичні завдання виконуються у взаємодії з викладачем); латеральний зсув (практичні заняття у вигляді конкурсів ідей, фестивалю креативу, мозкового штурму); гейміфікація (навчання через перетворення слухачів у гравців); консалтинговий супровід (консультативний супровід під час виконання професійної діяльності для адаптації та впровадження педагогічної інновації). Як бачимо,

широкий перелік андрагогічних технологій зможе врахувати індивідуальні особливості фахівців для ефективного розвитку їхньої науково-дослідницької компетентності на високому рівні.

Особистість викладача вищої школи, а конкретніше – його орієнтація на акмеологічне зростання мають велике значення для здійснення ним інноваційної діяльності. Згідно із професійним Стандартом [7], викладачі закладу вищої освіти на різних посадах мають бути особистісно вмотивовані до власного професійного розвитку, володіти саморефлексією. Тобто науково-педагогічний працівник постійно здійснює моніторинг актуальних проблем та аналіз наявних шляхів їхнього вирішення; втілює свої здібності та ідеї у власних інноваційних розробках; не зупиняється на досягнутому, постійно вдосконалює або винаходить нові освітні продукти. У науковій праці [9] представлено цікавий досвід стимулювання викладачів до акмеологічного зростання, а саме – організацію педагогічних вікендів і коворкінгів, де викладачі та вчителі зможуть обмінюватися думками та досвідом. Доповнимо думку дослідників Л. Рибалко, Ж. Дін. Іншими важливими методами стимулювання викладачів до акмеологічного зростання може стати сумісне професійно-орієнтоване дозвілля, наприклад, поїздка до літературно-меморіального музею Г. С. Сковороди, педагогічного музею України, професійні виставки, зустрічі. Також цікавим є досвід співпраці з громадськими організаціями, волонтерська діяльність науково-педагогічного працівника. Неформальна атмосфера, завдання, принципово відмінні від тих, з якими педагог стикається під час роботи, свобода у виборі підходу до їхньої реалізації позитивно вплинуть на акмеологічне зростання викладачів вищої школи.

Висновки. Отже, проведений аналіз джерельної бази та звернення до власного професійного досвіду дали можливість витлумачити поняття «інноваційна діяльність викладача вищої школи» як постійний пошук невирішених проблем педагогічної практики та створення нових, а також оновлення та покращення наявних методів, засобів, технологій для їхнього вирішення. Було виокремлено компоненти інноваційної діяльності викладача вищої школи, як-от: креативність викладача, розвинута науково-дослідницька компетентність, орієнтація на акмеологічне зростання. Засобами стимулювання означених

складників вважаємо: залучення викладача до професійно-творчих об'єднань університету, неперервна самоосвіта та освіта на курсах підвищення кваліфікації з використанням андрагогічних технологій навчання, участь у професійно-орієнтованому дозвіллі, співпраця з громадськими організаціями та волонтерськими рухами.

Практичне дослідження ефективності застосування засобів стимулювання інноваційної діяльності вважається нам **перспективним напрямом подальшого дослідження**. Не менш цікавими можуть стати також порівняльні дослідження названих засобів у вітчизняній і зарубіжній системі освіти.

Список використаних джерел

1. Близнюк Л. М., Сологуб Л. В., Марєєва Т. В. Методичні аспекти креативної діяльності викладача іноземної мови. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 6(11). С. 49–60. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-6\(11\)-49-60](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-6(11)-49-60)
2. Бойчук Ю., Боярська-Хоменко А., Рибалко Л. Формування науково-дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії в умовах упровадження технологій дистанційного навчання. *Новий Колегіум*. 2023. № 3 (111). С. 74–81.
3. Горохівська Т. М., Гомонюк О. М., Плахотнюк Г. М. Використання інноваційних педагогічних технологій у процесі розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів в умовах підвищення кваліфікації. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2021. № 60. С. 365–374.
4. Дубасенюк О., Вознюк О., Копетчук В. Типи спрямованості особистості і науково-педагогічної діяльності викладача вищої школи. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2022. № 36, т. 2. С. 18–24. URL: <https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/304/395> (дата звернення: 12.11.2023).
5. Інновація: Вільний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/f/innovacija> (дата звернення: 12.11.2023).
6. Положення про порядок здійснення інноваційної діяльності у сфері освіти : наказ Міністерства освіти і науки 12.05.2023 р. № 552. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-23#Text> (дата звернення: 12.11.2023).
7. Про затвердження професійного стандарту на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» : наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства від 23.03.2021 № 610. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/standarty/2021/03/25/Standart%20na%20hrupu%20profesiy_Vykladachi%20zakladiv%20vyshchoyi%20osvity_25.03.pdf (дата звернення: 13.11.2023).
8. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 № 40-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення: 13.11.2023).

9. Рибалко Л. С., Дін Жуцзе. Педагогічна майстерність і акмеологічне зростання викладача. *Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи* : збірник матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 8–9 червня 2023 р.). Харків, 2023. С. 35–37.

10. Твезовська Н. Т., Сидоренко В. К. *Методологія педагогічного дослідження* : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 440 с.

11. Толочко С. В. Викладач-інноватор як організатор учиннєвої діяльності в умовах студентоцентрованого навчання. *Наукові записки. Педагогічні науки*. 2020. № 189. С. 79–84.

References

1. Blyzniuk, L. M., Solohub, L. V., & Marieieva, T. V. (2022). *Metodychni aspekty kreatyvnoi diialnosti vykladacha inozemnoi movy* [Methodical aspects of the creative activity of a foreign language teacher]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky* [Perspectives and innovations of science], 6 (11), 49-60. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-6\(11\)-49-60](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-6(11)-49-60) [in Ukrainian].

2. Boichuk, Yu., Boiarska-Khomenko, A., & Rybalko, L. (2023). *Formuvannya naukovo-doslidnytskoi kompetentnosti maibutnix doktoriv filosofii v umovakh uprovdzhennia tekhnologii dystantsiinoho navchannia* [Formation of scientific and research competence of future doctors of philosophy in the conditions of implementation of distance learning technologies]. *Novyi Kolehium* [New Collegium], 3 (111), 74-81 [in Ukrainian].

3. Horokhivska, T. M., Homoniuk, O. M., & Plakhotniuk, H. M. (2021). *Vykorystannia innovatsiinykh pedahohichnykh tekhnologii u protsesi rozvytku profesiino-pedahohichnoi kompetentnosti vykladachiv v umovakh pidvyshchennia kvalifikatsii* [The use of innovative pedagogical technologies in the process of developing the professional and pedagogical competence of teachers in the conditions of professional development]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metody navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy* [Modern information technologies and innovative teaching methods in training specialists: methodology, theory, experience, problems], 60, 365-374. [in Ukrainian].

4. Dubaseniuk, O., Vozniuk, O., & Kopetchuk, V. (2022). *Typy spriamovanosti osobystosti i naukovo-pedahohichnoi diialnosti vykladacha vyshchoi shkoly* [Types of orientation of the personality and scientific and pedagogical activity of the

teacher of the higher school]. *Pedahohichna osvita: Teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika* [Pedagogical education: Theory and practice. Psychology. Pedagogy], 36, 2, 18-24. Retrieved from <https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/304/395> [in Ukrainian].

5. *Innovatsiia: Vilnyi tлумachnyi slovnyk* [Innovation: Free explanatory dictionary]. Retrieved from <http://sum.in.ua/f/innovacija> [in Ukrainian].

6. *Polozhennia pro poriadok zdiisnennia innovatsiinoi diialnosti u sferi osvity* [Regulations on the procedure for carrying out innovative activities in the field of education]: nakaz Ministerstva osvity i nauky 12.05.2023 r. № 552. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-23#Text> [in Ukrainian].

7. *Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu na hrupu profesii «Vykladachi zakladiv vyshchoi osvity»* [On the approval of the professional standard for the group of professions "Teachers of higher education institutions"]: nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva vid 23.03.2021 № 610. Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/standarty/2021/03/25/Standart%20na%20hrupu%20profesiy_Vykladachi%20zakladiv%20vyshchoyi%20osvity_25.03.pdf [in Ukrainian].

8. *Pro innovatsiinu diialnist* [About innovative activity]: Zakon Ukrainy vid 04.07.2002 № 40-IV (zi zminamy). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> [in Ukrainian].

9. Rybalko, L. S., & Din, Zhutszie. (2023). *Pedahohichna maisternist i akmeolohichne zrostannia vykladacha* [Pedagogical skill and acmeological growth of the teacher]. In *Osvita doruslykh: svitovi tendentsii, ukrainski realii ta perspektyvy* [Adult education: global trends, Ukrainian realities and prospects]: zbirnyk materialiv II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 35-37). Kharkiv [in Ukrainian].

10. Tvezovska, N. T., & Sydorenko, V. K. (2013). *Metodolohiia pedahohichnoho doslidzhennia* [Methodology of pedagogical research]: navch. posib. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury [in Ukrainian].

11. Tolochko, S. V. (2020). *Vykladach-innovator yak orhanizator uchinnievoi diialnosti v umovakh studentotsentrovanooho navchannia* [The teacher-innovator as an organizer of student activities in the conditions of student-centered learning]. *Naukovi zapysky. Pedahohichni nauky* [Proceedings. Pedagogical sciences], 189, 79-84 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 20.11.2023

УДК 378.091.12:796

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1\(214\)-37-41](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1(214)-37-41)**Романовський Олександр Георгійович,**

доктор педагогічних наук, член-кореспондент НАПН України,
професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами
ім. академіка І. А. Зязюна, Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», Україна

Olexandr Romanovskiy,

Doctor of Science in Pedagogy, corresponding member of NAES Ukraine,
Professor of Pedagogy and Psychology at Social Systems Management Department
of the academician I. Zyazyun, Nation Technical University
“Kharkiv Polytechnic Institute”, Ukraine

E-mail: romanovskiy_a_khpi@ukr.net**ORCID iD:** <https://orcid.org/0000-0002-0602-9395>**Резнік Світлана Миколаївна,**

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки і психології управління
соціальними системами ім. академіка І. А. Зязюна, Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», Україна

Svitlana Reznik,

Ph.D in Pedagogy, Assistant Professor at Pedagogy and Psychology of Social Systems
Management Department of the academician I. Zyazyun, Nation Technical University
“Kharkiv Polytechnic Institute”, Ukraine

E-mail: svreznik@ukr.net**ORCID iD:** <https://orcid.org/0000-0001-8310-1242>**Ігнатюк Ольга Анатоліївна,**

докторка педагогічних наук, професорка кафедри педагогіки і психології управління
соціальними системами ім. академіка І. А. Зязюна, Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», Україна

Olha Ihnatiuk,

Doctor of science in Pedagogy, Professor of Pedagogy and Psychology of Social Systems
Management Department of the academician I. Zyazyun, Nation Technical University
“Kharkiv Polytechnic Institute”, Ukraine

E-mail: olgaignatyuk2016@gmail.com**ORCID iD:** <https://orcid.org/0000-0002-5710-7752>**Солодовник Тетяна Олександрівна,**

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки і психології управління
соціальними системами ім. академіка І. А. Зязюна, Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», Україна

Tetiana Solodovnyk,

Ph.D in Pedagogy, Assistant Professor at Pedagogy and Psychology
of Social Systems Management Department of the academician I. Zyazyun,
Nation Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, Ukraine

E-mail: solodovnik_t_a@ukr.net**ORCID iD:** <https://orcid.org/0000-0002-7772-9938>

ОРГАНІЗАЦІЙНІ НАВИЧКИ ЯК СКЛАДНИК «SOFT SKILLS» МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ ТА ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

A Обґрунтовано, що організаційні навички є важливим складником «soft skills» майбутніх викладачів вищої школи та фахівців фізичної культури та спорту. Організаційні навички для цих фахівців є необхідними у процесі здійснення ними навчальної, виховної, методичної та наукової діяльності у майбутньому. Визначено загальну характеристику організаційних навичок як складників «soft skills», яка включає цілепокладання, планування, тайм-менеджмент, управління

інформацією, простором, ресурсами, організацію індивідуальної та колективної роботи. Охарактеризовано загальний зміст і специфічні професійно-орієнтовані завдання розвитку організаційних навичок студентів і наведено порівняльну характеристику змісту таких завдань для майбутніх викладачів вищої школи та фахівців фізичної культури та спорту.

Ключові слова: soft skills; організаційні навички; майбутні викладачі вищої школи; майбутні фахівці фізичної культури та спорту

ORGANIZATION SKILLS AS A CONSTITUENT OF SOFT SKILLS IN FUTURE HIGHER EDUCATION TEACHERS AND SPECIALISTS IN PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS

S This study substantiates that organizational skills are a significant soft skills constituent in future higher education teachers and specialists in physical education and sports. During their higher education training, future specialists in the field of "Education/Pedagogy" have the opportunity to acquire a range of general and special competences that, in their totality, will enable them to perform their professional activities efficiently and influence the lives, manners, and performance of future generations. Mastering organizational skills by future higher education teachers and specialists in physical education and sports will enhance their efficient professional activities because it will enable them to set priorities in their work process to the best advantage, to approach problem solving in a systematic way, to make decisions on the grounds of information structuring and awareness of priorities, to deliver information and ideas clearly and precisely, adapt to an ever-changing environment, and adjust their plans and activities if necessary. For these specialists-to-be, organizational skills are essential in the process of performing educational, training, methodological, and scientific activities. The general characteristics of organizational skills as a soft skills component have also been defined in the article and include goal-setting, planning, time management, information, environment and resources management, and individual and collective work organization. The general content and specific professionally oriented tasks for the development of organizational skills in students have been characterized, which include goal-setting, planning, motivation, organization, control, and correction in the education process. A comparative characteristic of the contents of such tasks for future higher education teachers and specialists in physical education and sports has been presented.

Keywords: soft skills; organization skills; future higher education teachers; future specialists in physical education and sports

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Формування організаційних навичок у студентів є важливою теоретичною та практичною проблемою сучасної педагогіки вищої школи, оскільки ці навички є необхідними складниками «soft skills» будь-якого фахівця. Наявність організаційних навичок дозволяє людині ефективно керувати своїми завданнями, часом і ресурсами та досягати успіху як у професійній діяльності, так і у різних аспектах життя.

Визначення понять «soft skills» та «hard skills» було започатковано у 70-х роках ХХ ст. і наразі все найусвідомленішою стає теза про необхідність розвитку у майбутніх фахівців як сукупності вузькоспеціалізованих знань і вмінь, так і загальних навичок, які є запорукою ефективного вирішення широкого кола різноманітних завдань, із якими людина стикається незалежно від своєї спеціальності та обраного кар'єрного шляху. У сучасній парадигмі вищої професійної освіти необхідності конкретизації завдань з розвитку «soft skills» і пошуку шляхів їх успішного розвинення у студентів приділяється все більше уваги, що робить ці завдання особливо актуальними.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналізу важливості та визначення структури soft skills для фахівців різних професій присвячено значну кількість наукових сучасних праць. Так,

В. Лю та Дж. Лью на основі аналізу бази даних оголошень про роботу в Інтернеті з 2010 по 2019 рік, виявили, що вакансії в енергетичному секторі США все частіше вимагають високих рівнів «м'яких» навичок (таких як соціальні, когнітивні, навички управління персоналом, управління проектами та обслуговування клієнтів) [5]. Згідно з дослідженням С. Діан soft skills мають важливе значення для продуктивності роботи сучасних працівників [2].

А. Пурванто визначив, що жорсткі навички, м'які навички, організаційне навчання та інноваційні здібності мають позитивний і значний прямий вплив на продуктивність викладачів Індонезійського ісламського університету [7]. М. Фікрі та ін. встановили, що жорсткі та м'які навички мають позитивний і значний вплив на інноваційну здатність педагогів як прямо, так і опосередковано через посередництво організаційного навчання.

У свою чергу, інноваційна здатність педагогів позитивно та суттєво впливає на їхню продуктивність [3]. В обох цих дослідженнях було запропоновано вдосконалення жорстких і м'яких навичок [3; 7], зокрема за допомогою організаційного навчання як посередника [3].

Як ми бачимо, можна вважати обґрунтованим важливість розвитку м'яких навичок у сучасних студентів. У фахівців освітньої галузі, до яких відносяться педагоги та майбутні фахівці фізичної

культури і спорту, м'які навички впливають на інноваційність і продуктивність діяльності.

У той же час, немає єдиної точки зору у науковій літературі щодо визначення структури soft skills. У низці робіт до них відносять, лідерство [4; 6; 10], що є важливим у контексті нашої роботи, оскільки такі навички включають здатність людини до організації та самоорганізації та є важливими для освітнього процесу [6; 9]. В окремих роботах, організаційні навички виділяються окремо у структурі soft skills [1], інші дослідники взагалі не включають лідерство, управління чи організацію у цю структуру [8].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Визначення організаційних навичок у структурі soft skills майбутніх викладачів вищої школи та фахівців фізичної культури та спорту є важливим і професійно-значущим, проте цьому питанню не приділяється достатньо уваги у сучасних педагогічних дослідженнях.

Метою статті є обґрунтування та характеристика організаційних навичок як складників soft skills майбутніх викладачів вищої школи та фахівців фізичної культури та спорту.

Викладення основного матеріалу. Майбутні фахівці галузі «Освіта/Педагогіка» у процесі вищої освіти мають можливість здобути низку загальних і спеціальних компетентностей, які у сукупності дозволять їм ефективно здійснювати свою професійну діяльність і впливати на життя, вихованість і навченість майбутніх поколінь.

Вважаємо, що для всіх майбутніх фахівців цієї галузі оволодіння організаційними навичками є необхідним, а самі ці навички мають певні спільні риси, які дозволяють віднести їх до структури soft skills. На прикладі майбутніх викладачів вищої школи та майбутніх фахівців фізичної культури та спорту ми плануємо обґрунтувати цю тезу. У той же час, формування організаційних навичок у процесі професійної підготовки студентів потребує використання професійно-орієнтованих завдань, які будуть мати специфічні особливості для кожної професійної групи і цю специфіку ми також плануємо обґрунтувати у нашій роботі.

Організаційні навички для майбутніх викладачів вищої школи та майбутніх фахівців фізичної культури та спорту є необхідними у процесі здійснення ними навчальної, виховної, методичної та наукової діяльності. Загальною характеристикою організаційних навичок як

складників «soft skills» майбутніх викладачів вищої школи та фахівців фізичної культури та спорту є:

- цілепокладання. Здатність встановлювати чіткі, конкретні, вимірювальні цілі та завдання, що дозволяє краще відстежувати їх досягнення та є першим кроком для створення керованого процесу у професійній і повсякденній діяльності;

- планування. Передбачає визначення пріоритетних завдань на основі їх важливості та термінів. Це дозволяє зосередитися на першочергових завданнях, усвідомлювати довгострокові інтереси і створювати плани досягнення цих цілей (на день, тиждень, місяць, рік тощо);

- тайм-менеджмент. Одна з найважливіших організаційних навичок, яка передбачає здатність до належного розподілу часу для дотримання термінів і досягнення цілей;

- управління інформацією. Передбачає здатність до впорядкування інформаційних потоків, ведення нотатків і записів, відстеження важливих повідомлень, документів, електронних листів і даних, а також забезпечення зручного і легкого доступу до них у разі потреби;

- управління простором. Здатність до підтримки організованого фізичного робочого простору, зокрема аудиторного, спортивного, цифрового середовища, може значно підвищити ефективність професійної діяльності;

- управління ресурсами. Включає здатність до оптимального розподілу різноманітних ресурсів, що може включити устаткування, обладнання, матеріали та інші засоби навчання і професійної діяльності;

- організація індивідуальної та колективної роботи. Передбачає здатність до розподілу завдань, обов'язків, процесів, а також моніторинг, контроль і корегування у процесі роботи та досягнення навчальних, розвивальних, виховних, спортивних цілей.

Оволодіння майбутніми викладачами вищої школи та фахівцями фізичної культури та спорту організаційними навичками буде сприяти їхній ефективній професійній діяльності, оскільки дозволить оптимально визначати пріоритети у процесі роботи, підходити до вирішення проблем систематично, приймати рішення на основі структурування інформації та усвідомлення пріоритетів, чітко та зрозуміло повідомляти

інформацію та ідеї, адаптуватись до мінливого сучасного середовища і коригувати плани і діяльність у разі потреби.

У процесі формування організаційних умінь певний зміст навчання може бути загальним та однаковим для майбутніх фахівців різної професійної спрямованості. Це як раз питання формулювання цілей, складання планів, ведення списків справ, використання спеціальних додатків для планування та розвитку позитивних звичок, вони включають правила, рекомендації, способи реалізації певних організаційних задач

і спеціальні методики, такі як тайм-блокінг, матриця Ейзенхауера, метод «1-3-5», SWOT-аналіз, метод Pomodoro тощо. У той же час виконання практичних вправ має включати для кожної спеціальності специфічні професійно-орієнтовані завдання, що дозволять консолідувати організаційні навички у систему професійної компетентності майбутнього фахівця. Порівняння таких завдань для майбутніх викладачів вищої школи та фахівців фізичної культури та спорту наведено у табл. 1:

Таблиця 1

Зміст професійно-орієнтованих завдань розвитку організаційних навичок у студентів

Складники діяльності фахівця в освітньому процесі	Завдання	
	для майбутніх викладачів вищої школи	для майбутніх фахівців фізичної культури та спорту
цілепокладання	– визначення цілей у викладанні конкретної дисципліни у вищій школі. Переважають когнітивні цілі відповідно до таксономії Блума	– визначення цілей занять фізичної культури та спортивних тренувань. Переважають психомоторні цілі відповідно до таксономії Блума
планування	– складання плану лекційних, практичних, семінарських, лабораторних занять	– складання плану занять фізичної культури та спортивних тренувань
мотивація	– академічна мотивація до якісного навчання та освоєння змісту дисципліни; – пізнавальна та професійна мотивація	– мотивація здорового способу життя; – мотивація до фізичного розвитку та до спортивних успіхів
організація	– просторова організація аудиторного середовища; – організація роботи студентів аудиторно та позааудиторно; – використання дидактичних і методичних матеріалів; – робота з лабораторними приладами, навчальним обладнанням та іншими засобами навчання, залежно від дисципліни	– просторова організація фізичного середовища (тренувального залу, майданчика тощо); – організація роботи зі спортивним інвентарем та обладнанням; – методика виконання фізичних вправ та проведення фізичних занять і спортивних тренувань
контроль	– розроблення критеріїв академічних досягнень; – контрольні письмові, усні, тестові завдання; – нарахування балів за різні види навчальної діяльності; – оцінка результатів навчання	– визначення критеріїв фізичної підготовленості, фізичного стану, інтенсивності навантаження; – визначення контрольних нормативів та розробка критеріїв; – оцінка тренувально-спортивних результатів
корекція	– корекція процесу викладання навчальної дисципліни та академічного навчання студентів	– корекція процесу фізичного виховання та спортивних тренувань

Пошук найкращого способу організації робочого часу, досягнення своїх професійних кар'єрних цілей, самоорганізації та організації інших людей, зокрема в освітньому процесі викладання та тренування може продовжуватись усе життя. Організаційні навички – це навички, які потребують постійного вдосконалення і постійної роботи людини над собою. Тим не менш, основа, яка може бути закладена вже у процесі професійної підготовки у ЗВО є особливо значущою та важливою для організаційного розвитку та подальших успіхів студента в професійній діяльності.

Висновки з даного дослідження. Отже, обґрунтовано, що організаційні навички є важливими складниками soft skills майбутніх викладачів вищої школи та фахівців фізичної культури та спорту, які мають значення для ефективного здійснення професійної діяльності у майбутньому. Визначено загальну характеристику організаційних навичок як складників «soft skills», яка включає цілепокладання, планування, тайм-менеджмент, управління інформацією, простором, ресурсами, організацію індивідуальної та колективної роботи. Охарактеризовано специфічні професійно-орієнтовані завдання розвитку організаційних навичок і наведено порівняльну характеристику їх змісту для майбутніх викладачів вищої школи та фахівців фізичної культури та спорту.

Перспективи подальших розвідок потребують аналізу та визначення особливостей формування інших складників soft skills майбутніх викладачів вищої школи та фахівців фізичної культури та спорту.

Список використаних джерел

1. Делія О. Особистість керівника як чинник ефективного управління. *Економічний аналіз*, 2012. Т. 11(2). С. 187–189.
2. Dean S. Soft Skills Needed for the 21st-Century Workforce. *International Journal of Applied Management and Technology*. 2017. № 18(1), P. 17–32.
3. Fikri M., Asbari M., Purwanto A., Nugroho Y., Waruwu H., Fauji A., Shobihi A., Singgih E., Sudiyono R., Agistiawati E., Dewi W. A Mediation Role of Organizational of Learning on Relationship of Hard Skills, Soft Skills, Innovation and Performance: Evidence at Islamic School. *Journal of Education, Psychology and Counseling*. 2020. № 2 (1). P. 398–423.
4. Karimova N. U. Q. Soft Skills Development in Higher Education. *Universal Journal of Educational Research*. 2020. Vol. 8, no. 5. P. 1916–1925.

5. Lyu W., Liu J. Soft skills, hard skills: What matters most? Evidence from job postings. *Applied Energy*, 2021 URL: <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2021.117307>
6. Ngang T. K., Hashim N. H., Yunus H. M. Novice teacher perceptions of the soft skills needed in today's workplace. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 2015. № 177. P. 284–288.
7. Purwanto A. Effect of hard skills, soft skills, organizational learning and innovation capability on Islamic University lecturers' performance. *Systematic Reviews in Pharmacy*. 2020. URL: <https://ssrn.com/abstract=3986845>
8. Robles M. M. Executive perceptions of the top 10 soft skills needed in today's workplace. *Business communication quarterly*. 2012. № 75(4). P. 453–465.
9. Romanovskiy O., Reznik S., Chebakova Yu. Teacher Leadership at Technical University. *Advanced Education*, 2019. № 13. С. 63–69.
10. Tang K. N. The importance of soft skills acquisition by teachers in higher education institutions. *Kasetsart Journal of Social Sciences*. 2020. № 41(1). P. 22–27.

References

1. Delia, O. (2012). Osobystist kerivnyka yak chynnyk efektyvnoho upravlinnia [The personality of the manager as a factor of effective management]. *Ekonomichnyi analiz [Economic analysis]*, 11(2), 187-189 [in Ukrainian].
2. Karimova, N. U. Q. (2020). Soft Skills Development in Higher Education. *Universal Journal of Educational Research*, 8(5), 1916-1925.
3. Fikri, M., Asbari, M., Purwanto, A., Nugroho, Y., Waruwu, H., Fauji, A., Shobihi, A., Singgih, E., Sudiyono, R., Agistiawati, E., & Dewi, W. (2020). A Mediation Role of Organizational of Learning on Relationship of Hard Skills, Soft Skills, Innovation and Performance: Evidence at Islamic School. *Journal of Education, Psychology and Counseling*, 2(1), 398-423.
4. Purwanto, A. (2020). Effect of hard skills, soft skills, organizational learning and innovation capability on Islamic University lecturers' performance. *Systematic Reviews in Pharmacy*. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=3986845>
5. Lyu, W., & Liu, J. (2021). Soft skills, hard skills: What matters most? Evidence from job postings. *Applied Energy*. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2021.117307>
6. Romanovskiy, O., Reznik, S., & Chebakova, Yu. (2019). Teacher Leadership at Technical University. *Advanced Education*, 13, 63-69.
7. Dean, S. (2017). Soft Skills Needed for the 21st-Century Workforce. *International Journal of Applied Management and Technology*, 18(1), 17-32.
8. Ngang, T. K., Hashim, N. H., & Yunus, H. M. (2015). Novice teacher perceptions of the soft skills needed in today's workplace. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 177, 284-288.
9. Robles, M. M. (2012). Executive perceptions of the top 10 soft skills needed in today's workplace. *Business communication quarterly*, 75(4), 453-465.
10. Tang, K. N. (2020). The importance of soft skills acquisition by teachers in higher education institutions. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 41(1), 22-27.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 17.11.2023

УДК 615.8:378

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1\(214\)-42-46](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1(214)-42-46)



Бочаров Андрій Володимирович,
доктор медичних наук, доцент кафедри фізичної реабілітації,
ерготерапії та домедичної допомоги,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, Україна
Andrii Bocharov,
Doctor of Medical Sciences, Associate Professor at the Department
of Physical Rehabilitation, Ergotherapy and Pre-Medical Care,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine
E-mail: protermin8@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0008-6325-8195>



Слухенська Руслана Василівна,
кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри
медицини катастроф та військової медицини,
Буковинський державний медичний університет, Україна
Ruslana Slukhenska,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
at the Department of Disaster Medicine and Military Medicine,
Bukovinian State Medical University, Ukraine
E-mail: slyruslana@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7308-9566>



Зендик Олена Всеволодівна,
старша викладачка кафедри фізичної реабілітації,
ерготерапії та домедичної допомоги,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, Україна
Olena Zandyk,
Senior lecturer of the Department of Physical Rehabilitation,
Ergotherapy and Pre-Medical Care,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine
E-mail: zandyk755757@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1583-1352>

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ВИМІРИ ВИКЛАДАННЯ ЕРГОТЕРАПІЇ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

- A** Розкриваються принципи міждисциплінарності викладання ерготерапії, які формують актуальний баланс фундаментальних і гнучких навичок у здобувачів вищої освіти. Вказується, що фахові компетенції передбачають використання як природничо-наукового кластеру знань, так і соціально-гуманітарного і технологічного сегментів науки. Підготовка фахівців з фізичної терапії та ерготерапії потребує навчально-методичних підходів, які ґрунтуються на цілісності та динамічності. Здійснюється аналіз наявних освітніх стратегій викладання ерготерапії та визначаються ключові вектори інноваційності цієї дисципліни. Результати дослідження визначають синергетичні принципи, що домінують у сучасній підготовці фізіо- та ерготерапевтів.

Ключові слова: ерготерапія; підготовка ерготерапевтів; міждисциплінарність; фізична реабілітація; гнучкі навички

INTERDISCIPLINARY DIMENSIONS OF TEACHING ERGOTHERAPY AT A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

- S** The principles of interdisciplinary teaching of ergotherapy are revealed, which form an actual balance of fundamental and flexible skills in students of higher education. Professional competence involves the use of both natural and scientific clusters of knowledge as well as the socio-humanitarian and technological segments of science. The training of specialists in physical therapy and ergotherapy requires educational and methodological approaches based on integrity and dynamism. An analysis of

existing educational strategies for teaching ergotherapy was conducted, and the key vectors of innovativeness of this discipline were determined. The results of this study determine the synergistic principles dominant in the modern training of physiotherapists and ergotherapists. The formation of an interdisciplinary strategy for the educational process is a promising direction for research into the peculiarities of teaching ergotherapy in the higher education system. The difference between professional algorithms for organizing the work of a doctor and a rehabilitator regarding the restoration of normal functioning of the human body is noted. Self-organizational principles help to add an emotional and mental component to the impact of an ergotherapist on the patient, which stimulates a complex of physical and moral recovery. This study confirms the importance of accompanying a patient from a state of psychophysical limitation to a state of activity with special needs or full restoration of the functionality of human forces.

Keywords: ergotherapy; training of ergotherapists; interdisciplinarity; physical rehabilitation; flexible skills

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Ерготерапія відносно недавно зайняла нішу у системі підготовки фахівців з реабілітації. Нова спеціальність потребує нових теоретико-методологічних підходів щодо організації освітньої активності. Оскільки ерготерапія своєрідно поєднує медико-біологічні, соціально-економічні та ментально-етичні фактори, то принципи міждисциплінарності постають затребуваним методологічним фактором набуття фахових компетенцій.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У сучасному науково-педагогічному дискурсі проблема викладання ерготерапії актуалізувалася з періоду виокремлення цього кластера від загальної терапевтичної відновлювальної практики.

Висвітлення ерготерапії в структурі освітньої програми закладу вищої освіти відбувається в контексті міждисциплінарності цієї дисципліни. Зокрема, аналізуються деонтологічні [1], біоетичні [3] виміри ерготерапевтичної активності. Активно досліджується зміст природничо-наукової підготовки [4] майбутніх ерготерапевтів у закладах вищої освіти загалом та анатомічно-фізіологічний [2] її аспект зокрема.

Особливої актуальності набуває аспект формування професійної культури ерготерапевта [6]. До інноваційних форматів викладання ерготерапії відносять інформаційно-технологічний супровід [10], актуальне правове забезпечення [9], професійно-орієнтована методологія [7].

Серед невирішених проблем забезпечення викладання ерготерапії в закладах вищої освіти виокремлюється незбалансованість фундаментальних і гнучких навичок, що є звичним явищем для міждисциплінарної активності, коли професійні компетенції ще не набули академічної стійкості.

Формулювання цілей статті. Мета наукової розвідки передбачає висвітлення

доцільності використання міждисциплінарності в освітній підготовці ерготерапевта. Завдання статті зосереджені на уніфікації наявних фундаментальних знань з фізичної терапії, що дозволить розробити універсальні алгоритми реабілітаційної активності. У нинішніх освітніх програмах підготовки реабілітологів спостерігаються очевидне домінування класичних медико-терапевтичних вимірів. Поточна стаття передбачає актуалізацію уваги до ерготерапії як прояву міждисциплінарного підходу до реабілітаційної діяльності.

Викладення основного матеріалу дослідження. У сучасному соціокультурному світі стали принципи, що орієнтуються виключно на фундаментальні знання, поступаються місцем динамічним підходам міждисциплінарності. Психофізична реабілітація не є виключенням у цій загальній освітній тенденції. Якщо раніше в реабілітаційному процесі домінували медико-біологічна парадигма, яка концентрувала цю проблему навколо лікарської справи, то сучасна реабілітація пропонує плюралістичний підхід. У цьому контексті, міждисциплінарність постає найзатребуванішим методологічним підходом при підготовці відповідних фахівців.

Важливим аспектом методологічного підходу до викладання ерготерапії є уникнення хибної думки про те, що міждисциплінарність формує альтернативу фундаментальним природничо-науковим дисциплінам. Насправді, зміст природничо-наукових дисциплін є незмінною основою професійних компетенцій лікаря-реабітолога [4]. Анатомія та фізіологія є двома фундаментальними елементами природничо-наукової компетентності фахівця ерготерапевта [2]. Медична освіта забезпечує необхідні для реабітолога критичність та аналітичність мислення. Зазвичай, ерготерапевт керується ще й варіативністю, оскільки процес реабілітації має відмінності від процесу лікування та потребує динамічності роботи.

Водночас, інноваційні підходи дозволяють удосконалити набуття природничих знань завдяки інформаційно-цифровим технологіям. Підсилюється статус медико-біологічного кластеру ерготерапії нормативно-правовим забезпеченням процесу формування природничо-наукової компетентності згідно з програмами підготовки в закладах вищої освіти [9].

З іншого боку, нові рекомендації щодо організації реабілітаційної діяльності вимагають переорієнтації із захворювання чи травми до концентрації на усуненні обмежень, пов'язаних з наслідками цих загроз [5].

Професійна ідентичність ерготерапевта є сукупністю індивідуальних навичок і загального професійного супроводу [11]. Здатність фахівця до актуалізації пізнавального потенціалу в режимі онлайн визначає можливість удосконалення професійного рівня. Ерготерапія потребує якісного поєднання досвіду та інновацій. Динамічний розвиток соціокультурного середовища провокує трансформацію загроз для людського потенціалу. Відповідно до цього змінюються алгоритми реабілітаційної діяльності, спрямованої на повноцінне відновлення сил людини.

Одним із пріоритетів підготовки ерготерапевта є формування авторської системи професійної культури [6]. Такий підхід потребує особливих методологічних принципів організації освітнього процесу. Синергетична парадигма, яка є підґрунтям міждисциплінарності, актуалізує концепцію самоорганізації. Це передбачає процес самовдосконалення як основу підвищення кваліфікації. Заклади вищої освіти повинні лише забезпечувати організаційно-програмний сегмент подібної активності.

Крім природничого кластеру, для ерготерапії важливе соціально-філософське розуміння процесу реабілітації [7]. Відновлення сил є специфічним як для конкретного пацієнта, так і для суспільної свідомості. Тому підготовка фахівця ерготерапевта потребує належної адміністративно-організаційної, правової, соціально-економічної та культурної підготовки. Усі ці знання необхідні для оцінки стану пацієнта та оптимізації шляхів відновлення. У сьогоденні суспільстві потреба в реабілітації не обмежується усуненням фізіологічних збоїв роботи організму, а розширюється на психоемоційний стан, соціальний статус, правовий супровід, соціокультурні характеристики тощо.

Інноваційні цифрові технології суттєво посилюють як теоретичну базу ерготерапії, так і практичні механізми освоєння нових ефективних методик. Болгарськими спеціалістами було укладено електронну книгу, в якій міститься інформація щодо впровадження нового досвіду реабілітаційної активності [10]. Така систематизація має важливе значення для розроблення цілісних програм реабілітації та оформлення програм підготовки фахівців ерготерапевтів.

Допоміжні технології в реабілітаційному процесі поступово посилюють свої позиції [8]. Якщо раніше ці інструменти розглядалися як підсилення ефективності, то тепер вони безпосередньо формують цю ефективність. Клінічна практика фахівців реабілітологів удосконалюється завдяки долученню елементів, які дозволяють залучати принципи прискореної адаптативності та прототипи можливого впливу.

У сегменті вищої освіти фізична терапія та ерготерапія поступово завойовують не лише теоретико-методологічні та практично орієнтовані аспекти навчання, але й світоглядно-ментальне розуміння доцільності такого формату реабілітації. Це актуалізує потребу в деонтологічному осмисленні ерготерапії, що виражається в необхідності набуття комплексу гнучких професійних навичок. Деонтологічні виміри ерготерапії виокремлюють принцип міцності знань і наголошують на принципі ситуативності знань [1].

Реабілітолог повинен оперувати не лише фізіологічним станом пацієнта, але й усвідомлювати специфіку його морального налаштування. Особливості духовного виміру диктують потребу у засвоєнні гуманітарного кластеру знання, яке для ерготерапії є важливим фактором. Біоетичні принципи в лікарській справі утверджувалися та коректувалися протягом століть і зараз є відносно сталими [3]. Коли ж актуалізується етичний елемент в ерготерапії, то тут багато аспектів ще потребують дослідження та особливої обережності в професійній діяльності.

Висновки. Уніфікація вже існуючих форматів освітньої активності та активне долучення інноваційних моделей навчання дозволяє узгоджувати загальну освітню стратегію викладання ерготерапії в закладі вищої освіти.

Принципи міждисциплінарності відповідають вимогам часу та забезпечують повноцінну підготовку фахівців з фізичної терапії та ерготерапії. Фахові компетенції ерготерапевта не обмежуються медичними знаннями, охоплюючи соціальний, культурний, ментальний та інші аспекти. Особлива увага зосереджується на інноваційних вимірах, завдяки яким актуалізується можливість використання в реабілітаційній активності сучасних інформаційних, цифрових і технологічних елементів.

Перспективи подальших розвідок проблеми міждисциплінарності реабілітаційної активності полягають у формуванні цілісності наявного науково-навчального арсеналу з ерготерапії.

Список використаних джерел

1. Беспалова О., Бугасенко Т., Литвиненко В., Мезенцева І., Савчук І. Принципи формування деонтологічної готовності фахівців з фізичної терапії, ерготерапії до професійної діяльності. *Art of Medicine*. 2021. № 1. С. 103–109. DOI: <https://doi.org/10.21802/artm.2021.1.17.103>
2. Боровець О. Сучасні методичні підходи до викладання анатомії та фізіології людини студентам за фахом «Фізична терапія, ерготерапія». *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. 2019. № 1. С. 191–201. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3229817>
3. Купновицька І., Калугіна С., Губіна Н., Фітківська І., Клименко В., Краснополський С., Артеменко Н., Сабодош М., Романишин Н., Волинський Д., Петруняк С., Вівчаренко М. З досвіду викладання дисципліни «Основи біоетики» студентам спеціальності «Фізична терапія, ерготерапія». *Art of Medicine*. 2023. № 4. С. 197–200. DOI: <https://doi.org/10.21802/artm.2023.4.28.197>
4. Фастівець А. Зміст природничо-наукової підготовки майбутніх фахівців з лікувальної фізкультури та ерготерапії на початковому (теоретичному) етапі навчання. *Українська професійна освіта*, 2023. № 13. С. 114–121. DOI: <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2023.13.289946>
5. Чепурна Н. Професійна підготовка майбутніх фахівців з фізичної терапії та ерготерапії в закладах вищої освіти України. *Наукові записки. Педагогіка*. 2020. № 2. С. 102–109. DOI: <https://doi.org/10.25128/2415-3605.20.2.14>
6. Andreieva O., Hrytsai N., Shykula R., Kravchenko L. Professional culture formation of future specialists in physical therapy and ergotherapy at higher education institutions. *Journal of Physical Education and Sport (JPES)*. 2021. Vol. 21. P. 2908–2914. DOI: <https://doi.org/10.7752/jpes.2021.s5386>
7. Anishchenko, M., Zubov V., Serhatyi M., Serhata N., Bondarenko O. Development of ergotherapy as a method of treatment and rehabilitation in the inclusive environment of modern Ukraine social, philosophical and legal aspects. *Teikyo Medical Journal*. 2021. Vol. 44. Iss. 06. P. 2615–2622. URL: <http://dspace.zsmu.edu.ua/handle/123456789/17400>

8. Hofmann M., Williams K., Kaplan T., Valencia S., Hann G., Hudson S., Mankoff J., Carrington P. Occupational Therapy is Making": Clinical Rapid Prototyping and Digital Fabrication. *Proceedings of the 2019 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*. 2019. Vol. 314. P. 1–13. DOI: <https://doi.org/10.1145/3290605.3300544>

9. Khomenko P., Fastivets A. Regulatory and legal support of the natural and scientific training of physical therapy and ergotherapy specialists at the professional and adaptive stage. *Витоки педагогічної майстерності*. 2023. № 32. С. 238–243. DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292687>

10. Koleva I., Yoshinov R., Yoshinov B. E-book based education in ergotherapy for students and trainees in the rehabilitation field. *ICERI2019 Proceedings*. 2019. P. 4626–4633. DOI: <https://doi.org/10.21125/iceri.2019.1144>

11. Kopychynska Y. Conceptual foundations for formation of professional identity of future specialists in physical therapy, ergotherapy. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки*. 2020. № 2. С. 43–49. DOI: <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2020-2-43-49>

References

1. Bespalova, O., Buhaienko, T., Lytvynenko, V., Mezentsseva, I., & Savchuk, I. (2021). Pryntsypy formuvannia deontolohichnoi hotovnosti fakhivtsiv z fizychnoi terapii, erhoterapii do profesiinoi diialnosti [Principles of formation of deontological readiness of specialists in physical therapy, occupational therapy for professional activity]. *Art of Medicine*, 1, 103-109. DOI: <https://doi.org/10.21802/artm.2021.1.17.103> [in Ukrainian].
2. Borovets, O. (2019). Suchasni metodychni pidkhody do vykladannia anatomii ta fiziolohii liudyny studentam za fakhom "Fizychna terapiia, erhoterapiia" [Modern methodical approaches to teaching human anatomy and physiology to students majoring in "Physical therapy, occupational therapy"]. *Psykhologo-pedahohichni osnovy humanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu v shkoli ta VNZ [Psychological and pedagogical foundations of humanization of the educational process in schools and universities]*, 1, 191-201. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3229817> [in Ukrainian].
3. Kupnovytska, I., Kaluhina, S., Hubina, N., Fitkovska, I., Klymenko, V., Krasnopolskyi, S., Artemenko, N., Sabadosh, M., Romanyshyn, N., Volynskiy, D., Petruniak, S., & Vivcharenko, M. (2023). Z dosvidu vykladannia dystsypliny "Osnovy bioetyky" studentam spetsialnosti "Fizychna terapiia, erhoterapiia" [From the experience of teaching the discipline "Fundamentals of Bioethics" to students of the specialty "Physical therapy, occupational therapy"]. *Art of Medicine*, 4, 197-200. DOI: <https://doi.org/10.21802/artm.2023.4.28.197> [in Ukrainian].
4. Fastivets, A. (2023). Zmist pryrodnycho-naukovoї pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv z likuvalnoi fizykultury ta erhoterapii na pochatkovomu (teoretychnomu) etapi navchannia [The content of the natural and scientific training of future specialists in physical therapy and occupational therapy at the initial (theoretical) stage of training]. *Ukrainska profesiina osvita [Ukrainian professional education]*, 13, 114-121. DOI: <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2023.13.289946> [in Ukrainian].

5. Cherpurna, N. (2020). Profesiina pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv z fizychnoi terapii ta erhoterapii v zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy [Professional training of future specialists in physical therapy and occupational therapy in higher education institutions of Ukraine]. *Naukovi zapysky. Pedahohika [Proceedings. Pedagogy]*, 2, 102-109. DOI: <https://doi.org/10.25128/2415-3605.20.2.14> [in Ukrainian].
6. Andreieva, O., Hrytsai, N., Shykula, R., & Kravchenko, L. (2021). Professional culture formation of future specialists in physical therapy and ergotherapy at higher education institutions. *Journal of Physical Education and Sport (JPES)*, 21, 2908-2914. DOI: <https://doi.org/10.7752/jpes.2021.s5386>
7. Anishchenko, M., Zubov, V., Serhatyi, M., Serhata, N., & Bondarenko, O. (2021). Development of ergotherapy as a method of treatment and rehabilitation in the inclusive environment of modern Ukraine social, philosophical and legal aspects. *Teikyo Medical Journal*, 44, 2615-2622. Retrieved from <http://dspace.zsmu.edu.ua/handle/123456789/17400>
8. Hofmann, M., Williams, K., Kaplan, T., Valencia, S., Hann, G., Hudson, S., Mankoff, J., & Carrington, P. Occupational Therapy is Making": Clinical Rapid Prototyping and Digital Fabrication. *Proceedings of the 2019 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, 314, 1-13. DOI: <https://doi.org/10.1145/3290605.3300544>
9. Khomenko, P., & Fastivets, A. (2023). Regulatory and legal support of the natural and scientific training of physical therapy and ergotherapy specialists at the professional and adaptive stage. *Витоки педагогічної майстерності [Origins of pedagogical skills]*, 32, 238-243. DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292687>
10. Koleva, I., Yoshinov, R., & Yoshinov, B. (2019). E-book based education in ergotherapy for students and trainees in the rehabilitation field. *ICERI2019 Proceedings*, 4626-4633. DOI: <https://doi.org/10.21125/iceri.2019.1144>
11. Kopochnytska, Y. (2020). Conceptual foundations for formation of professional identity of future specialists in physical therapy, ergotherapy. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Pedahohichni nauky [Bulletin of the Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi. Pedagogical Sciences]*, 2, 43-49. DOI: <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2020-2-43-49>

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 27.12.2023

УДК 330.338

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1\(214\)-47-52](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1(214)-47-52)

Драгунова Віра Валентинівна,
кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри
менеджменту освіти та права, Центральний інститут
післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
НАПН України, Київ, Україна

Vira Drahunova,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
at the Department of Education Management and Law,
Central Institute of Postgraduate Education SHEI "University
of Education Management" of the National Academy
of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
E-mail: dragunowa.v@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5074-5583>

ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

A Актуальність оглядового дослідження зумовлена необхідністю осмислення ролі менеджера закладу вищої освіти в умовах невизначеності на тлі соціально-економічних криз, коли формується організаційна культура управління закладом освіти. Висвітлюються питання організаційної культури як інструменту підвищення конкурентоспроможності закладу у системі вищої освіти. Розглянуто та розкрито сутність організаційної культури в закладі вищої освіти. Окреслюються масштабні перетворення в усіх сферах людського життя, що надають можливість закладам вищої освіти ефективно пристосовуватись до умов змінного зовнішнього середовища, використовуючи консалтингову діяльність у системі освіти, ґрунтуючись на необхідності використання професіоналізму та глибокого досвіду менеджерів-професіоналів закладів вищої освіти. Підкреслюється стрімке зростання консультаційних послуг, яке зумовлює розвиток консалтингової діяльності, що передує значним втратам, спричиненими через допущення помилок керівниками при управлінській та організаційній діяльності тощо. Розглянуто та розкрито сутність консалтингової діяльності в закладі вищої освіти. Виокремлено основні функції консалтингу в закладах вищої освіти. Акцентується увага на складниках моделі на основі застосування сучасних принципів та інновацій для перспективного розвитку системи вищої освіти і сприяння забезпеченню закладів вищої освіти висококваліфікованими кадрами.

Здійснюється аналіз теоретичних основ і класифікаційної ідентифікації проектування консалтингової діяльності в закладі вищої освіти як інструменту формування організаційної культури. Розглянуто труднощі та суперечності, притаманні становленню організаційного середовища закладу вищої освіти.

Ключові слова: заклади вищої освіти; інноваційний менеджмент; консалтингова діяльність; моделювання; організаційна культура; проектування

ORGANIZATIONAL CULTURE IN AN INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

S The relevance of the survey is due to the need to understand the role of the manager of a higher education institution in conditions of uncertainty against the background of socio-economic crises, when the organizational culture of the management of an educational institution is being formed. This study highlights organizational culture as a tool for increasing the competitiveness of higher education institutions. The essence of organizational culture in a higher education institution is considered and revealed. Large-scale transformations in all spheres of human life are outlined, which enable higher education institutions to effectively adapt to the conditions of a changing external environment using consulting activities in the education system, based on the need to use professionalism and deeper experience of professional managers of higher education institutions. The rapid growth of consulting services is emphasized, which determines the development of consulting activities, which precedes significant losses caused by managers' mistakes in managerial and organizational activities. The essence of consulting activity in a higher education institution has been considered and revealed. The main functions of consulting in institutions of higher education are highlighted. Emphasis is placed on the components of the model based on the application of modern principles and innovations for the prospective development of the higher education system and assistance in providing higher education institutions with highly qualified personnel.

An analysis of the theoretical foundations and classification identification of the design of consulting activities in a higher education institution as a tool for the formation of organizational culture is carried out. The difficulties and contradictions inherent in the formation of the organizational environment of a higher education institution are considered.

Keywords: higher education institutions; innovative management; consulting activity; modeling; organizational culture; design

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Актуальність і доцільність дослідження зумовлені станом невизначеності держави, глибокими соціально-економічними зрушеннями, що спонукають національну систему освіти трансформуватися шляхом реформування. Зокрема, йдеться про модернізацію процесу управління галуззю в контексті нових пріоритетів розвитку освіти та педагогічної науки і практики. Висвітлене вимагає підвищення результативності управління закладом вищої освіти, що спрямоване на забезпечення інтелектуальної, творчої діяльності шляхом засвоєння, примноження й використання знань, умінь, навичок, розвитку компетентностей суб'єктів освітнього процесу [8]. Особлива увага у цьому контексті надається інноваційному менеджменту, який здійснюється через систему науково-методичних, педагогічних, організаційних та управлінських заходів, про що йдеться в законах України та інших нормативних документах.

Проблема організаційної культури суб'єктів освітнього процесу – одна із найскладніших для вирішення в педагогічній теорії та практиці з огляду на постійні нормативні та змістові трансформації, викликані глобалізаційними та державотворчими процесами. Сучасна система вищої освіти вимагає ефективного впровадження інновацій, наукового обґрунтування та розроблення технологій, що забезпечить результативність інноваційної діяльності на рівні особистісних структур керівників закладів освіти всіх рівнів.

Ефективним шляхом оптимізації управління визнано системну інтеграцію наукових знань, управлінських потреб і суспільних інтересів, адекватне та раціональне використання яких визначено передумовою ефективного функціонування закладу вищої освіти [6].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналіз результатів наукових досліджень свідчить про посилення уваги дослідників до цієї актуальної проблеми. Зокрема, окремі її аспекти на теоретико-методологічному рівні висвітлено в працях Ю. Бабанського, І. Балабанова, Н. Білик, В. Бондара, Л. Гаєвської, Н. Заворотинської, І. Іванюка, Н. Корогод, Н. Краснокутської, П. Микитюка та ін. Технологія управління організаційною культурою, поняття якості освіти та сутність розроблення кваліметричних еталонів

для вимірювальних процедур стали предметом дослідження О. Боднар, Г. Єльнікової, І. Зязюна, О. Мармази, Т. Рожнової. Концептуальні положення управління закладами освіти розглянуто в роботах Є. Березняка, Л. Ващенко, М. Гриньової, Л. Даниленко, В. Маслова, С. Сисоевої та ін. Психологічні аспекти управління знайшли відображення в роботах Л. Карамушки, В. Пікельної. Філософський та соціологічний аспекти висвітлено у працях В. Андрущенко, Б. Гершунського, В. Кудіна, В. Кременя, О. Крушельницької, В. Лутая, В. Солодкова та ін.; управлінський – Г. Дмитренко, Ю. Конаржевського, М. Кондакова, Н. Островерхової, М. Поташника та ін. На важливості реалізації організаційної культури у процесі управління наголошували В. Андрєєв, О. Назарова, Г. Пономарьова, С. Рубінштейн, С. Семенець, С. Яценко та ін. [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз зазначених наукових праць дає можливість стверджувати про необхідність розв'язання наявних суперечностей, а саме між:

- політикою держави, що зумовлює зміни в системі освіти, та недостатнім розробленням механізму розвитку організаційної культури в закладі освіти;
- потребою реалізації організаційної культури, що забезпечить ефективність управлінської діяльності закладу вищої освіти, та недостатнім висвітленням цієї проблеми в педагогічній теорії та практиці;
- необхідністю вибору оптимальних форм і методів управлінської діяльності суб'єктів освітнього процесу та недостатністю їхнього наукового обґрунтування в теорії та практиці освітнього менеджменту;
- потребою в компетентних учасниках управлінської діяльності та відсутністю їхньої спеціальної підготовки до реалізації цього процесу.

Основною метою статті є виявлення взаємозв'язку між консалтинговою діяльністю в закладі вищої освіти та його організаційною культурою, оскільки сильна організаційна культура є одним із факторів успіху закладу освіти, особливо в умовах невизначеності.

Викладення основного матеріалу. Для збереження своєї життєдіяльності закладу вищої

освіти вимушені постійно еволюціонувати, перебудовуватися, вдосконалюватися, впроваджувати інноваційні технології, що потребує чимало зусиль, знань і вмінь. Ускладнення соціально-економічних процесів на сучасному етапі розвитку нашої країни викликало необхідність передавання знань, досвіду, вмінь, методів управлінської діяльності в самостійну сферу економічних відносин, що у свою чергу сприяє впровадженню інноваційного менеджменту шляхом формування в закладі вищої освіти організаційної культури [10, с. 469–472].

Потребує уваги той факт, що серед сучасних науковців немає єдиної думки щодо визначення поняття «організаційна культура». Водночас відкритим залишається питання стосовно розмежування понять «організаційна культура» та «корпоративна культура» [1]. У менеджменті «корпоративна культура» використовується як синонім терміну «організаційна культура», оскільки корпорація є одним із видів організації, тобто об'єкт управління [2, с. 33–38]. Варто акцентувати увагу на тому, що визначальну роль у формуванні організаційної культури відіграє керівник закладу вищої освіти, саме він є фундатором розвитку закладу освіти, формує клімат робочого середовища через систему комунікацій та управлінських процесів. Головним завданням керівника є управління моделями спільної командної роботи та взаємодія їх один з одним [5, с. 12–14].

Отже, організаційна культура є системою цінностей, моральних установок і моделей поведінки, що створює соціально-психологічне середовище в закладі освіти. Зазначимо, що організаційна культура проявляється у створенні репутації закладу вищої освіти, внутрішній роботі персоналу, способах взаємодії із зовнішнім середовищем через призму інноваційних підходів до управління.

Основою впровадження інноваційного менеджменту в закладі вищої освіти є формування, розвинення та задоволення потреб суб'єктів освітньої діяльності. Відповідно до цього, упровадження інноваційного менеджменту передбачає управління інноваціями, процесом, життєвим циклом, ресурсами й результатами при дотриманні вимог до його цільового призначення й вихідних характеристик, вартості та термінів реалізації [9, с. 86–91]. Варто зазначити, що

специфіка реалізації інноваційного менеджменту в закладі вищої освіти полягає у виділенні й обґрунтуванні методологічних підходів щодо впровадження інноваційних технологій в управлінні [4, с. 8–29].

Ґрунтуючись на концептуальних засадах реформування системи освіти та здійснивши теоретичний аналіз сучасного стану реалізації організаційної культури в закладі вищої освіти, нами розроблена модель, яка впроваджуватиметься в управлінський процес саме за допомогою педагогічних умов консалтингової діяльності керівника, з продукуванням і впровадженням інноваційних змін, з урахуванням регіональної специфіки, зовнішніх і внутрішніх факторів, а також урахуванням соціального, економічного, адміністративного та освітньо-культурного потенціалу закладу вищої освіти. Модель педагогічних умов спрямована на: використання варіативних управлінських рішень; прогноз кінцевих результатів діяльності; включення економічних механізмів діяльності, пов'язаних із необхідністю посилення фінансової самостійності; поєднання адміністративного, колективного управління та самоврядування [3, с. 117–136]. Реалізації моделі педагогічних умов упровадження інноваційного менеджменту в закладі вищої освіти заснована на розподілі педагогічних умов, застосуванні управлінських рішень на складники та поетапної оцінки кожного з них. Будь-яке рішення, схвалене до впровадження, потребує детального опрацювання по виконавцях, функціях, термінах.

Результати дослідження. Забезпечення реалізації моделі складається з таких кроків, які взаємопов'язані логічною послідовністю і сукупністю педагогічної оцінки інноваційного менеджменту.

Розглянемо детальніше зазначені кроки:

1. Обґрунтування необхідності впровадження інноваційного менеджменту.

Даний крок технології передбачає проектування необхідності впровадження інноваційного менеджменту в закладі вищої освіти. На обґрунтування даної цілі справляють свій вплив педагогічні умови, визначені нами та представлені в моделі педагогічних умов упровадження інноваційного менеджменту в закладі вищої освіти. Водночас керівник закладу освіти виявляє можливості змін окремих елементів системи,

організаційних структур, змісту, технологій освіти тощо. Вивчається та аналізується сучасний стан функціонування об'єкту змін, ресурсні можливості його забезпечення.

2. Прийняття рішення про впровадження інноваційного менеджменту.

Керівник формує, обґрунтовує та приймає рішення на основі формалізації нововведень, щодо необхідності впровадження інноваційного менеджменту в закладі вищої освіти. На даному етапі розробляється проєкт плану, визначаються його основні етапи та терміни їхнього виконання. Даний етап передбачає виокремлення умов, форм, змісту, засобів, методів діяльності закладу вищої освіти, який повинен відображати сучасні реалії освіти та є системним інноваційним розвитком закладу освіти.

3. Упровадження інноваційного менеджменту.

Умови впровадження інноваційного менеджменту поділяються на соціальні, організаційні та психологічні категорії. Упровадження інноваційного менеджменту у закладах вищої освіти проводиться за такою послідовністю:

- формування організаційної культури в закладі вищої освіти шляхом упровадження нововведень в організаційний, освітній та управлінський процеси;

- підготовка та перепідготовка педагогічних працівників (усвідомлення колективом необхідності змін та впровадження нововведень);

- забезпечення новітніми технічними засобами робочих місць;

- впровадження програмного забезпечення, запуск системи, використання.

4. Відстеження процесу застосування інноваційного менеджменту.

На даному етапі здійснюється обстеження існуючих форм і методів управління, визначаються негативні та позитивні сторони педагогічних умов і фактори, які сприяють застосуванню інноваційного менеджменту. Керівник координує процес застосування інноваційного менеджменту в закладі вищої освіти. Водночас виокремлюється стиль управління керівника, вміння презентувати нову ідею, оцінювати та контролювати проміжні результати, делегувати повноваження, мотивувати до співпраці, налагоджувати зовнішні й внутрішні комунікаційні зв'язки. Результатом даного етапу є подолання опору та психологічного дискомфорту в колективі.

5. Аналіз, контроль й оцінювання процесу та результатів упровадження інноваційного менеджменту.

Надзвичайно місткий етап як за смисловими, так і за змістовними навантаженнями. Аналізується зовнішнє та внутрішнє середовище, макро- та мікрооточення. На основі детального аналізу всіх процесів упровадження інноваційного менеджменту у вищій освіті здійснюється безпосередній контроль за їхнім упровадженням та оцінюються результати впровадження інноваційного менеджменту. Визначаються тенденції змін процесу, при потребі формуються рекомендації щодо його корегування.

6. Прийняття рішення про продовження застосування інноваційного менеджменту чи припинення роботи над ним.

Дане рішення приймається після ретельного аналізу та оцінки впровадження і застосування. Питання продовження чи припинення роботи застосування інноваційного менеджменту в закладі вищої освіти приймається виключно адміністрацією закладу.

7. Підведення підсумків та аналіз результатів упровадження інноваційного менеджменту.

Упровадження моделі педагогічних умов упровадження інноваційного менеджменту в закладі вищої освіти вимагає підтримки гнучкого режиму функціонування закладу освіти.

Для досягнення поставленої мети необхідно використати наступні способи забезпечення виконання основного завдання реалізації моделі в межах зазначених вище:

- адаптація моделі педагогічних умов впровадження інноваційного менеджменту в закладі вищої освіти до умов регіону;

- визначення пріоритетів розвитку закладу вищої освіти та встановлення оптимальних критеріїв його діяльності;

- взаємоузгодження критеріїв і факторів моделі розвитку закладу вищої освіти регіону;

- включення коефіцієнтів вагомості у нисхідний інформаційний потік для застосування у моделі діяльності інноваційного менеджменту;

- періодичне визначення якості діяльності закладу вищої освіти на засадах інноваційного менеджменту та коригування відповідних інновацій у педагогічному та управлінському процесах;

– організація періодичного моніторингу діяльності педагогічних, науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти щодо пріоритетів розвитку системи вищої освіти на засадах інноваційного менеджменту;

– коригування діяльності закладу вищої освіти із застосуванням інноваційного менеджменту.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Для забезпечення реалізації моделі педагогічних умов упровадження інноваційного менеджменту в закладі вищої освіти потрібно дотримуватись даних управлінських дій із боку керівника:

- визначення змісту педагогічних умов;
- розроблення нормативно-правової бази впровадження інноваційного менеджменту закладу вищої освіти;
- визначення змісту інновацій;
- розроблення науково-методичного забезпечення інноваційної діяльності;
- підготовка структурних підрозділів щодо інноваційної діяльності;
- оновлення структури управління;
- оновлення та реконструкція матеріально-технічного оснащення;
- використання неперервної системи особистісного навчання;
- реалізація системи організаційно-процедурних механізмів;
- здійснення системи управлінської діяльності;
- розроблення та введення інноваційних технологій у педагогічний процес;
- аналіз інноваційної діяльності.

Перспективи подальших розвідок убачаються у науковому пошуку та розробленні практичних рекомендацій педагогічним, науково-педагогічним працівникам і керівникам закладів вищої освіти щодо проєктування організаційної культури як інструменту підвищення конкурентоспроможності закладу вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989>
2. Грішнова О. А., Науменко А. В. Корпоративна культура як ресурс забезпечення стратегічної стійкості підприємства. *Економіка і управління*. 2020. № 2. С. 33–38.

3. Драгунова В. В. Особливості моделювання в системі середньої освіти. *European Humanities studies: State and Society/ Europejskie studia humanistyczne: Panstwo i Spoleczenstwo. Poland-Ukraine*. 2018. Issu 2. P. 117–136. URL: http://eprints.zu.edu.ua/30433/1/dys_Dragunova.pdf

4. Драгунова В. В. Педагогічні умови впровадження інноваційного менеджменту в систему середньої освіти : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / ЖДУ ім. І. Франка. Житомир, 2019. 183 с.

5. Дубасенюк О. А., Антонова О. Є., Вітвицька С. С., Сидорчук Н. Г., Спірін О. М., Якса Н. В. та ін. Концептуальні моделі педагогічної освіти: наукові пошуки та здобутки. *Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку* : [монографія]. / ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. С. 8–29.

6. Економічна енциклопедія : у 3 т. / гол. редкол. С. В. Мочерний. Київ : Академія, 2000. Т. 1. 864 с.

7. Іванова Т. В. Вища освіта в контексті Європейського сталого розвитку. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/alex_i,%20%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0.PDF.pdf

8. Рябова З. В. Консалтинг у закладах освіти в умовах невизначеності. *Адаптивне управління: теорія і практика: електронне наукове фахове видання. Педагогіка*. 2022. Вип. 13(25). URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/500-Article%20Text-1051-1-10-20230127.pdf>

9. Сабов Н. М. Теоретичні аспекти кадрового консалтингу в системі управління персоналом суб'єкта господарювання. *Збірник наукових статей випускників з фаху «Облік і оподаткування»*. 2021. Вип. 11. С. 86–91. URL: [Сабов ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КАДРОВОГО КОНСАЛТИНГ.pdf](#)

10. Drahunova V., Yakymenko S., Sukholova M., Konokh A., Levchenko N., Bozhok N. Theoretical Problems of Designing Pedagogical Technologies in Higher Education Institutions. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol. 21, no. 12. P. 469–472. URL: <https://www.koreascience.or.kr/article/JAKO202108038380122.jsp-k1ff8j=SSMHB4&py=2012&vnc=v27n6&sp=588>

References

1. Busel, V. T. (Ed.). (2001). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]*. Irpin: VTF "Perun". Retrieved from <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989> [in Ukrainian].
2. Grishnova, O. A., & Naumenko, A. V. (2020). Korporativna kultura yak resurs zabezpechennia stratehichnoi stiiikosti pidpriemstva [Corporate culture as a resource for ensuring the strategic stability of the enterprise]. *Ekonomika i upravlinnia [Economics and management]*, 2, 33-38 [in Ukrainian].
3. Dragunova, V. V. (2018). Osoblyvosti modeliuвання v systemi serednoi osvity [Features of modeling in the secondary education system]. In *European Humanities studies: State and Society/ Europejskie studia humanistyczne: Panstwo i Spoleczenstwo* (Issu 2, pp. 117-136). Poland: Ukraine. Retrieved from http://eprints.zu.edu.ua/30433/1/dys_Dragunova.pdf [in Ukrainian].

4. Dragunova, V. V. (2019). *Pedahohichni umovy vprovadzhennia innovatsiinoho menezhmentu v systemu serednoi osvity [Pedagogical conditions for the implementation of innovative management in the system of secondary education]*. (PhD diss.). Zhytomyr [in Ukrainian].
5. Dubasenyuk, O. A., Antonova, O. E., Vitvytska, S. S., Sydorhuk, N. G., Spirin, O. M., Yaksa, N. V., and others. (2008). Kontseptualni modeli pedahohichnoi osvity: naukovy poshuky ta zdobutky [Conceptual models of pedagogical education: scientific searches and achievements]. In O. A. Dubaseniuk (Ed.), *Profesiino-pedahohichna osvita: suchasni kontseptualni modeli ta tendentsii rozvytku [Professional and pedagogical education: modern conceptual models and development trends]*: [monograph]. (pp. 8-29). Zhytomyr [in Ukrainian].
6. Mocherny, S. V. (Ed.). (2000). *Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia]* (Vol. 1). Kyiv: Academy [in Ukrainian].
7. Ivanova, T. V. (2017). *Vyshcha osvita v konteksti Yevropeiskoho staloho rozvytku [Higher education in the context of European sustainable development]*. Retrieved from file:///C:/Users/User/Downloads/alexi,+%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0.PDF.pdf [in Ukrainian].
8. Ryabova, Z. V. (2022). Konsaltnykh u zakladakh osvity v umovakh nevyznachenosti [Consulting in educational institutions in conditions of uncertainty]. *Adaptyvne upravlinnia: teoriia i praktyka: elektronne naukove fakhove vydannia. Pedahohika [Adaptive management: theory and practice: electronic scientific publication, Pedagogy]*, 13 (25). Retrieved from file:///C:/Users/user/Downloads/500-Article%20Text-1051-1-10-20230127.pdf [in Ukrainian].
9. Sabov, N. M. (2021). Teoretychni aspekty kadrovoho konsaltnyhu v systemi upravlinnia personalom subiekta hospodariuvannia [Theoretical aspects of personnel consulting in the personnel management system of a business entity]. *Zbirnyk naukovykh statei vypuskykiv z fakhu «Oblik i opodatkuvannia» [Collection of scientific articles by graduates of the major "Accounting and Taxation"]*, 11, 86-91. Retrieved from Sabov THEORETICAL ASPECTS OF PERSONNEL CONSULTING.pdf [in Ukrainian].
10. Drahunova, V., Yakymenko, S., Sukholova, M., Konokh, A., Levchenko, N., & Bozhok, N. (2021). Theoretical Problems of Designing Pedagogical Technologies in Higher Education Institutions. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 21, 12, 469-472. Retrieved from <https://www.koreascience.or.kr/article/JAKO202108038380122.jsp-k1ff8j=SSMHB4&py=2012&vnc=v27n6&sp=588> [in English].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 28.10.2023

УДК 378.078.3

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1\(214\)-53-57](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1(214)-53-57)



Васильєва Ірина Олександрівна,
заступниця начальника з виховної роботи,
практична психологиня,
Кременчуцький ліцей з посиленою військово-фізичною
підготовкою Полтавської обласної ради, Україна
Iryna Vasylieva,
Deputy Head of Educational Work, Practical Psychologist,
Kremenchuk lyceum with intensified military and
Physical training of Poltava Region, Ukraine
E-mail: vasuleva0211@gmail.com
ORSID iD: <https://orcid.org/0009-0009-5517-0107>

ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОНТРОЛЮ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

A Розкривається значення підвищення ефективності контролю роботи закладу вищої освіти з позицій запобігання та мінімізації можливих ризиків, контролю повноти поданої проблеми. Пропонуються способи вдосконалення контролю як із застосуванням власних розробок авторів, так і накопиченого іншими вишами досвіду контролю з урахуванням можливості його використання. Особливу увагу сконцентровано на аналізі механізмів забезпечення, моніторингу та оцінювання якості вищої освіти. Розгляд успішного втілення державної політики забезпечення якості вищої освіти, яке можливе за наявності відповідних механізмів та інструментів її забезпечення, а також вимірювання досягнутих результатів.

Ключові слова: контроль; заклад вищої освіти; засоби підвищення; ефективність

PROBLEMS OF INCREASING THE EFFICIENCY OF CONTROL IN AN INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

S The importance of increasing the effectiveness of monitoring the work of a higher education institution from the standpoint of preventing and minimizing possible risks and monitoring the completeness of the given problem is revealed. Ways of improving control are proposed using both the authors' own developments and the control experience accumulated by other universities, considering the possibility of its use. Special attention is focused on the evaluation and mechanisms of ensuring, monitoring, and evaluating the quality of higher education. Examination of the successful implementation of the state policy to ensure the quality of higher education, which is possible in the presence of appropriate mechanisms and tools for its provision, as well as measurement of the achieved results.

Keywords: control; institution of higher education; means of promotion; efficiency

Актуальність роботи. На сучасному етапі розвитку України суттєвим є вдосконалення системи традиційного вищівського навчання. У нинішній системі підготовки фахівців педагогічного профілю у закладах вищої освіти (ЗВО), попри безумовні досягнення в ній, існують певні недоліки, а саме: відсутність стимулів до якісної й систематичної роботи, низький рівень активності та самостійності, можливість необ'єктивного оцінювання знань. Створення стимульованої системи контролю навчальної роботи студентів є одним із важливих засобів підвищення ефективності освітнього процесу [1, с. 69].

Якість освіти традиційно пов'язують зі змістом і формою освітнього процесу, що ґрунтується

на кваліфікації та досвіді викладачів. Однак у сучасному швидкоплинному світі необхідно спрямовувати освітній процес не лише на засвоєння базових знань, а й на формування потреб, умінь і навичок самостійного засвоєння новітніх знань упродовж життя, ефективного їх використання на практиці. Важливо також вчасно відмовлятися від старого досвіду й стереотипів поведінки [11, с. 15].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У педагогічній практиці проблема контролю знань студентів та учнів має широке наукове обґрунтування та високий ступень дослідженості (І. Булах, М. Дайрі, Н. Наумов, І. Огородніков, Л. Одерій, В. Онищук, В. Розумовський, М. Жрецький та ін.). Особливості рейтингової

системи оцінки досліджують А. Андрощук, Ю. Бондарчук, О. Водолазька, В. Казаков, Г. Юзбашева та ін. Дослідження цих і багатьох інших учених у галузі контролю знань є вельми актуальними, оскільки проблема перевірки та оцінювання знань здобувачів вищої освіти зокрема залишається не до кінця вирішеною.

Тому досить важливим є дослідження особливостей та основних аспектів проблеми підвищення ефективності контролю у закладі вищої освіти.

Викладення основного матеріалу. Контроль якості – це діяльність із оцінки відповідності об'єкта контролю за встановленими вимогами. Діяльність за оцінюванням може включати вимірювання, випробування, спостереження, моніторинг, перевірку та інші заходи, результатом яких є порівняння значень спостережуваних характеристик із заданими [9, с. 35].

Забезпечення якості є систематичною (регулярною) діяльністю, за рахунок якої можна виконати встановлені вимоги. Вона включає роботи з виробництва, управління, матеріального забезпечення, технічного обслуговування.

Планування якості – це дії, що передбачають визначення необхідних характеристик об'єкта та встановлення їх цільових значень. Менеджмент якості називає такі дії постановкою цілей у сфері якості. Також до планування якості входить визначення процесів і ресурсів, необхідних для досягнення цілей.

Поліпшення якості полягає в реалізації дій, за рахунок яких можна підвищити можливості організації виконати вимоги до об'єкта. Під поняттям «об'єкт» менеджмент якості розглядає продукцію, процеси, систему управління та організацію загалом [1, с. 57].

Нині існують різні напрями підвищення ефективності якості освіти.

До них відносяться:

- акредитація освітньої установи;
- система оцінки якості освіти;
- моніторинг освітнього процесу;
- внутрішній контроль освітньої установи.

Одним із найважливіших напрямів підвищення ефективності якості освіти є внутрішній контроль. Цей вид контролю здійснюється суб'єктами самої освітньої установи. Його мета – дати інформацію про реальний стан справ в освітній установі, виявити причини недоліків роботи

для виправлення ситуації, надати методичну та практичну допомогу вчителям.

У вищій школі традиційно використовуються такі види контролю: попередній, поточний, тематичний, періодичний, підсумковий, заключний. Найголовнішими принципами оцінювання знань студентів є індивідуальний характер оцінки знань, тематична спрямованість, диференційованість, вимогливість, об'єктивність, умотивованість і системність. Перелічені принципи визначають критерії норми оцінок знань студентів. Норми оцінок – перелік умов, якими керується викладач при оцінюванні успішності студентів.

Критерії оцінок – це правила, які враховує викладач при виставленні оцінок.

Враховуючи критерії оцінювання та специфіку конкретних дисциплін, встановлюються вимоги до оцінки знань при використанні різних видів контролю.

Як відомо, у ЗВО України використовується чотирибальна система оцінки знань: «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно», однак кожна оцінка має свої обмеження. Така негнучкість норм оцінок створює ситуацію конфліктності, оскільки втрачається об'єктивність оцінювання знань студентів. Недостатня мотивація навчання, швидке накопичення та швидке забування знань до та після сесії – ось ті головні причини того, що така система оцінювання не задовольняє сучасну українську школу.

За модульно-рейтингової системи організації навчання, навчальна дисципліна складається із модулів, які являють собою довготривале заняття з відповідно поставленими стратегічними цілями та завданнями. Складається програма реалізації запланованих цілей, продумуються мотиваційні внутрішні спонукання, проводиться виконання програми і контроль за успішністю студентів [3, с. 52]. Така організація навчання дає змогу повністю реалізувати складники циклу засвоєння знань: сприйняття, осмислення й усвідомлення нових знань, їхнє запам'ятовування, формування відповідних навичок і вмінь, узагальнення та систематизація знань. За таких умов підвищується аналіз рівня засвоєння навчальної дисципліни та можливість вчасно надолужити не засвоєний матеріал, підвищується роль колективних форм навчання та збільшується час на індивідуальну самостійну роботу.

У практиці ЗВО рейтинг – це деяка числова величина, яка виражається, як правило, за багатобальною шкалою та є комплексним показником якості знань студента порівняно з успіхами його товаришів з одного чи декількох предметів протягом певного періоду навчання (модуль, семестр, рік тощо). Сума оцінок, накопичених за певний період навчання, є кількісним показником якості роботи студента. За конкретно виконану роботу студент має знати заздалегідь, яку максимальну та мінімальну кількість балів він може одержати у результаті успішної діяльності. Необхідно вказувати умови, за яких студент набиратиме найбільшу кількість балів і яка дає можливість автоматичного виставлення заліку, складання семестрового іспиту тощо. Але за різні форми контролю студент має отримувати неоднакову кількість балів відповідно до складності завдання.

У сучасній теорії внутрішнього управління виділяють такі принципи ефективного контролю:

- стратегічної спрямованості;
- відповідності справі (адекватність методів контролю її об'єкту та ситуації);
- відповідності нормативів;
- контролю за критичними точками;
- суттєвих відхилень;
- дії (орієнтація контролю на конструктивні зміни ситуації);
- своєчасності, простоти та економічності контролю.

У методичній літературі представлені такі функції контролю всередині освітнього закладу [6, с. 230]:

- функція зворотного зв'язку;
- діагностична функція.

Подальші перетворення в системі вищої освіти України повинні бути орієнтовані не тільки на здобуття нових якісних ознак, але й урахувати найкращі традиції національної системи освіти, збереження якості її стандартів.

За С. Губіною, вирішальним кроком у підтримці формування загальнонаціональної системи забезпечення якості вищої освіти став саме державний контроль. Складниками системи забезпечення якості освіти є: система забезпечення якості у закладах освіти (внутрішня система забезпечення якості освіти); система зовнішнього забезпечення якості освіти; система забезпечення якості у діяльності органів управління й установ,

що здійснюють зовнішнє забезпечення якості освіти. Без забезпечення якості вищої освіти на інституційному та системному рівнях важко говорити про ефективну діяльність у цьому напрямі [2, с. 38].

Система забезпечення ЗВО якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) передбачає здійснення таких процедур і заходів:

- 1) визначення принципів і процедур забезпечення якості вищої освіти;
- 2) здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм;
- 3) щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладу вищої освіти та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному вебсайті ЗВО, на інформаційних стендах і в будь-який інший спосіб;
- 4) забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників;
- 5) забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, зокрема самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою;
- 6) забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом;
- 7) забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації;
- 8) забезпечення дотримання академічної доброчесності працівниками ЗВО та здобувачами вищої освіти, а також створення і забезпечення функціонування ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату [7, Р.V, ст. 16].

Стан освіти, як зазначає С. Сидоренко, необхідно докорінно переглянути, проаналізувати та порівняти з європейськими стандартами з тією метою, аби визначити напрями вдосконалення та наближення до європейського та світового освітнього й наукового простору на сучасному етапі розвитку держави. Він зауважує, що реорганізація системи вищої освіти не повинна відокремлюватися від інших сфер суспільства, а розвиватися із ним у гармонійному взаємозв'язку [9, с. 32].

Контроль – це важлива та об'єктивно необхідна функція управління. Ефективність здійснення

контролю зумовлює якість реальних і подальше прогнозування бажаних показників розвитку закладу освіти, його освітнього процесу, діяльності педагогічного колективу та усіх систем закладу. Функція контролю дозволяє тримати у полі зору найважливіші питання, своєчасно реагувати на негативні явища та відхилення від норми, знаходити невикористані резерви, підтримувати оптимальну трудову напругу в колективі. А відтак необхідно розвивати й оновлювати підходи, методи, форми контрольованої діяльності відповідно до вимог демократизації та гуманізації управління сучасним закладом освіти [5, с. 77].

Освітній процес у ЗВО має у своєму доробку різні форми контролю знань, умінь і навичок: співбесіда, контрольні роботи, колоквіуми, реферати, семінари, самоконтроль, лабораторні і практичні роботи, розрахунково-графічні роботи, курсові дипломні проєкти (роботи), різні види навчальної виробничої практики, заліки, іспити. Перераховані форми педагогічного контролю є традиційними і широко застосовуються у ЗВО. Педагогічний контроль забезпечує неперервність процесу виховання, освіти та професійної підготовки, виконуючи при цьому чотири головні взаємозв'язані функції: діагностувальну, освітню, виховну та організаційну.

Сучасна світова практика широко застосовує задля визначення рівня знань тестовий контроль і рейтинг, які в повному обсязі враховують усі функції педагогічного контролю. Це об'єктивні, прозорі й науково обґрунтовані методи кількісного подання результатів діагностування [6, с. 73].

Тестовий процес – достатньо широке поняття, що містить у собі появу основних ідей, теорій, методів, а також саму практику тестування [там само, с. 19]. Відповідно до такого розуміння змісту поняття «педагогічний тест», сам процес педагогічного тестування означає процес вимірювання рівня підготовки студентів і є способом оцінювання структури їхніх знань, умінь, навичок.

Саме тому проблема якості оцінки знань студентів є важливим елементом процесу навчання і потребує осмислення, обґрунтування, розроблення та апробації перспективних методик й адаптованих технологій визначення успішного навчання та створення систем їхнього формування.

Результати. Роль внутрішнього контролю дуже важлива, оскільки за його допомогою керівництво

освітньої організації своєчасно може розпізнати можливі ризики, розробити рекомендації щодо їх запобігання та усунення, порівняти досягнуті показники з плановими, проаналізувати причини відхилень. Внутрішній контроль зачіпає безліч аспектів діяльності освітніх організацій.

Висновки. Отже, вибір форм і методів контролю всередині освітньої установи визначається його цілями, завданнями, особливостями об'єкта та суб'єкта контролю, наявністю часу. Правильно організований контроль у закладі освіти впливає на якість освіти. У сучасному розумінні якість освіти – це не тільки відповідність знань учнів державним стандартам, а й успішне функціонування самого закладу освіти, а також діяльність кожного педагога та адміністратора у напрямі забезпечення системи управління якістю.

Аналіз психолого-педагогічної літератури вітчизняних і зарубіжних авторів надає підстави стверджувати, що одним із ефективних методів педагогічного контролю є тестування, сутність якого полягає в застосуванні тестів у процесі контролю знань студентів. Велика кількість класифікацій тестових завдань свідчить про актуальність удосконалення тестового контролю знань.

Згідно з дослідженням у практиці закладів освіти зазвичай використовуються нестандартизовані тести, тобто тести, складені самими викладачами із певних навчальних курсів. Це пояснюється тим, що кожна навчальна дисципліна, яка викладається у закладі вищої освіти, постійно вдосконалюється, оновлюється, через що кожен викладач складає тестові завдання, спираючись на останні теоретичні та практичні надбання науки. Тестування є одним із методів педагогічного оцінювання, яке може здійснюватись із різною метою й відповідно бути формувальним (або поточним) і підсумковим. Для кожного випадку мають бути розроблені спеціальні тести, що відповідають меті та завданням цього тестування.

Список використаних джерел

1. Берещук М. Я., Бархаєв Ю. П., Стадник Г. В. Тестовий контроль і рейтинг в освіті : [навч. посіб.]. Харків : ХНАМГ, 2006. 106 с.
2. Губіна С. І. Особливості контролю за якістю вищої освіти в Україні. 2023. № 2(17-02). С. 35–38. URL: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2023-17-02-022>
3. Дорошенко Ю., Ротаєнко П., Семенюк Н. Педагогічна діагностика та оцінювання результатів тестування. Завуч. 2005. № 20/21. С. 56–60.

4. Кухар Л. О., Сергієнко В. П. Конструювання тестів : курс лекцій : [навч. посіб.]. Луцьк, 2010. 182 с.
5. Мармаза О. І. Менеджмент освітньої організації. Харків : ТОВ «Щедра садиба», 2017. 126 с.
6. Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. пр. Кривий Ріг : Айс Принт, 2017. Вип. 1 (50). 332 с.
7. Про вищу освіту від 01.07.2014р. № 1556-VII (редакція 28.05.2023р.). URL: https://protocol.ua/ua/pro_vishchu_osvitu_statyya_16/
8. Програма проведення педагогічного експерименту щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищому навчальному закладі III–IV рівнів акредитації. *Освіта*. 2004. 11-18 лютого. С. 6–7; № 2. С. 15–19.
9. Сидоренко С. Формування Європейської зони вищої освіти. *Вища освіта України*. 2004. № 1. С. 27–35.
10. Сікорський П. І. Дидактичні поняття кредиту і модуля в контексті Болонського процесу. *Шлях освіти*. 2004. № 2. С. 15–19.
11. Якість вищої освіти: теорія і практика : навч.-метод. посіб. / за наук. ред.: А. Василюк, М. Дей ; кол. авторів: А. Василюк, М. Дей, В. Базелюк [та ін.] ; НАПН України, Університет менеджменту освіти. Київ ; Ніжин : Вид-ць ПП Лисенко М. М., 2019. 176 с.

References

1. Bereshchuk, M. Ya., Barkhaiev, Yu. P., & Stadnyk, H. V. (2006). *Testovyi kontrol i reitynh v osviti [Test control and rating in education]*: [navch. posib.]. Kharkiv: KhNAMH [in Ukrainian].
2. Hubina, S. I. (2023). Osoblyvosti kontroliu za yakistiu vyshchoi osvity v Ukraini [Peculiarities of quality control of higher education in Ukraine]. *SWorld Journal*, 2(17-02), 35-38. Retrieved from <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2023-17-02-022> [in Ukrainian].
3. Doroshenko, Yu., Rotaienko, P., & Semeniuk, N. (2005). Pedahohichna diahnostryka ta otsiniuvannia rezultativ

testuvannia [Pedagogical diagnostics and evaluation of test results]. *Zavuch [Head teacher]*, 20/21, 56-60 [in Ukrainian].

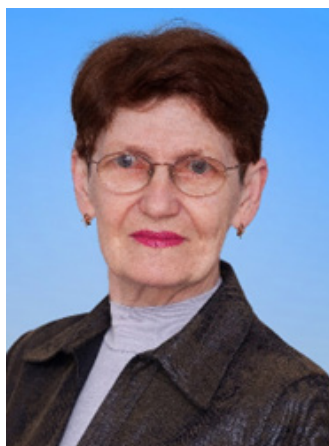
4. Kukhar, L. O., & Serhiienko, V. P. (2010). *Konstruiuvannia testiv [Designing tests]: kurs lektsii: [navch. posib.]*. Lutsk [in Ukrainian].
5. Marmaza, O. I. (2017). *Menedzhment osvitnoi orhanizatsii [Management of an educational organization]*. Kharkiv: TOV «Shchedra sadyba» [in Ukrainian].
6. *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly [Higher and secondary school pedagogy]: zb. nauk. pr.* (2017). (Is. 1 (50)). Kryvyi Rih: Ais Prynt [in Ukrainian].
7. *Pro vyshchu osvitu [About higher education]* vid 01.07.2014r. № 1556-VII (redaktsiia 28.05.2023r.). Retrieved from https://protocol.ua/ua/pro_vishchu_osvitu_statyya_16/ [in Ukrainian].
8. Prohrama provedennia pedahohichnoho eksperymentu shchodo vprovadzhenia kredytno-modulnoi systemy orhanizatsii navchalnogo protsesu u vyshchomu navchalnomu zakladi z III–IV rivniv akredytatsii [The program of conducting a pedagogical experiment on the introduction of a credit-module system of organizing the educational process in a higher educational institution with III-IV levels of accreditation]. (2004). *Osvita [Education]*, 11-18 liutoho, 6-7; 2, 15-19 [in Ukrainian].
9. Sydorenko, S. (2004). Formuvannia Yevropeiskoi zony vyshchoi osvity [Formation of the European zone of higher education]. *Vyshcha osvita Ukrainy [Higher education of Ukraine]*, 1, 27-35 [in Ukrainian].
10. Sikorskyi, P. I. (2004). Dydaktychni poniattia kredytu i modulia v konteksti Bolonskoho protsesu [Didactic concepts of credit and module in the context of the Bologna process]. *Shliakh osvity [Path of education]*, 2, 15-19 [in Ukrainian].
11. Vasyliuk, A., & Dei, M. (Eds.). (2019). *Yakist vyshchoi osvity: teoriia i praktyka [Quality of higher education: theory and practice]: navch.-metod. posib.* Kyiv; Nizhyn: Vyd-ts PP Lysenko M. M. [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 03.01.2024



УДК 377.124.8:005

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1\(214\)-58-66](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1(214)-58-66)



Шевчук Світлана Степанівна,

старша викладачка кафедри методики професійної освіти та соціально-гуманітарних дисциплін,

Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти ДЗВО УМО НАПН України, Україна

Svitlana Shevchuk,

Senior Lecturer at the Department of Methods of Professional Education and Social and Humanitarian Disciplines, Bila Tserkva Institute of Continuous Professional Education SIHE

“University of Education Management” NAES of Ukraine, Ukraine

E-mail: shevchukbinpo@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6260-3323>

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ ФАХІВЦІВ

A Трансформаційні та євроінтеграційні процеси, інтенсивний характер розвитку освітніх і виробничих технологій зумовлюють сьогодні потребу підготовки кваліфікованих фахівців, адаптованих до роботи у динамічному світі, з належно сформованими ключовими і професійними компетентностями, здатних знаходити рішення у ситуаціях, пов'язаних із професійною діяльністю та життєвими обставинами у важкий для України воєнний час та у повоєнній відбудові економіки нашої держави.

Необхідність формування нової генерації висококваліфікованих фахівців, здатних виконувати складні виробничі завдання на високому професійному рівні, вимагає від закладів професійної (професійно-технічної) освіти переосмислення мети і змісту професійної підготовки спеціалістів на основі компетентнісного підходу. Саме тому набуває актуальності висвітлення методологічних аспектів формування ключових компетентностей здобувачів освіти, коли основною метою їхньої професійної кар'єри є підвищення внутрішньої мотивації до особистого професійного розвитку та забезпечення можливості навчання й самоосвіти впродовж усього життя.

Ключові слова: компетентність; компетенція; інтегральна компетентність; компетентнісний підхід; ключові компетенції; Національна рамка кваліфікацій; освітні інновації; навчальний модуль; якість освіти

METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE COMPETENT APPROACH TO PROFESSIONAL TRAINING OF QUALIFIED SPECIALISTS

S European integration transformational processes with the intensive nature of educational and production technologies development today lead to the need to train qualified specialists, adapted to work in a dynamic world, with properly formed key and professional competencies, capable of finding solutions in situations related to professional activities and life circumstances in difficult wartime for Ukraine and in the post-war reconstruction of the economy of our country.

The need to form a new generation of highly qualified specialists capable of performing complex production tasks at a high professional level requires professional (vocational and technical) education institutions to rethink the purpose and content of the professional training of specialists based on the competency approach. Therefore, highlighting the methodological aspects of education seekers' key competencies formation becomes relevant when the main goal of their professional career is to increase internal motivation for personal professional development and ensure the possibility of learning and self-education throughout life.

Keywords: competence; integral competence; competence approach; key competences; National Framework of Qualifications; educational innovations; educational module, educational quality

Актуальність проблеми. Вітчизняні статистичні дані щодо якості професійної освіти стверджують, що впродовж останніх років потенціал кваліфікованих робітників в Україні значно знизився у порівнянні з розвинутими країнами світу. Це зумовлено, перш за все, пандемією COVID-19 та введенням в Україні у лютому 2022 року воєнного стану через російську агресію, за результатами якої вже знищена значна кількість вітчизняних закладів освіти та навчально-практичних центрів.

Окрім того, на державному рівні визнано факти недостатньої участі суб'єктів господарювання у розв'язанні проблем професійної освіти та навчання, застарілості матеріально-технічної бази закладів професійної (професійно-технічної) освіти, недосконалості кваліфікаційних характеристик на професії та види робіт, державних стандартів професійно-технічної освіти, недостатнього рівня підготовки педагогічних працівників. Як наслідок, роботодавців нині не задовольняє якість підготовки робітничих кадрів, рівень компетентності випускників професійно-технічних закладів освіти.

Успішність розвитку змісту і технологій професійної підготовки кваліфікованих фахівців у вітчизняних закладах професійної та передвищої фахової освіти значною мірою залежить від ефективності скорочення невідповідності якості освіти і вимог, які пред'являють до неї роботодавці та ринок праці. У цьому разі особливої актуальності набуває проблема підвищення відповідальності закладів освіти за кінцеві результати освітньої діяльності. Серед пріоритетів, які визначені перед системою професійної освіти її соціальними партнерами, особливе місце займає реалізація компетентнісного підходу з метою забезпечення належної якості підготовки висококваліфікованих фахівців.

Нині ефективною стратегією модернізації освітньої системи є розроблення нових освітніх стандартів, інтеграція освітньої політики у міжнародне співтовариство, вдосконалення якості освітніх програм, оцінка якості навчання здобувачів освіти на рівні закладу освіти та міжнародних програм, запровадження компетентнісного підходу в освітній процес на всіх рівнях – від середньої до вищої професійної освіти. Необхідно зазначити, що впровадження компетентнісного підходу в освітню діяльність

є цілком закономірним кроком на шляху становлення інформаційного суспільства та піднесення статусу України серед інших держав, оскільки модернізаційні процеси, пов'язані із упровадженням і використанням компетентнісного підходу, наразі відбуваються в усіх розвинутих країнах.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Сьогодні у діяльності вітчизняних закладів професійної (професійно-технічної) та передвищої фахової освіти суттєво змінюються пріоритети: послідовне накопичення здобувачами освіти професійних знань, досвіду діяти за певними алгоритмами, схемами та програмами має замінитися на сформованість самоосвітніх здатностей, стійких професійно-пізнавальних інтересів майбутніх кваліфікованих робітників. З огляду на це у системі професійної (професійно-технічної) освіти на перший план висувається завдання створення умов, які забезпечують усебічний розвиток творчого потенціалу особистості здобувача освіти.

У цьому напрямі, наприклад, «реалізація модульно-персонологічного підходу дала змогу змінювати напрям розвитку творчого потенціалу вчителя від соціальної технології до персоналтехнології, від об'єкта технологічного впливу до його суб'єкта; забезпечила органічний зв'язок теорії та практики, наукової та методичної підготовки слухачів; активну позицію їх у навчальному процесі; єдність навчальної підготовки й підвищення загальної культури слухачів; відповідність планування навчального процесу до логіки науки, яка вивчається, дозволила вийти на розвиток творчого потенціалу конкретного вчителя та на творче мислення всього педагогічного колективу» [1, с. 27].

У свою чергу одним із сучасних підходів підвищення якості підготовки кваліфікованих робітників є організація освітнього процесу на засадах модульно-компетентнісної концепції, в основі якої – інтегрований підхід до модульної побудови змісту професійної освіти й навчання за конкретною професією, зорієнтований на результати навчання – набуття особою необхідних компетентностей для виконання трудової діяльності.

Проблема реалізації ідей компетентнісного підходу у підготовці фахівців різних рівнів знайшла своє певне вирішення у працях таких вчених, як:

П. Лузан, Н. Бібік, С. Вітвицька, Н. Дем'яненко, О. Пометун, О. Овчарук, М. Левшин, О. Локшина, В. Луговий, В. Манько, Г. Онкович, О. Онопрієнко, Н. Побірченко, С. Сисоєва, В. Ягупов та ін. [4]. У них ґрунтовно розглянуто питання сутності компетентнісної освіти, визначено її особливості та переваги у порівнянні із знаннєвою парадигмою, розроблено засадні положення технологій формування компетентностей і методів їхньої діагностики. Теоретичні засади компетентнісного підходу в системі вищої та середньої освіти розроблялися такими відомими науковцями як-то: І. Зимня, В. Кремень, В. Луговий, О. Пометун, А. Хуторський. Ці та інші науковці досліджували можливість упровадження компетентнісного підходу в системі вищої професійної освіти. Проте, не зважаючи на численні дослідження, існують певні суперечності у визначенні ключових понять компетентнісного підходу, остаточно не визначені переваги його упровадження [9].

Отже, інтерес до методології компетентнісної освіти вітчизняних і зарубіжних учених, її використання в освітньому процесі закладів освіти всіх рівнів очевидний. Натомість фундаментальних праць, у яких би були виписані конкретні, реальні технології формування компетентностей та об'єктивні методики оцінювання результатів навчання, що гарантують досягнення запланованих результатів, немає.

Метою статті є розкриття методологічних аспектів компетентнісного підходу до професійної підготовки кваліфікованих фахівців, аналіз понять, які складають його основу, а саме: «компетентність» та «компетенція», «ключові та професійні компетентності», «модульно-компетентнісний підхід» тощо.

Показником успішності сучасного кваліфікованого фахівця будь-якої галузі економіки та сфери послуг є наявність у його діяльності таких компонентів: мотиваційно-ціннісного (наявність мотивації, особистісної зацікавленості), когнітивного (наявності теоретичних знань) та операційно-діяльнісного (володіння сучасними виробничими технологіями).

Викладення основного матеріалу. Одним із пріоритетних напрямів модернізації освіти в Україні визнано компетентнісний підхід, який набуває важливого значення, так як переміщує акценти із процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок у площину

формування й розвитку у здобувачів освіти здатності практично діяти і творчо застосовувати у різних ситуаціях набуті знання і досвід. Запровадження компетентнісного підходу у систему вищої професійної освіти надає змогу зміцнити взаємодію системи освіти з ринком праці, створити якісну, динамічну та прогностичну освітню систему, забезпечити якісну підготовку молодих фахівців, здатних виконувати свої професійні обов'язки на високому рівні; зосередити фахову підготовку випускників на їхнє подальше працевлаштування, використовувати компетенції в якості кінцевого результату навчання; перенести акценти з накопичення знань здобувачами освіти на розвиток їхніх здатностей використовувати знання для реалізації професійних завдань; забезпечити орієнтацію освітнього процесу у закладах професійної (професійно-технічної) освіти на індивідуальну особистість здобувача освіти.

Компетентнісний підхід – спрямованість освітнього процесу на досягнення інтегральних результатів у навчанні, якими є *загальні* (базові, ключові) та *спеціальні* (предметні) компетентності тих, хто навчається. Загальні (базові, ключові) компетентності забезпечують наступність і послідовність навчання впродовж усього життя людини, вони поступово поглиблюються і збагачуються залежно від рівня освіти. У вищій професійній освіті виокремлюють, окрім загальних (базових, ключових), *професійні* (пов'язані із спеціальністю) та *фахові* (пов'язані зі спеціалізацією) компетентності [7].

Педагог, який застосовує компетентнісний підхід, не виконує роль «ретранслятора» навчального матеріалу, він виконує роль ментора, фасилітатора та організатора освітньої діяльності з безліччю можливостей. Роль здобувача освіти трансформується із пасивного сприйняття й відтворення знань у дослідницьку та самоосвітню діяльність, усвідомлюючи при цьому, що запорукою успішності його подальшої професійної діяльності є прагнення до саморозвитку і позитивна мотивація.

Останнім часом на теренах вітчизняної педагогічної науки точиться широка дискусія з приводу шляхів, механізмів, умов реалізації методології компетентнісного підходу в освіті, зокрема професійній. У численних наукових працях учені опрацьовують новий теоретичний

базис, висвітлюють сутність таких понять цієї концепції, як «компетентність», «компетенція», «компетентнісний підхід», «ключові компетенції» тощо. Необхідно відмітити, що в європейській поняттєвій системі категорія компетентнісного підходу виникла ще у 60–70-х роках минулого століття, а наша освітня система порівняно недавно розпочала ідентифікувати вітчизняні освітні поняття до фонду європейської педагогічної термінології. Однак необхідно відзначити, що в останні роки в Україні зроблено вагомні кроки у цьому напрямі: урядом схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року, розроблено і затверджено методичні рекомендації щодо розроблення стандартів професійної (професійно-технічної) освіти за компетентнісним підходом, що сприяло появі понад 180 компетентнісно зорієнтованих стандартів. Постановою Кабінету Міністрів України (№1341 від 23.11.2011) було затверджено Національну рамку кваліфікацій (НРК), яка є першим практичним кроком реалізації компетентнісної концепції. У цьому важливому державному документі визначено характеристики (дескриптори чи описи) кваліфікаційних рівнів, які треба використовувати в освітній практиці. Зокрема, результати навчання – компетентності (знання, розуміння, вміння, цінності, інші особисті якості), яких набуває та/або здатна продемонструвати особа після завершення навчання.

Національна рамка кваліфікацій (НРК) – системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів освіти. Кожен рівень – це завершений етап освіти, що характеризується рівнем складності освітньої програми, сукупністю компетентностей особистості, що визначені, як правило, стандартом освіти та відповідають певному рівню Національної рамки кваліфікацій. НРК розроблена з урахуванням Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (2005) та Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя (2008) [5].

Створення Національної рамки кваліфікацій («кваліфікаційної конституції нації»), сумісної з європейськими метарамками кваліфікацій, є тим ключовим інструментом, що дозволяє ввійти

в європейський простір. Із упровадженням НРК Україна намагається зробити кваліфікації актуальнішими та відповіднішими потребами ринку праці, забезпечити узгодженість між усіма рівнями освіти, а також сприяти цілісності й прозорості національної системи кваліфікацій у цілому. Цей нормативно-правовий документ оперує виключно точними поняттями й термінами, узгодженими з міжнародною, європейською термінологією (*знання; автономність, відповідальність; інтегральна компетентність; кваліфікація; кваліфікаційний рівень; компетентність; комунікація; результати навчання; уміння тощо*).

Визначальними категоріями компетентнісного підходу в освіті є поняття *компетенції та компетентності*, які в педагогічній науці досить плідно розробляються і різнобічно розглядаються, проте до цих пір не мають однозначного змісту й визначення.

Загальним для переважної більшості означень *компетенція* – це здатність і готовність застосовувати знання й уміння при розв’язанні професійних завдань у різноманітних областях – як у конкретній області знань, так і в областях, слабо прив’язаних до конкретних об’єктів, тобто це здатність і готовність проявляти гнучкість у мінливих умовах ринку праці [8]. Іншими словами, *компетенція* – це коло повноважень посадової особи чи організації.

Відповідно до НРК *компетентність/компетентності* – здатність/здатності особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через динамічну комбінацію знань, розуміння, умінь, цінностей, інших особистісних якостей і визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність упродовж усього життя. Компетентність є сучасним виміром людської освіченості, коли перше місце надається не обсягу вивченого матеріалу, а кінцевому результату, втіленому у здатності діяти у різних умовах й обставинах.

Інтегральна компетентність – узагальнений опис кваліфікаційного рівня, який відображає основні компетентнісні характеристики рівня щодо навчання та/або професійної діяльності.

Національна рамка кваліфікацій складається із загальної частини, у якій наводяться вказані

терміни та їхнє визначення, а також опис кваліфікаційних рівнів. У цьому важливому державному документі визначено характеристики (дескриптори чи описи) кваліфікаційних рівнів, які маємо використовувати в освітній практиці. Зокрема, *результати навчання* – компетентності (знання, розуміння, вміння, цінності, інші особисті якості), що набуває та/або здатна продемонструвати особа після завершення навчання. Окрім того, НРК оперує поняттями «освітня кваліфікація» і «професійна кваліфікація». Освітні кваліфікації надають в освітній сфері за освітніми стандартами, а професійні кваліфікації у професійній сфері – за професійними стандартами. Наприклад, нині – це такі освітні кваліфікації, як кваліфікований робітник, молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр, кандидат наук, доктор наук. *Кваліфікаційний рівень* тлумачиться як структурна одиниця НРК, що визначається певною сукупністю компетентностей, які є типовими для кваліфікацій даного рівня. *Професійними кваліфікаціями* є розряди, категорії, ранги, чини, звання тощо, які отримують працівники у процесі професійної діяльності. Щоб отримати ту чи іншу освітню кваліфікацію, особі треба надати спеціальну підготовку. А от професійну кваліфікацію людина може отримати й у закладі освіти, якщо цей заклад має на це право (однією з умов є належна практична підготовка майбутнього працівника, яку визнає відповідний роботодавець).

Зміна акцентів на отримання нових результатів професійної (професійно-технічної) освіти актуалізує значущість компетентнісного підходу до забезпечення якості підготовки кваліфікованих робітників. Концепція компетентнісного підходу у системі П(ПТ)О спрямована на розвиток особистості професіонала з позитивним світоглядом, ціннісними орієнтаціями, здатністю швидко адаптуватися до традиційних, нових і непередбачуваних життєвих і професійних ситуацій. Компетентнісний підхід є важливим концептуальним підґрунтям реалізації нової системи принципів визначення цілей П(ПТ)О, відбору і структуруванню змісту навчального матеріалу, організації освітнього процесу й оцінювання освітніх результатів із метою досягнення майбутніми робітниками достатньо високого рівня знань, досвіду, обізнаності для здійснення професійної діяльності.

Нині виокремлено *концептуальні положення підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на засадах компетентнісного підходу* [11]:

- професійна компетентність є мірою та головним критерієм професійної підготовленості фахівця;
- професійна компетентність фахівця – це не лише знання, вміння, навички, а й творче ставлення до справи, позитивні нахили, інтереси і прагнення, здатність ефективно використовувати певний досвід, а також особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці, в конкретній професійній ситуації;
- професійна компетентність визначається здатністю суб'єкта праці мобілізувати знання, вміння та досвід в конкретній соціально-професійній ситуації та якісно виконувати професійні функції відповідно до посади, яку він обіймає;
- професійна компетентність інтегрує зміст, пов'язаний із майбутньою професійною діяльністю, актуалізуючи набуті знання й уміння в потрібний момент задля використання їх на практиці;
- професійна компетентність майбутніх фахівців цілеспрямовано формується з урахуванням сучасного стану та перспектив розвитку конкретної галузі виробництва або сфери послуг, а також соціально-психологічних, етичних, правових норм, усталених у суспільстві;
- модель формування професійної компетентності фахівців містить низку послідовних етапів: *мотиваційний* (професійна спрямованість і мотивація), *когнітивний* (система знань про майбутню професійну діяльність і вміння їх застосовувати), *діяльнісний* (система фахових умінь і навичок, формування яких забезпечується змістом, формами і методами виробничого навчання) та *оцінно-контрольний* (діагностика, аналіз, коригування навчальних досягнень здобувача освіти та рефлексія суб'єктів педагогічної взаємодії). Кожен із цих етапів має відповідне змістовне й організаційно-управлінське наповнення;
- формування професійної компетентності кваліфікованих робітників можливе завдяки реалізації таких освітньо-педагогічних умов: упровадження сучасних освітніх технологій формування професійної компетентності;

акцент на діяльнісний, практико-орієнтований етап формування професійної компетентності; підвищення рівня професійної компетентності майбутніх фахівців під час виробничих практик; упровадження якісного навчально-методичного забезпечення формування професійної компетентності; ціннісно-орієнтована спрямованість формування професійної компетентності майбутніх фахівців; організація підготовки інженерів-педагогів до формування професійної компетентності фахівців.

Сьогодні у системі П(ПТ)О набуваються *ключові, загальнопрофесійні та професійні компетентності* [6]:

– *ключові* – компетентності, що необхідні для самореалізації, розвитку активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та адаптації на ринку праці (комунікативність, професійна етика, інформаційно-цифрові технології, правова компетентність, навчання впродовж життя, підприємливість і фінансова грамотність тощо);

– *загальнопрофесійні* – компетентності, що формують уявлення, опорні знання за певним професійним спрямуванням, створюють необхідне підґрунтя для здобуття особою професійних кваліфікацій (здатність працювати в команді, працехоронна компетентність, енергозбережувальна компетентність, екологічна компетентність, економічна компетентність тощо);

– *професійні* – компетентності, що дають змогу особі виконувати певні роботи або здійснювати професійну діяльність (відповідно до напряму виробництва або сфери обслуговування).

Ключові компетентності (КК) за Національною рамкою кваліфікацій – динамічне поєднання знань, умінь і ставлень, які кожен потребує для самореалізації, особистісного розвитку, активної громадянської позиції, соціального залучення та працевлаштування і які здатні забезпечити життєвий успіх молоді у суспільстві знань. Ключові компетентності є наскрізними в усіх сферах освітньої діяльності, поступово поглиблюються на всіх освітніх рівнях і забезпечують наступність і послідовність навчання впродовж усього життя людини. Перелік КК в Україні визначено у ст. 12 Закону України «Про освіту» [2].

Ключові компетентності ґрунтуються на головних цілях професійної підготовки здобувачів

освіти, їхньому соціальному й особистісному досвіду, а також на основних видах діяльності. Ключові компетентності багатофункціональні, надпредметні й багатомірні, тому оволодіння ними дає можливість кваліфікованим робітникам досягати високого рівня розвиненості таких якостей, як-то: *активна позиція* (енергійність, діяльнісна поведінка); *самостійність* (ініціативність, рішучість); *комунікативність* (контактність); *креативність* (творчий потенціал) тощо. Для цього доцільно аби викладачі професійно-теоретичної підготовки й майстри виробничого навчання враховували оптимальні співвідношення фундаментальних і спеціальних дисциплін, брали участь в оновленні змісту навчальних програм із теоретичних предметів і виробничого навчання в умовах лабораторій, навчальних майстерень, на виробництві (практика і навчання), творчо впроваджували інноваційні педагогічні технології, що ґрунтуються на принципах проблемності, мотивації, забезпечення адекватності характеру майбутньої професійної діяльності.

Професійні (фахові) компетентності кваліфікованого робітника передбачають єдність теоретичної й практичної готовності до здійснення конкретної професійної діяльності.

Міністерство освіти і науки України продовжує оновлювати систему професійної (професійно-технічної) освіти, впроваджуючи державні стандарти з конкретних робітничих професій на модульно-компетентнісній основі.

Модульно-компетентнісний підхід – це комплексний підхід побудови змісту навчання з конкретної професії, зорієнтований на набуття необхідних знань, умінь і навичок для праці. Відповідно до такого підходу вводиться поняття навчального модуля – логічно завершеного складника Державного стандарту професійно-технічної освіти (ДСПТО), який базується на окремій одиниці професійного стандарту, містить навчальний матеріал, необхідний для досягнення професійних і ключових компетентностей і належить до певного рівня кваліфікації. Засвоєння навчального модуля може підтверджуватися відповідним документом (сертифікат, посвідчення, свідоцтво).

Модульно-компетентнісний підхід органічно поєднується й доповнюється іншими

методологічними підходами (системним, діяльним, розвивальним, суб'єкт-суб'єктивним тощо), створюючи підґрунтя для подолання застарілих форм і методів навчання, посилення навчальної мотивації, інтеграції видів освітньої, професійної, культуротворчої діяльності.

Принципова відмінність компетентнісної освітньої парадигми полягає в цільовій спрямованості професійної освіти, ціннісних орієнтирах суб'єктів навчання, очікуваних результатах освітньо-професійної підготовки майбутніх фахівців. Відповідно до реалій і потреб інформаційного суспільства компетентнісно орієнтована професійна освіта відмовляється від застарілої практики передавання та відтворення готових знань, спрямовує всіх учасників освітнього процесу на досягнення інтегральних показників в особистісному і професійному розвитку, під якими розуміють компетентності.

Компетентнісний підхід, будучи зорієнтованим перш за все на нове бачення цілей та оцінювання результатів професійної освіти, пред'являє свої вимоги до інших компонентів освітнього процесу – змісту, освітніх технологій, засобів контролю та оцінювання. Головним при цьому виступає проєктування та реалізація таких освітніх технологій, які б створювали ситуації включення здобувачів професійної освіти у різні види діяльності (спілкування, рішення проблем, дискусії, диспути, виконання проєктів) та сприяли формуванню у випускника високого рівня готовності до успішної діяльності у реальному житті. У такій схемі педагоги і студенти (учні, слухачі) орієнтуються на особистісно-зорієнтований і діяльній підходи навчання, що вимагає від педагога зміни акцентів в освітній діяльності з інформаційного до організаційно-управлінського простору.

Науковці європейських країн пояснюють увагу до компетентнісного підходу тим, що саме набуття життєво важливих компетенцій може дати людині можливість зорієнтуватись у сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкоплинному розвитку ринку праці, подальшому здобутті освіти.

Компетентність є передумовою успішності самореалізації випускника професійного закладу освіти в суспільстві й передумовою розвитку самого суспільства. У зв'язку із цим міжнародні

експерти визначають, що головне завдання освіти – готувати компетентного громадянина суспільства, спроможного ухвалювати адекватні рішення, реагуючи на особистісні й соціальні виклики.

Упровадження компетентнісного підходу в якості одного зі шляхів глибинної модернізації змісту вищої професійної освіти передбачає вирішення низки проблемних питань, які постають перед владою, закладами освіти, суспільством. Насамперед це стосується оновлення стандартів вищої освіти з боку відповідних державних установ, розробки освітніх програм спеціальностей із боку закладів вищої освіти, акредитації відповідних освітніх програм. Нині сформовані переліки компетентностей для більшості спеціальностей, за якими навчаються здобувачі професійної та передвищої фахової освіти. Однак, як зазначає В. Луговий та інші науковці, у межах компетентнісного підходу необхідно передбачити формування таких компетентностей, які знадобляться у майбутньому. Зазначені завдання вирішити доволі проблематично, що пояснюється неперервними, слабо прогнозованими змінами на ринку праці [3].

Проблемним питанням залишається посилення самостійності здобувачів професійної освіти щодо формування власної освітньої траєкторії під час навчання у закладі вищої освіти та самоосвіти після його закінчення. Тут на перший план виступає складання освітньої програми спеціальності з урахуванням останніх досягнень у відповідній сфері діяльності, підбір найважливіших загальних і професійних компетентностей, якими повинен володіти випускник даної спеціальності, інформування здобувачів освіти щодо переваг формування індивідуальної освітньої траєкторії. Окремою проблемою є відсутність у певній частині науково-педагогічних працівників сформованих здатностей щодо використання компетентнісного підходу, внаслідок чого вони не розуміють, на що саме орієнтуватися у підготовці майбутнього фахівця. На якість формування компетентностей у здобувачів освіти та їх подальше працевлаштування впливає недостатня практична підготовка у реальних умовах під час навчально-виробничих практик. Це можна пояснити недосконалим начальним планом підготовки здобувачів вищої освіти за конкретною

спеціальністю або недостатньою кількістю баз практик. Існують випадки, коли студент-практикант на підприємстві тільки заважає працівникам і не має можливості застосувати набуті знання та перевірити на практиці сформовані компетенції. Як наслідок, потрібно продовжувати зміцнювати зв'язки між підприємствами, установами з одного боку та закладами професійної освіти з іншого з метою прямого замовлення конкретних фахівців, забезпечення зворотнього зв'язку між роботодавцями та освітніми установами, уточнення переліку професійних компетенцій тощо. Звісно, у напрямі вирішення зазначених вище завдань зроблено вже доволі багато, а саме розроблені проекти нових стандартів більшості спеціальностей на засадах модульно-компетентнісного підходу, розроблена нова класифікація спеціальностей, починає активно розвиватися дуальна освіта тощо. Проте, як свідчить сьогоднішній ринок праці, цього ще замало.

Крім того, вважаємо, що однією з головних умов успішної реалізації основних принципів і завдань підвищення якості професійної освіти є вдосконалення системи підвищення кваліфікації, що надає можливість підтримувати відповідну професійну дієспроможність педагогічних працівників професійної школи, враховувати їхні індивідуальні особливості та освітні потреби, сприяти зростанню рівня цих потреб та мотивації творчої педагогічної діяльності у процесі впровадження освітніх і галузевих інновацій у професійну підготовку в аспекті євроінтеграційних тенденцій [10, с. 10].

Висновки. Отже, компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників є важливим складником модернізації системи професійної (професійно-технічної) освіти, підсилює практичну орієнтованість освіти, підкреслює роль досвіду, вмінь практично реалізовувати знання, встановлюючи підпорядкованість знань умінням та акцентує увагу на результатах освіти, розглядаючи їх не як суму засвоєних відомостей, а набір компетентностей, здатність людини вирішувати життєві й професійні проблеми, діяти в різних проблемних ситуаціях. Компетентнісний підхід є закономірним кроком на шляху модернізації змісту освіти України в сучасних умовах розвитку інформаційного

суспільства, які характеризуються мінливістю, постійним збільшенням інформаційних потоків, підвищеними вимогами до фахової підготовки випускника. До його особливостей відноситься результативно-цільова та особистісно-орієнтована спрямованість освітнього процесу, наявність складної структури, зв'язок із подальшим працевлаштуванням тощо. Ключовими поняттями компетентнісного підходу є «компетенція» та «компетентність», де компетентність виступає у якості складеної категорії, містить перелік відповідних компетенцій, виступає актуальним проявом компетенцій.

Однак методологія компетентнісного підходу до професійної підготовки кваліфікованих фахівців потребує подальшого аналізу, узагальнення та систематизації з метою вирішення вищезначених проблем.

Список використаних джерел

1. Білик Н. І. Модульно-персоналогічний підхід до навчального процесу в системі післядипломної педагогічної освіти. Імідж сучасного педагога. 2004. № 6(45). С. 20–27.
2. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Луговий В. І., Слосаренко О. М., Таланова Ж. В. Становлення системи основних понять і категорій компетентнісного підходу в умовах парадигмальних змін в освіті. *Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації* : матеріали методологічного семінару (3 квіт. 2014 р., м. Київ). Київ, 2014. С. 5–18.
4. Модульно-компетентнісний підхід у підготовці кваліфікованих робітників будівельної та машинобудівельної галузей : монографія / П. Г. Лузан, В. В. Ягупов, Г. І. Лук'яненко, Т. В. Пятничук, М. І. Михнюк. Київ, 2015. 255 с.
5. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : постанова КМУ № 1341 від 23.11.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п#Text>
6. Проект концепції «Сучасна професійна освіта»: концептуальні засади реформування та розвитку професійної освіти України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-rozrobilo-proekt-konceptualnih-zasad-reformuvannya-profesijnoyi-osviti-ukrayini-suchasna-profesijna-osvita>
7. Розвиток науково-методичної компетентності педагогічних працівників ЗП(ПТ)О у системі післядипломної освіти : наук.-метод. посіб. / А. Б. Єрмоленко, М. В. Набок, С. С. Шевчук, С. В. Масліч, В. С. Кулішов. Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2021. 101 с.
8. Черемис І. Нові вимоги до спеціаліста: поняття компетентності й компетенції. *Вища освіта України*. 2006. № 2. С. 84–88.
9. Шаров С. Компетентнісний підхід: переваги, структура та особливості. *Науковий Вісник МНУ*

імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2018. № 4 (63). С. 194–199.

10. Шевчук С. С. Вектори підвищення якості професійної підготовки фахівців у сучасних умовах. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2020. № 3(192). С. 5–10. URL: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-3\(192\)-5-10](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-3(192)-5-10) http://isp.poippo.pl.ua/article/view/205919/pdf_43

11. Шевчук С. С. Розвиток ключових компетентностей здобувачів освіти у позааудиторній навчальній діяльності ЗП(ПТ)О : спецкурс. Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ, 2020. 84 с.

References

1. Bilyk, N. I. (2004). Modulno-personolohichnyi pidkhid do navchalnoho protsesu v systemi pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity [A modular and personological approach to the educational process in the system of postgraduate pedagogical education]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 6 (45), 20-27 [in Ukrainian].

2. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine "On Education"]* № 2145-VIII vid 05.09.2017. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

3. Luhovyi, V. I., Sliusarenko, O. M., & Talanova, Zh. V. (2014). Ctanovlennia systemy osnovnykh poniat i katehorii kompetentnisnoho pidkhotu v umovakh paradyhmalnykh zmin v osviti [Formation of the system of basic concepts and categories of the competence approach in the conditions of paradigmatic changes in education]. In *Kompetentnisnyi pidkhid v osviti: teoretychni zasady i praktyka realizatsii [Competency approach in education: theoretical principles and implementation practice]*: materialy metodolohichnoho seminaru (pp. 5-18). Kyiv [in Ukrainian].

4. Luzan, P. H., Yahupov, V. V., Luk'ianenko, H. I., Piatnychuk, T. V., & Mykhniuk, M. I. (2015). *Modulno-kompetentnisnyi pidkhid u pidhotovtsi kvalifikovanykh robotnykiv budivelnnoi ta mashynobudivelnnoi haluzei [A modular-competency approach in the training of qualified workers in the construction and machine-building industries]*: monohrafiia. Kyiv [in Ukrainian].

5. *Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ramky kvalifikatsii [On the approval of the National Framework of Qualifications]*: postanova KМУ № 1341 vid 23.11.2011. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-p#Text> [in Ukrainian].

6. Proekt kontseptsii «Suchasna profesiina osvita»: kontseptualni zasady reformuvannia ta rozvytku profesiinoi osvity Ukrainy [Concept project "Modern professional education": conceptual principles of reform and development of professional education in Ukraine]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-rozrobilo-proekt-kontseptualnih-zasad-reformuvannya-profesijnoyi-osviti-ukrayini-suchasna-profesijna-osvita> [in Ukrainian].

7. Yermolenko, A. B., Nabok, M. V., Shevchuk, S. S., Maslich, S. V., & Kulishov, V. S. (2021). *Rozvytok naukovometodychnoi kompetentnosti pedahohichnykh pratsivnykiv ZP(PT)O u systemi pislidyplomnoi osvity [Development of scientific and methodical competence of teaching staff of ZP(PT)O in the system of postgraduate education]*: naukovometodychnyi posibnyk. Bila Tserkva: BINPO DZVO «УМО» NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

8. Cheremys, I. (2006). Novi vymohy do spetsialista: poniattia kompetentnosti y kompetentsii [New requirements for a specialist: concepts of competence and competence]. *Vyshcha osvita Ukrainy [Higher education of Ukraine]*, 2, 84-88 [in Ukrainian].

9. Sharov, S. (2018). Kompetentnisnyi pidkhid: perevahy, struktura ta osoblyvosti [Competency approach: advantages, structure and features]. *Naukovyi Visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedahohichni nauky [Scientific Bulletin of V. O. Sukhomlynskyi MNU. Pedagogical sciences]*, 4(63), 194-199 [in Ukrainian].

10. Shevchuk, S. S. (2020). Vektory pidvyshchennia yakosti profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv u suchasnykh umovakh [Vectors of improving the quality of professional training of specialists in modern conditions]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 3 (192), 5-10. Retrieved from [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-3\(192\)-5-10](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-3(192)-5-10)http://isp.poippo.pl.ua/article/view/205919/pdf_43 [in Ukrainian].

11. Shevchuk, S. S. (2020). *Rozvytok kliuchovykh kompetentnosti zdobuvachiv osvity u pozaaudytornii navchalnii diialnosti ZP(PT)O [Development of key competencies of education seekers in extracurricular educational activities of ZP(PT)O]*: spetskurs. Bila Tserkva: BINPO DZVO «УМО» NAPNU [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 20.01.2024



УДК [159.9+613.86]:37.091.12.011.3-051

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1\(214\)-67-73](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1(214)-67-73)



Yuliia Laptinova,
*Doctor of Philosophy,
Senior Teacher at the Department of Foreign Languages,
Kharkiv I. P. Kotlyarevsky National University of Arts, Ukraine*
Лаптінова Юлія Іванівна,
*кандидатка філософських наук,
старша викладачка кафедри іноземних мов,
Харківський національний університет мистецтв
імені І. П. Котляревського, Україна*
E-mail: Sergay2004@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4175-0858>

“ENERGY-EFFICIENT” MODE OF TEACHING

S This article covers the issue of teacher energy efficiency, which has recently been placed at the forefront of high education initiatives, as it directly relates to teacher well-being and thus affects the quality of instruction. Teaching might be energy draining, sometimes resulting in an energy crash. To prevent energy from dipping, practitioners need to find effective ways to sustain energy more effectively throughout regular classes. Conserving energy enhances teacher functions and students' learning outcomes. As a way to preserve teachers from an energy slump, the article suggests an energy-efficient instructional mode that refers to the initiatives that teachers can implement in the classroom to impart learning without energy-draining effects on their levels of well-being. The paper offers 6 strategies for instructors to stay energetic in a regular class setting: 1) an energy audit will help teachers identify energy drainers that are out of their control; 2) mindful awareness during the classes will help teachers take ownership of their disturbing thoughts and achieve emotional stability; 3) routinization eliminates disorientation and establishes a secure learning environment; 4) microteaching – presenting content in small portions – can help lessen teacher strains; 5) delegation can lighten teachers' load and protect them from energy dips; 6) fun activities can effectively beat the classroom slump.

By adjusting instruction to the energy-efficient mode, practitioners can become better equipped to maintain their energetic enthusiasm for many years and prevent burnout.

Keywords: teacher energy; burnout; instructional mode; teacher well-being

«ЕНЕРГОЕФЕКТИВНИЙ» РЕЖИМ ВИКЛАДАННЯ

A Висвітлюється питання психічної енергостійкості викладачів, яке останнім часом перебуває на передньому краї ініціатив у сфері вищої освіти, оскільки воно безпосередньо пов'язане із самопочуттям викладачів, а отже, впливає на якість викладання. Викладання може забирати багато психічної енергії, іноді призводячи до енергетичного колапсу. Щоб запобігти енергетичному виснаженню, викладачі повинні знайти ефективні способи підтримувати енергію впродовж практичних занять. У свою чергу, збереження енергії покращує викладання та впливає на результати навчання студентів.

Пропонується «енергоефективний» режим викладання, тобто ініціативи, які викладачі можуть упроваджувати на заняттях, щоб забезпечити викладання без виснажливого впливу на рівень їхнього самопочуття. Запропоновано 6 стратегій, які допоможуть залишатися енергійними протягом практичних занять: енергоаудит; вправи на усвідомлення; рутинізація; мікрорекламання; делегування; використання гумору. Пристосовавши викладання до «енергоефективного» режиму, викладачі зможуть підтримувати свій енергетичний ентузіазм протягом багатьох років і вберегти себе від вигорання.

Ключові слова: енергія викладача; вигорання; режим викладання; самопочуття викладача

The statement of the problem. Energy is generally recognized as one of the most essential and desirable qualities and characteristics of an effective teacher. Energetic teachers who have enthusiasm and passion in their subject matter catalyze students' interest, curiosity, intrinsic motivation to learn and thus contribute to better student performance. The downside of being an energetic teacher is a tendency to become physically, mentally, emotionally drained. A typical classroom requires a lot of energy to impart effective learning and can lead to energy slump when you start feeling sluggish, restless, tired, irritable, and unable to focus on your tasks as a result of dealing with too many demands. Erratic computer, student engagement, instructional strategies, classroom management, large class sizes, mixed level class, challenging students and the other high workloads of the regular classes drain your mental and physical energy and fatigue your mind no matter how enthusiastic or committed you are. This is not a sign of weakness or failure, it's just a natural response to the amount of work to be done by teacher in class. If energy slump goes untreated it may lead to reduced job satisfaction, poor work performance and eventually result in burnout. "Burnout" is a term originally coined by Freudenberger to describe healthcare workers who were physically and psychologically depleted [4].

In broad terms, burnout refers to work-related exhaustion, fatigue, feeling overwhelmed and hopeless. Empirical work of Maslach^oC. and Jackson^oS. emphasizes that burnout should be regarded as a multidimensional construct comprising three conceptually distinct yet empirically related facets: emotional exhaustion, depersonalization, and reduced personal accomplishment [8].

Thus, sustained energy is a precious resource for enhanced teacher functions and therefore educators need to be more intentional about its use and consider sustainability during lessons. Here sustainability means energy efficiency, namely the ability to deliver material with optimal amount of energy not to be left deficient in it at the end of the lesson.

Based on this, questions can be raised about the sustainability of energetic teaching – how to keep energy sustained and get rid of emotional exhaustion while teaching.

Analysis of previous studies and publications. There are lots of insights and new perspectives from lifelong educators on why we feel emotionally

drained, what zaps our energy and how to regain, beat, or prevent energy lag in the classroom. John P.°Piazza, language educator and translator in his article "Conserve your energy, and conserve your sanity (and life and career)" questions whether it is possible to be a teacher and make your work sustainable [10].

He focuses on specific practices that will help you to conserve your energy throughout the workday and work week. Rebecca Kay-Lewis, a highly skilled and experienced content writer from The New Teaching Channel Platform, in her article "5 tips to conserve your teacher energy" says about the implementation of a few processes to conserve mental and physical energy [6].

Nancy Barile, an adjunct professor in the Graduate School of Education at Emmanuel College in Boston, in her article "5 Secrets to increasing and sustaining your teacher energy" claims that teachers are to be on point every minute of the day, and that can be tough to keep up with [3].

She provides some tips to help instructors increase their energy. Adva Hanan in her book "How to protect your energy and time as a teacher" argues that if we, as educators, don't give ourselves a break to reset, refresh and renew our energy, the only result will be burnout [5].

She offers three steps she took as a full-time teacher that helped her conserve energy and time and start living the life she envisioned for herself and everyone around her. Denyshchuk Inna, associate professor at the department of psychology and inclusive education from Rivne regional institute of postgraduate education, in her article "Prevention of emotional burnout and increase of stress resistance of teachers during the war" highlights the features of preventing emotional burnout and increasing the stress resistance of teachers during the war [1].

Her attention is focused on the fact that an emotionally stable teacher can become a psychological support and a source of psychological security for children. Nykyporets Svitlana, lecturer at the department of foreign languages in Vinnytsia national technical university, in her article "Determinants influencing burnout levels among Ukrainian EFL educators: theoretical constructs and personal experience" provides a comprehensive understanding of the main contributors to teacher burnout and stress, as well as examine the potential impact of the socio-political and educational context in Ukraine [9].

Kyrian T., Nikolaesku I., Stepanova N., Nenko Y. in their article “Relationship between professional burnout of teachers of higher education institutions of Ukraine and their organizational, professional and socio-demographic characteristics” analyze connection between the level of teachers’ professional burnout and their organizational-professional (type of education, teaching experience) and socio-demographic (age, gender, marital status) characteristics [7].

Savchenko O., Korvat L., Kovalkova T, Lovochkina A, Kalishchuk S, Yelina M. in their article “Personal values as regulators of teacher burnout” determine the means of correction and prevention of burnout syndrome of college teachers who switched to online teaching during the period of quarantine caused by the COVID19 pandemic [11].

Pakhomov, I. V., senior lecturer from the department of pedagogy, psychology and management in the Bilotserk institute of continuing professional education DZVO "University of education management" of the National Academy of Sciences of Ukraine, in his article “Prevention of professional burnout of a teacher at a higher education institution” offers the ways of preventing professional burnout of teachers at a higher education institution [2].

All these research and many others in the field of teacher energy efficiency take a look at internal and external factors contributing to teacher burnout (such as high job demands, excessive workloads, job stress, low pay, high duties, job dissatisfaction, pressure from administrators, low role clarity, student demotivation, endless time-consuming paperwork, worries over grades, minimal breaks to attend to personal needs, etc.) as well as the preventive measures against burnout (such as self-reflection, regular exercises, a well-balanced diet, enough sleep, mindfulness, therapist counsel, etc.). Examining the primary causes of burnout syndromes among teachers most researchers overlook the fact that an instructional practice itself might be a big energy drainer unless designed properly. Simply put, burnout prevention initiatives are unlikely to be successful if instructional practice itself is not energy efficient. While choosing instructional practice we must take care about energy level it will require. In order to avoid getting into an energy slump instructors must eliminate activities that deplete physical, emotional, or mental energy: activities that you don't enjoy, working against the

nature of your students; overworking without rest, etc.

As a part of this solution the present paper suggests energy efficient mode that allows teachers to deliver lesson plans and instructional materials sustainably namely using adequate amount of energy responsibly and efficiently. In this paper, energy efficient mode refers to six instructional strategies for educators to facilitate active learning without pointless waste of energy during a lesson. We claim that you are not required to be exhausting yourself to be an enthusiastic teacher. Since quality teaching is more about conserving energy than regaining it, instructors need to set regular lessons on the energy efficient mode that helps eliminate unnecessary drains and preserve from energy slump and its direct impact on teachers’ well-being and students' academic learning.

The purpose of the article is to offer energy efficient instructional techniques for teachers to keep a steady flow of energy throughout the classes.

To accomplish this task and arrive at valid findings we built the research on analyzing data collected from the observation of live classroom activities and scholarly literature (journals and articles) related to the concept of teacher burnout. The data from these various observations was interpreted to find the optimal way to maintaining a stable energy level while giving the instructions. The data from scholarly literature about the research question – teacher energy efficiency – provided deeper insights into the phenomenon of teacher energy slump that that many teachers deal with during the course on a regular basis and uncovered areas in which more research is needed.

Presentation of the main material. Poor instructional design can manifest itself in the energy-draining effect when you feel your energy levels starting to dip and you are going to fall into a slump. Energy dips can result from the simple fact that you use more energy than you need to perform the same task, through inefficiencies and energy waste. Even the most highly skilled teachers can experience feelings of fatigue for one reason or another and suffer from energy slumps from time to time because of ineffective energy-draining instructional strategies. It feels like you are stuck and can't get anything done, you don't produce your best work, perform slowly, inefficiently, unable to meet constant demands and may become disengaged from the tasks that used to

excite you. When it comes to planning an instructional design, educator must consider how energy efficient it is. Do your best to support students to learn but avoid energy drainers – activities that deplete your physical, emotional, or mental energy and ruin emotional stability (doing the same uninteresting, incomprehensible, complex, inadequate, irrelevant tasks, cramming, multi-tasking, rereading, talking too much, not taking breaks, etc.).

The solution might be to reset regular lessons on energy efficient instructional mode which helps reduce the amount of energy you need to deliver lesson material to the students. Energy efficient mode implies a practice of conducting classes by avoiding unwanted energy drainers. There is nothing wrong with prioritizing sustainability for yourself. It will make you a more effective teacher, and help you avoid burnout in the long term.

Outlined below are six strategies you can implement throughout your classes to ensure you are teaching well to support sustained energy level.

1) Energy audit. Handling things which we cannot control is the biggest waste of energy. The best way to keep energy from waste is to perform a class energy audit. It will help you uncover an energy drainer that depletes your energy stores and prevents you from feeling satiated. It might be: learning outcomes (poor performance); student participation; new teaching method; students marks and performance recording; assessments and examinations; encouraging and supporting students; behavior and classroom management; communicating content effectively to the students; making a productive learning environment; treating students right; instructing and monitoring students in the use of learning materials; providing feedback; assigning and grading homework; large class sizes; mixed level class; challenging students; erratic computer; student engagement, etc. Once you've identified the cause of your mental or emotional exhaustion, see if you have the power to change it. If yes, then start digging into it, get feedback and reflection on your practice to know what should be done and avoided to resolve that issue. If not, then stop stressing over it. We tend to waste our mental energy destructively on things that are beyond our capacity to control. So, the best way to handle such situations is to let them go. Acknowledging uncontrollable things in a class and not blaming yourself for them eliminate waste of teacher energy.

2) Mindful awareness. Emotional instability can cause a significant drop in energy level. Without emotional stability, we are more likely to feel drained by overly stimulating environments. To fight emotional instability, learn to be mindfully aware of how different emotions and thoughts impact your feelings and behavior. Being intentionally more aware of our thoughts, feelings, bodily sensations, internal state through observation and interpretation of emotional responses to what is going around us in a class objectively, nonjudgmentally sets us free from the impact of our disturbing emotions, false assumptions, biases, fears, overreactions. It's the lack of awareness that makes most of us emotionally instable. By taking ownership of their thoughts during the lesson teachers lessen stress and therefore reduce energy dips. Make it a habit to spend a few minutes being mindful at certain times of the lesson. Practicing over and over a few basic mindfulness exercises can help you employ your energy more effectively and achieve emotional calmness.

3) Classroom routinization. Not clear or too complicated instructions, improper classroom management, absence of pre-task activity, inappropriate tasks for the students' knowledge, mixed-level class, disorganization, lack of routine, moving at a fast pace, disorder, multitasking, overloads, distractions waste mental energy so much. The best way to keep your energy level steady is create a classroom routine and stick to it. Routine is defined as the practice of establishing classroom rules and procedures necessary to maintain an orderly learning environment in which efficient instruction and learning can occur. These rules and consequences must be clearly communicated and fair. To constitute well planned and predictable routines, discuss what needs to be in your routine with the class and create a list of routine expectations make a list of tasks and rank them in order of importance. Instead of wasting energy on what to do next, this defined list of activities will help you focus on what needs to be accomplished. Keep routines consistent and predictable so students know what is always expected of them. Classroom rules and procedures that are clearly defined and posted help students feel organized, understand what is appropriate and what is not, add discipline to the class, establish a sense of predictability, reduce misbehavior, ease the transition throughout the class with minimal lost time. A safe, secure, well-designed

learning environment established by classroom routines can help reduce energy consumption and maintain good energy levels for the entire class which affect your mental sharpness and emotional well-being.

4) Microteaching. Multitasking, having too much on a plate, struggling to encompass a lot also sap energy and slow everything down. Communicating constantly with students and learning about what they need and prefer to learn will help teacher focus on what is more relevant to the students' needs. What counts most is not how much information your students retain at the end of each lesson, but what they need to learn and how they can apply this learning in multiple contexts to achieve their aims. Focus on one task at a time and on your biggest tasks first. Tasks that are urgent and important should be finished first. Break each large goal into smaller goals. Smaller portions give the learner a sense of satisfaction, let them absorb information faster and more effectively (better suited for the modern learner's limited attention span), optimize key concepts and skills long-term retention and knowledge transfer. By breaking down learning material into smaller, more manageable pieces, teachers can easily distribute energy more efficiently and stay energized and productive longer.

5) Task delegation. Being "on" for the entirety of your class period is one of the most destructive behaviors that no doubt depletes your energy and ruins your emotional health. If your lesson depends on you being the sole engine, providing constant energy for most of your classes, you will be completely drained out by the end of the day. Do your best to support students to learn but stop putting a lot of time and energy into doing something personally and struggling to make it perfect. Rather set limits on the amount of time that you are actively leading the class in providing spoken input, guiding the whole class through an assignment, or presenting new information. Teachers are not required to be exhausting themselves to be effective. Instead, think about delegating. In simple words, delegating means assigning or distributing classwork among appropriate learners. A teacher that delegates tasks decides which learners are most qualified for the assignment. In delegating effectively, you must achieve a careful balance between letting students work on their own or with classmates on something, while still monitoring and making sure that they have the appropriate information to carry out the tasks

effectively. Having non-teacher centered activities in class, assigning someone to assist you, making students more autonomous and engaging them in the learning process will mean preventing your energy from dripping.

6) Fun activities. Perfectionism, feeling intense seriousness, overstrains and other tensions cost you a lot. Sometimes taking things too seriously can cause unnecessary stress, worry, overstrain fear or distress over things that aren't worth the effort. If we do not take the time to spread some humor and lightness into class, we will just continue to build stress, which can lead to burnout and an even greater lack of productivity. Being able to find the humor in class is just as important as being able to deliver material in an engaging and effective way. Fun is mandatory for a healthy class. A good way to fight off tiredness during classroom energy lag is to consider doing something out of the ordinary. When you break from habit occasionally and let fun or relaxing activity disrupt your regular class routine, you make jokes to combat minor frustrations, little inconveniences, overstrains, fear or distress that get in your way. Making time for fun activities while learning also helps students retain information better because the process is enjoyable and memorable. Lighting classrooms up with jokes, laughter can provide a natural way to regain energy and avoid that regular class slump as comedic moments trigger the release of endorphins and lead to an overall positive sense of well-being. What's more, shared laughter is a highly effective way to foster essential relationships between students, staff, and peers.

The energy of a teacher is critical for students and teacher success – it can make or break any classroom. To keep your body and mind fueled and prevent energy dips throughout the regular classes, try switching to more energy efficient mode that implies energy audit, mindfulness exercises, routinization, microteaching, task delegation, joyful activities which help teacher feel fuller longer. Staying energized and satisfied for longer directly makes your teaching more efficient.

Conclusions. Regular lessons might be incredibly energy draining as you must manage a lot of things from instructional activities to relationships with your learners. In doing so, you often end up feeling sluggish and start wasting your mental energy. And when you are mentally drained, you cannot be as productive as you should be. Undeniably managing

our mental energy is crucially essential for having a productive teaching. As a regular education teacher, you won't be able to avoid spending time in energy draining environments, so it is your obligation and responsibility to reset your regular lessons on the energy efficient mode which refers to simple strategies you can incorporate into your class routine to sustain your energy level. To keep emotional stability throughout the classes you need to

1) perform a class energy audit to uncover an energy drainer that is not in your control and stop wasting mental energy destructively on it;

2) be mindfully and intentionally more aware of how different uncontrollable emotions deplete your energy stores. It will set you free from the impact of these emotions;

3) establish actionable routines and stick to them. It can help you beat chaos, disorder, multitasking, overloads, distractions which waste your mental energy so much;

4) practice microteaching, which is shorter, addresses specific skill gaps or learning needs, focuses on one most urgent task at a time, breaks each large goal into smaller ones;

5) delegate assignments to students. Transferring responsibility and authority for performing a task or activity to students lighten the burden of teacher workloads;

6) light classrooms up with jokes. Laughing can offer you a short-term energy boost.

Being an energetic teacher is a wonderful thing, but being able to use energy more responsibly rather than compulsively can help you communicate more efficiently with the students, and help you avoid burnout. Prioritizing sustainability will make you a more effective teacher. When you make your teaching more energy efficient, your students will benefit from it.

We see prospects for further research in uncovering other instructional energy-saving techniques to make sure that your students learn the material they need to learn, and you avoid dreadful energy dip while instructing, so that you can have long lasting productive energy throughout the classes.

References

1. Denyshchuk, I. P. (2023). Poperedzhennia emotsiinoho vyhorannia ta pidvyshchennia stresostiikosti pedahohiv pid chas viiny. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 3 (210), 89-95. Retrieved from [http://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-3\(210\)-89-95](http://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-3(210)-89-95) [in Ukrainian].

2. Pakhomov, I. V. (2023). Profilaktyka profesiinoho vyhorannia vykladacha zakladu vyshchoi osvity [Prevention of professional burnout of a teacher at a higher education institution]. In *Suchasni napriamy vdoskonalennia pedahohichnoi maisternosti vykladachiv [Modern trends in improving the pedagogical skills of teachers]: materialy I Vseukr. nauk.-prakt. konf.* (pp. 60-62). Chernihiv. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735137> [in Ukrainian].

3. Barile, N. *5 Secrets to Increasing and Sustaining Your Teacher Energy*. Retrieved from <http://www.wgu.edu/heyteach/article/5-secrets-increasing-and-sustaining-your-teacher-energy1902.html> [in English].

4. Freudenberger, H. (1974). Staff Burnout. *Journal of Social Issues*, 30, 159-165. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-4560.1974.tb00706.x> [in English].

5. Hanan, A. (2023). *How to protect your energy and time as a teacher*. Retrieved from <http://www.himama.com/blog/how-to-protect-your-energy-and-time-as-a-teacher/> [in English].

6. Kay-Lewis, R. *5 Tips to Conserve Your Teacher Energy*. Retrieved from <http://www.teachingchannel.com/k12-hub/blog/5-tips-to-serve-your-teacher-energy/> [in English].

7. Kyrian, T., Nikolaesku, I., Stepanova, N., & Nenko, Y. (2020). Relationship between Professional Burnout of Teachers of Higher Education Institutions of Ukraine and Their Organizational, Professional and Socio-demographic Characteristics. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 12(4), 268-288. Retrieved from <https://doi.org/10.18662/rrem/12.4/345> [in English].

8. Maslach, C., & Jackson, S. E. (1981). The Measurement of Experienced Burnout. *Journal of Organizational Behavior*, 2, 99-113. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1002/job.4030020205> [in English].

9. Nykyporets, S. S. (2023). Determinants influencing burnout levels among Ukrainian EFL educators: theoretical constructs and personal experience. *Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference «Scientific Trends and Trends in the Context of Globalization»* (№ 171, pp. 125-143). Umeå, Kingdom of Sweden. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/374432169_Determinants_influencing_burnout_levels_among_Ukrainian_EFL_educators_theoretical_constructs_and_personal_experience [in English].

10. Piazza, J. P. *Conserve your energy, and conserve your sanity (and life and career)*. Retrieved from <http://johnpiazza.net/serve-energy/> [in English].

11. Savchenko, O., Korvat, L., Kovalkova, T., Lovochkina, A., Kalishchuk, S., & Yelina, M. (2022). Personal values as regulators of teacher burnout. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 22(16), 51-62. Retrieved from <https://articlegateway.com/index.php/JHETP/article/view/5600/5316> [in English].

Список використаних джерел

1. Денищук, І. П. Попередження емоційного вигорання та підвищення стресостійкості педагогів під час війни. *Імідж сучасного педагога*. електрон. наук. фах журн. 2023. №3(210), С. 89–95. URL: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-3\(210\)-89-95](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-3(210)-89-95) [In Ukrainian].

2. Пахомов І. В. Профілактика професійного вигорання викладача закладу вищої освіти. *Сучасні напрями вдосконалення педагогічної майстерності викладачів: матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 27–28 квіт. 2023 р.)*. Академія ДПІС, м. Чернігів, Україна, 2023. С. 60–62. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735137> [In Ukrainian].
3. Barile, N. 5 Secrets to Increasing and Sustaining Your Teacher Energy. Retrieved from <http://www.wgu.edu/heyteach/article/5-secrets-increasing-and-sustaining-your-teacher-energy1902.html> [in English].
4. Freudenberger, H. (1974). Staff Burnout. *Journal of Social Issues*, 30, 159-165. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-4560.1974.tb00706.x> [in English].
5. Hanan, A. (2023). How to protect your energy and time as a teacher. Retrieved from <http://www.himama.com/blog/how-to-protect-your-energy-and-time-as-a-teacher/> [in English].
6. Kay-Lewis, R. 5 Tips to Conserve Your Teacher Energy. Retrieved from <http://www.teachingchannel.com/k12-hub/blog/5-tips-to-serve-your-teacher-energy/> [in English].
7. Kyrian, T., Nikolaesku, I., Stepanova, N., & Nenko, Y. (2020). Relationship between Professional Burnout of Teachers of Higher Education Institutions of Ukraine and Their Organizational, Professional and Socio-demographic Characteristics. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 12(4), 268-288. Retrieved from <https://doi.org/10.18662/rrem/12.4/345> [In English].
8. Maslach, C. & Jackson, S.E. (1981). The Measurement of Experienced Burnout. *Journal of Organizational Behavior*, 2, 99-113. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1002/job.4030020205> [in English].
9. Nykyporets, S. S. (2023). Determinants influencing burnout levels among Ukrainian EFL educators: theoretical constructs and personal experience. *Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference «Scientific Trends and Trends in the Context of Globalization»*, Umeå, Kingdom of Sweden, September 19-20, 2023. №171. Pp. 125-143. Retrieved from http://www.researchgate.net/publication/374432169_Determinants_influencing_burnout_levels_among_Ukrainian_EFL_educators_theoretical_constructs_and_personal_experience [In English].
10. Piazza, J. P. Conserve your energy, and conserve your sanity (and life and career). Retrieved from <http://johnpiazza.net/serve-energy/> [in English].
11. Savchenko O., Korvat L, Kovalkova T, Lovochkina A, Kalishchuk S, Yelina M. (2022). Personal values as regulators of teacher burnout. *Journal of Higher Education Theory and Practice*. Vol. 22(16) 2022, 51-62. Retrieved from <http://articlegateway.com/index.php/JHETP/article/view/5600/5316> [In English].

*Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 13.12.2023*

УДК 373-056.2/.3:[373.2.011.3-051:159.944.4]
DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1\(214\)-74-80](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1(214)-74-80)



Белікова Олена Аркадіївна,
кандидатка педагогічних наук, старша викладачка
кафедри дошкільної і спеціальної освіти,
Криворізький державний педагогічний університет, Україна
Olena Bielikova,
Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer
at the Department of Preschool and Special Education,
Kryvyi Rih State Pedagogical University, Ukraine
E-mail: elenbelikova@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7074-5030>

ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ФАХІВЦІВ КОРЕКЦІЙНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

A Здійснено теоретичний аналіз досліджень професійного вигорання педагогічних працівників. На основі проаналізованих наукових праць зарубіжних і вітчизняних, сучасних дисертаційних досліджень і наукових розробок щодо професійного вигорання фахівців корекційних закладів освіти узагальнено різноманіття поглядів щодо структури та компонентів професійного вигорання, розглянуто характерні його чинники, уточнено його основний зміст.

Висвітлено психологічні особливості професійної діяльності фахівців корекційних закладів освіти, що обумовлене впливом двох блоків чинників: особливостями професійної діяльності та індивідуальними характеристиками самих фахівців, і виділяє основні групи чинників (внутрішні, змішані, зовнішні) формування професійного вигорання.

Ключові слова: професійне вигорання; професійна діяльність

FACTORS OF PROFESSIONAL BURNOUT IN CORRECTIONAL INSTITUTION SPECIALISTS

S This study is dedicated to the study of professional burnout. The author conducted a theoretical examination of research on professional burnout among teachers and clarified the essence and meaning of the concept of "professional burnout". The theoretical analysis of scientific literature on this issue allows us to discuss the ambiguity and multifaceted nature of the definition of the concept of "professional burnout". It should be noted that in psychology, there is still no single established and unambiguously complete understanding of this concept. In addition, there is no single idea of the psychological components of professional burnout. Sometimes, the understanding of the essence of professional burnout, factors, structure, and stages is quite contradictory. This is because of the different approaches to their study and description.

In our study, the analysis of well-known foreign and domestic scientific research, modern dissertation research, and scientific developments on professional burnout of specialists is carried out, the diversity of views on the structure and components of professional burnout is generalized, and characteristic factors and conditions of occurrence are considered. Thus, in our opinion, professional burnout is a process of gradual loss of emotional, cognitive, and physical energy, which manifests itself in certain symptoms (exhaustion, feeling tired, etc.), as well as detachment of the individual and a decrease in satisfaction from the performance of professional duties; a phenomenon characterized by endurance and growth of negative emotions (emotional exhaustion), as well as the appearance of dysfunctional attitudes toward one's work and loss of motivation.

This study reveals the psychological features of the professional activities of correctional institution specialists. This is due to the influence of two blocks of factors: the peculiarities of professional activity and the separate characteristics of the specialists themselves, and distinguishes the main groups of factors (internal, mixed, external) of the formation of professional burnout.

Keywords: professional burnout; professional activity

Актуальність проблеми дослідження. Інтенсифікація професійної діяльності педагогів, інформаційні, комунікативні, емоційні перевантаження, які цьому супутні, актуалізують вивчення проблеми їхнього професійного вигорання. Зазначимо, що цей

феномен є поширеним серед більшості фахівців соціономічних професій. Особливо гостро ця проблема постає серед педагогічних працівників, які працюють у системі інклюзивної освіти, оскільки на них чинить вплив додаткове емоційне та психологічне навантаження, пов'язане з

необхідністю здійснювати професійну діяльність у напрямку навчання дітей з особливими освітніми потребами. Відповідно до цього, з одного боку, професійне вигорання таких фахівців визначається зростаючими вимогами до особистості педагога одночасно з динамічними соціально-політичними та економічними трансформаційними процесами суспільства, оскільки професія педагога має вагому соціальну значущість, а з іншого – посилюється необхідністю повноцінного розвитку дітей із психофізичними вадами, що додає доцільності нашому дослідженню.

Мета: стисло висвітлити чинники виникнення професійного вигорання педагогічних працівників, які працюють у системі інклюзивної освіти.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Вивченню проблеми професійного вигорання присвячено як зарубіжні (Г. Бредлі, К. Маслач, Т. Марек, Л. Морроу, В. Шауфелі та ін.), так і вітчизняні дослідження (Б. Ананьєв, В. Дудяк, Ю. Жогно, Т. Зайчикова, Л. Карамушка, Л. Китаєв-Смик, А. Куфлієвський, Л. Кондрацька, А. Костюк, М. Кузнецов, Л. Леженіна, Н. Назарук, В. Титаренко, І. Саранча, Н. Чепелева, Т. Яценко та ін.). Критичний аналіз наукових праць із питань сутності професійного вигорання довів неоднозначність і певні відмінності серед думок науковців у цьому напрямі.

Однак залишається недостатньо вивченим професійне вигорання фахівців, які працюють у системі інклюзивної освіти.

Викладення основного матеріалу. У найзагальнішому розумінні під професійним вигоранням дослідники розуміють: реакцію організму на психологічні сфери людини, що виникає внаслідок тривалого впливу стресів середньої інтенсивності, що обумовлені її професійною діяльністю; психічний стан, який характеризується виникненням відчуттів емоційної спустошеності та втоми, викликаних професійною діяльністю людини, і поєднує в собі емоційну спустошеність, деперсоналізацію й редукцію професійних досягнень; особистісну деформацію внаслідок ускладнених або напружених відносин у системі «людина–людина».

Теоретичний аналіз обраної проблематики дозволив констатувати наявність великої кількості

підходів до визначення структури, симптомів, етапів професійного вигорання.

За основу дослідження нами було взято публікації М. Бутиріна, Н. Булатевич, С. Сиваш та ін., які виокремлюють три підходи до визначення синдрому «професійного вигорання»:

1) професійне вигорання як «хронічна втома» (представники підходу – А. Пінес та Е. Аронсон) розглядається як стан фізичного, психічного та емоційного виснаження, викликаного довготривалим перебуванням в емоційно перевантажених ситуаціях спілкування; виснаження постає головним чинником вигорання, а прояви дисфункцій переживань і поведінки – його наслідками;

2) професійне вигорання як двовимірна модель, що складається з емоційного виснаження та деперсоналізації (представники – Д. Дирендонк, Х. Сиксма, В. Шауфелі). У якості «афективного» чинника виявляється емоційне виснаження, а деперсоналізація постає «установочним» чинником, що виявляє зміни ставлення до самого себе та до інших;

3) професійне вигорання як трикомпонентна система, що складається з емоційного виснаження, деперсоналізації та редукції власних особистісних прагнень (представники – К. Маслач і С. Джексон). Може проявлятися у наступних симптомах: зміни у поведінці; зміни мислення; зміни у почуттях; зміни у здоров'ї.

Крім того, теоретичне дослідження показало, що серед типових маркерів вигорання особистості називають: психосоматичні нездужання, безсоння, негативне ставлення до оточуючих людей, роботи, зловживання хімічними агентами (кава, тютюн, алкоголь, інші психотропні речовини), частою є відсутність апетиту або переїдання; агресивні почуття, тривожність, дратівливість, напруженість, гнів, образливість, загальний пригнічений настрій і спектр емоцій – цинізм, песимізм, апатія, депресія, відчуття безглуздості й безнадійності подальшого життєіснування, переживання почуття провини, виснаження, страту мотивації та відповідальності.

Наслідками «професійного вигорання» науковці вважають: погіршення психологічного благополуччя особистості, погіршення фізичного та психічного здоров'я, порушення системи міжособистісних стосунків, зниження ефективності професійної діяльності, розвиток

негативних настанов по відношенню до колег і вихованців, плинність кадрів, абсентеїзм, зниження продуктивності.

Більшість фахівців, що вивчають проблему професійного вигорання, виявляють систему тих чинників, які сприяють або гальмують розвиток зазначеного феномена. Традиційно вони групуються у два великі блоки: особливості професійної діяльності та індивідуальні характеристики самих фахівців. Деякі автори виділяють і третю групу факторів, розглядаючи аспекти діяльності як самостійні.

Серед умов виникнення «професійного вигорання» в науковій літературі зустрічаємо наступні:

- незадоволена мета цінностей, екзистенційний вакуум, звужений спектр особистісних конструктів, життєві позиції та особливості спілкування [9, с. 9].

- зовнішні (специфічні особливості професійної діяльності) та внутрішні (індивідуальні особливості людини) фактори [1; 2].

- індивідуальні та організаційні фактори [12, с. 298].

- три основні групи умов: особистісні, ситуативні, професійні [3, с. 114].

Вітчизняні вчені частково наслідують означені умови та чинники, і разом з тим виокремлюють й інші групи. Так, Л. Хімчук виокремлює такі групи чинників, що виконують істотну роль у розвитку синдрому «професійного вигорання»: рольовий (рольова невизначеність, робота без перспективи, неможливість побудувати професійну кар'єру); організаційний (незадоволення змістом діяльності, одноманітність діяльності й невміння творчо підійти до виконання роботи); особистісний (незадоволеність професійним зростанням, вкладання в роботу значних ресурсів за недостатнього визнання й відсутності позитивного оцінювання керівництва) [13].

Ю. Ковровський виокремлює дві групи чинників:

- а) чинники мезорівня (які стосуються діяльності організації);

- б) чинники макрорівня (які стосуються діяльності та поведінки персоналу).

У свою чергу чинники мезорівня підрозділяються на:

- а) чинники, що стосуються змісту професійної діяльності;

- б) чинники, що стосуються психологічних особливостей взаємодії персоналу.

Чинники макрорівня, у свою чергу, підрозділяють на такі:

- а) організаційно-професійні (посадовий статус в організації, рівень освіти, наявність досвіду, загальний стаж професійної діяльності);

- б) соціально-демографічні (стать працівників, вік, сімейний стан, наявність і кількість дітей, місце народження, соціальне походження тощо);

- в) соціально-економічні (умови проживання, наявність соціально-побутових труднощів, наявність кредитів тощо);

- г) чинники, які стосуються стану здоров'я фахівців (шкідливі звички, стан здоров'я тощо);

- д) особистісні (інтелектуальні, емоційно-вольові, комунікативні характеристики, тип темпераменту, нервово-психічну стійкість тощо) [6].

Серед факторів професійної діяльності педагога І. Олійник виокремлює такі, що призводять до професійного вигорання:

- специфіка педагогічного спілкування, що полягає у багато численних та інтенсивних контактах у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії;

- наявність почуття тривоги за рівень засвоєння й подання інформації;

- складність і непередбачуваність виникнення педагогічних ситуацій;

- публічність професії педагога пов'язана із значним фізичним та емоційним навантаженням, що призводить до виснаження емоційних ресурсів і виникнення стресового стану;

- незадоволеність професійною діяльністю, низька оцінка власної професійної діяльності;

- необхідність у постійному підвищенні кваліфікації та рівня професіоналізму [10].

Т. Колтунович узагальнює численні класифікації професійного вигорання та виокремлює основні підходи до виявлення його детермінант формування і розвитку:

1. Соціально-психологічний / інтерперсональний (М. Лайтер, К. Маслач, В. Шауфелі й ін.), у межах якого вигорання розглядають як результат відсутності належної підтримки, емоційного перевантаження, великої кількості контактів. Домінуюче значення мають корпоративні чинники: інституційні, організаційні, соціальні, статусно-рольові, які несуть більший потенційний

ризик вигорання, ніж особистісні характеристики працівників.

2. Організаційно-управлінський (Л. Бенетт, Р. Берк, Е. Іваницький та ін.), представники якого визначають головною причиною професійного вигорання у стресогенних проблемах суб'єкта: недостатня автономія, підтримка, винагорода з боку адміністрації та визнання колег, рольові конфлікти, недостатній зворотній зв'язок між керівництвом і виконавцями тощо).

3. Індивідуально-психологічний / інтраперсональний (М. Борисова, А. Бродський, Н. Водоп'янова, О. Старченко та ін.), у межах якого основними детермінантами професійного вигорання вважаються особливості мотивації та емоційної сфери психіки суб'єкта, високими очікуваннями щодо праці та її реаліями (впевненість у собі, висока самооцінка, самоповага й усвідомлена самоефективність, гіпервідповідальність, трудоголізм, аффіліація, акцентуації темпераменту й характеру, неекзистенційна установка (чужий життєвий проєкт), специфіка емпатійності тощо) [8, с. 44–45].

Автор зазначає, що до інтраперсонального підходу необхідно віднести й психоаналітичний (Г. Дж. Фройденбергер, Дж. Фішер), із позицій якого основними причинами професійного вигорання є такі суб'єктивні чинники: потреба у схваленні, трудоголізм, авторитаризм, скромність, надмірна чутливість тощо); екзистенційний підхід (Н. Грішина, А. Ленгле, Д. Трунов та ін.): формальна мотивація професійної діяльності (лише як засіб задоволення інших потреб), неекзистенційна установка.

У науці є думка про те, що вигорання є аспектом стресу, тому воно визначається й досліджується як відповідь на хронічні робочі стресори. Дослідження стресу, розпочаті Г. Сельє, знайшло подальший розвиток у роботах Т. Кокса, Г. Купера, Р. Лазаруса та ін. Значна кількість досліджень присвячена вивченню впливу професійної діяльності на особистість і здоров'я (М. Андропова, Н. Баранова та ін.).

Проблема копінгу активно досліджується у сучасній психології. Копінг (coping – від англ. «соре») – успішно впоратись, подолати [17, с.301].

Спираючись на публікації В. Шебанової [15; 16], можна виокремити три основні підходи до поняття «копінг»: визначення копінгу

як загалом притаманної людині схильності відповідати (реагувати) на стресову подію (А. Білінга, Р. Моос); трактування копінгу як одного зі способів психологічного захисту, що використовується для ослаблення психологічного напруження (Н. Хаан); розуміння копінгу як динамічного процесу, під час якого когнітивні та поведінкові спроби управляти внутрішніми і / або зовнішніми вимогами постійно змінюються, а вимоги, що виникають при цьому, оцінюються як такі, що потребують застосування різних ресурсів особистості (Р. Лазурус, С. Фолкман).

Основними функціями копінгу є забезпечення і підтримання зовнішнього і внутрішнього благополуччя людини. Для цього необхідне усвідомлення ситуації і способів ефективного копінгу з нею, а також уміння вчасно застосувати їх у поведінці. Отже, копінг постає конкретними свідомими, цілеспрямованими, конструктивними діями людини, які формуються внаслідок її переживань стосовно вимог ситуації [5].

Проблема копінгу активно досліджується в сучасній психології. Аналіз українських досліджень дав можливість виділити роботи в межах загальної та педагогічної психології, що стосується саморегуляції педагогів у складних умовах їхньої професійної діяльності (Л. Марковець, І. Сергєєва, О. Третяк); різних аспектах копінг-поведінки, її прояву в контексті батьківсько-дитячих відносин (Н. Белорукова, М. Голубева, Т. Гушціна, О. Єкимчук, К. Калугіна, Є. Куфтяк, Є. Петрова, О. Подобіна, М. Сапоровська, Т. Яблонська, В. Шебанова та ін.).

Під копінг-поведінкою розуміють стратегію дій, до яких вдається людина, в ситуаціях психологічної загрози фізичному, особистісному і соціальному благополуччю, що здійснюються в когнітивній, емоційній та поведінковій сферах функціонування особистості й призводить до успішної або більш-менш успішної адаптації [14]; вміння контролювати власну експресивність та емоції, це абсолютно мотивована та цілеспрямована поведінка. Копінг-поведінка являє собою взаємодію характеру особистості із зовнішніми акторами, їх взаємна адаптація [11].

До непродуктивної копінг-поведінки належать: 1) неспокій – тривога за майбутнє загалом і своє майбутнє особливо; 2) надія на диво – сподівання на краще, на те, що саме по

собі налагодиться; 3) розпач – відмова від будь-яких дій щодо вирішення проблеми, хворобливі стани; 4) розрядка – покращення самопочуття за рахунок «випуску пари»; виміщення своїх невдач на інших, сльози, крик, алкоголь, сигарети, наркотики; 5) ігнорування проблеми – свідоме блокування проблеми; 6) самозвинувачення – суворе ставлення до себе, відчуття відповідальності за проблему; 7) занурення в себе – замкнутість, приховування від інших своїх проблем; 8) прагнення відволіктися, відпочити – відволікання від проблеми, використання таких способів як читання книг, перегляд телепередач, розваги [4, с. 101].

На нашу думку, неадекватні копінг-стратегії фахівця постають ще одним вагомим чинником професійного вигорання.

Копінг-стратегії або моделі долаючої поведінки разом із механізмом психологічного захисту дозволяють відбутись психологічній адаптації людини. «Копінг-стратегії» розмежовують із терміном «захисні механізми», оскільки основним критерієм відмінності є усвідомленість. «Процеси психологічного захисту спрямовані на «пом'якшення» дискомфорту, спричиненого ситуацією стресогенного характеру. Стратегії подолання спрямовані на зміну ситуації шляхом активної взаємодії з нею» [14, с. 376].

Треба зазначити, що реалізація копінг-стратегій може відбуватися у трьох сферах: поведінковій, когнітивній та емоційній. Серед особливостей копінгу виділяємо: усвідомленість і цілеспрямованість, а також тісну взаємопов'язаність із типологічними й особистісними рисами людини, що суттєво впливають на вибір стратегії поведінки подолання [4].

Результати дослідження. Загальновідомо, що кожна професійна діяльність має свою специфіку і залежить від багатьох психологічних умов, чинників і факторів, а особистість працівників постійно зазнає їхнього впливу. Загально відомим є те, що педагогічна професія в більшій мірі схильна до впливу феномена професійного вигорання, особливо через високу емоційну напругу як специфіку педагогічної діяльності. Суттєві стресогенні фактори виявляються причинами порушення внутрішньо-особистісного балансу, ведуть до втрати ефективності

професійної діяльності, негативно позначаються на психологічному самопочутті, взаєминах у сім'ї та з оточенням.

Отже, серед розмаїття чинників, що на наш погляд, впливають на появу професійного вигорання у фахівців у системі інклюзивної освіти, за усталеною традицією в психології, в нашому дослідженні виокремлюємо два великі блоки: а) особливості професійної діяльності; б) індивідуальні характеристики самих фахівців.

З урахуванням специфіки професійної діяльності педагогічних працівників у системі інклюзивної освіти на основі аналізу широкого кола літературних джерел для цілей проведення практичного експериментального дослідження нами було сформульовано основні групи чинників професійного вигорання: внутрішні, змішані, зовнішні.

Внутрішні: індивідуальні властивості фахівця, здібності, компоненти особистості та професійно-педагогічні якості, професійна підготовка, емоційність, мета, мотиви, психологічні стани, способи дій, професійні цінності.

Змішані: постійна необхідність підвищення кваліфікації та рівня професіоналізму, професійна компетентність; потреба у самовдосконаленні, прагнення до самореалізації, вікові зміни, професійні кризи та втома, здатність та прагнення до саморегуляції.

Зовнішні: психологічний клімат у колективі, організованість, стресостійкість, наявність психологічно важкого й емоційно напруженого контингенту, з яким доводиться спілкуватись та мати справу фахівцю («важка» поведінка дитини, «важкі» емоційні стани батьків); особливості міжособистісних стосунків у команді фахівців (психологічна сумісність, стратегія конфліктної поведінки); нервово-психічна напруга, стрес, втома, які є результатом невідповідності індивідуальних особливостей вимогам та завданням професійної діяльності; складність і непередбачуваність виникнення педагогічних ситуацій; специфіка дистанційного навчання під час пандемії (Covid-19) та з дітьми з ООП.

Хочемо зауважити, що професійне вигорання фахівців у системі інклюзивної освіти має певну етапність, послідовність і тривалість у часі, зумовлене низкою чинників та особливостями професійної діяльності фахівця. Цей процес розуміємо так, як показано на рис. 1.

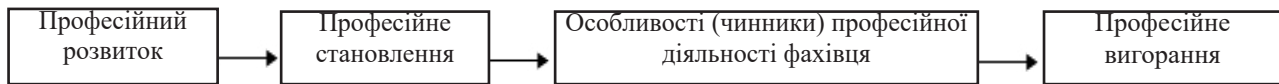


Рис. 1. Модель професійного вигорання фахівців у системі інклюзивної освіти

Дослідження проводилось на базі Комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 3 комбінованого типу» Криворізької міської ради, Комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 6 комбінованого типу» Криворізької міської ради та Комунального закладу освіти «Криворізький спеціальна школа «Натхнення» Дніпропетровської області [7].

Об'єм вибірки на діагностичному етапі дослідження склав 60 досліджуваних віком від 24 до 62 років (середній вік – 50 років) зі стажем роботи від 3 до 42 років, з яких: 20 % – вихователі комбінованого типу; 80 % – педагогів спеціальної школи. За рівнем освіти вибірка характеризується так: вищу освіту мають 100 % досліджуваних.

Висновок. Результати отриманої експериментальної роботи будуть подані окремою публікацією. Зазначимо наперед лише на особливий значущості та затребуваності такої роботи серед педагогів у системі інклюзії.

Список використаних джерел

1. Бутиріна М. Підготовка майбутніх педагогів до запобігання синдрому професійного вигорання. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2018. Вип. 8 (1). С. 58–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prptma_2018_8%281%29_8.
2. Бутиріна М. Шляхи попередження «професійного вигорання» педагогів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2016. Вип. 15. С. 265–270. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2016_15_33
3. Брецько І. І. Психологічна симптоматика емоційного вигорання особистості. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. : С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. Вип. 12. С. 110–119.
4. Войцеховська О. Сучасні напрями психологічних досліджень копінг-стратегій особистості. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 2. С. 95–104.
5. Кіясь А. В. Ефективність копінг-стратегій вчителя як прояву його особистісного потенціалу. *Вісник Одеського нац. ун-ту. Психологія*. 2009. № 14. Вип. 17. С. 336–344.
6. Ковровський Ю. Г. Чинники професійного вигорання персоналу оперативно-рятувальної служби України. URL: <http://appsychology.org.ua/data/jrn/v1/i38/12.pdf>.

7. Коломоєць Т. Г. Соціальна ефективність професійної діяльності фахівців корекційних закладів освіти України (на прикладі Дніпропетровської області) : дис. ... канд. соц. наук : 22.00.04. Кривий Ріг, 2015. 209 с.

8. Колтунович Т. А. Психологічні умови корекції професійного вигорання у вихователів дитячих навчальних закладів : дис. ... канд. психол. наук. Івано-Франківськ, 2016. 352 с.

9. Назарук Н. В. Психологічні засоби профілактики «професійного вигорання» вчителя : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Івано-Франківськ, 2007. 22 с.

10. Олійник І. В. Причини виникнення та профілактика синдрому професійного вигорання у педагогів. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія*. 2017. № 1. С. 118–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduer_2017_1_20

11. Подольчак Н. Ю. Особливості мотивування конструктивного вирішення професійних стресів на підприємствах. *Ефективна економіка*. 2015. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3717>

12. Сиваш С. В. Синдром «професійного вигорання» у вчителів: зміст, структура, особливості. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. Вип. 38. С. 293–301. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2014_38_42

13. Хімчик Л. Нетрадиційні методи подолання професійного вигорання та формування компетентності майбутніх учителів щодо їх застосування. *Гірська школа українських Карпат*. 2015. № 12/13. С. 234–237.

14. Шебанова В. І. Копінг-поведінка у сучасних психологічних дослідженнях. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. праць. Київ, 2018. Вип. 39. С. 368–379.

15. Шебанова В. І. Механізми психологічного захисту та копіngu (совладання) особистості : навч.-метод. посіб. Херсон : ХДУ, 2012. 224 с.

16. Шебанова В. І. Теоретичний аналіз копінг-поведінки у сучасних наукових дослідженнях. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології* : зб. наук. праць ХНТУ / ред.: В. Г. Бутенко, І. П. Лопушенський. Херсон : ХНТУ, 2010. Вип. 2 (3). С. 262–268.

17. Longman Dictionary of Contemporary English. Barselona, 1995. 1668 s.

References

1. Butyrina, M. (2018). Pidhotovka maibutnix pedahohiv do zapobihannia syndromu profesiinoho vyhorannia [Preparation of future teachers to prevent the syndrome of professional burnout]. *Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty [Teacher professionalism: theoretical and methodical aspects]*, 8 (1), 58–67. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/prptma_2018_8%281%29_8 [in Ukrainian].
2. Butyrina, M. (2016). Shliakhy poperedzhennia "profesiinoho vyhorannia" pedahohiv [Ways to prevent

"professional burnout" of teachers]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk [Current issues of humanitarian sciences]*, 15, 265-270. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2016_15_33 [in Ukrainian].

3. Bretsko, I. I. (2011). Psykhologichna symptomatyka emotsiinoho vyhorannia osobystosti [Psychological symptoms of emotional burnout of the personality]. In S. D. Maksymenko, L. A. Onufriieva (Eds.), *Problemy suchasnoi psykholohii [Problems of modern psychology]: zb. nauk. prats (Is. 12, pp. 110-119)*. Kam'ianets-Podilskyi: Aksioma [in Ukrainian].

4. Voitsekhovska, O. (2016). Suchasni napriamy psykholohichnykh doslidzhen kopinh-stratehii osobystosti [Modern directions of psychological research on coping strategies of the individual]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity [Pedagogy and psychology of professional education]*, 2, 95-104 [in Ukrainian].

5. Kiias, A. V. (2009). Efektyvnist kopinh-stratehii vchytelia yak proiavu yoho osobystisnoho potentsialu [The effectiveness of the teacher's coping strategies as a manifestation of his personal potential]. *Visnyk Odeskoho nats. un-tu. Psykholohiia [Odesa National Herald. university Psychology]*, 14, 17, 336-344 [in Ukrainian].

6. Kovrovskiy, Yu. H. *Chynnyky profesiinoho vyhorannia personalu operatyvno-riatuvanoi sluzhby Ukrainy [Factors of professional burnout of operational and rescue service personnel of Ukraine]*. Retrieved from <http://apppychology.org.ua/data/jrn/v1/i38/12.pdf> [in Ukrainian].

7. Kolomoiets, T. H. (2015). *Sotsialna efektyvnist profesiinoi diialnosti fakhivtsiv korektsiinykh zakladiv osvity Ukrainy (na prykladi Dnipropetrovskoi oblasti) [Social effectiveness of the professional activity of specialists of correctional educational institutions of Ukraine (on the example of Dnipropetrovsk region)]*. (PhD diss.). Kryvyi Rih [in Ukrainian].

8. Koltunovych, T. A. (2016). *Psykholohichni umovy korektsii profesiinoho vyhorannia u vykhovateliv dytiachykh navchalnykh zakladiv [Psychological conditions for the correction of professional burnout among teachers of children's educational institutions]*. (PhD diss.). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

9. Nazaruk, N. V. (2007). *Psykholohichni zasoby profilaktyky «profesiinoho vyhorannia» vchytelia [Psychological means of prevention of "professional burnout" of the teacher]*. (Extended abstract of PhD diss.). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

10. Oliinyk, I. V. (2017). Prychyny vynyknennia ta profilaktyka syndromu profesiinoho vyhorannia u pedahohiv [Causes and prevention of professional burnout syndrome

among teachers]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Pedahohika i psykholohiia [Bulletin of Alfred Nobel University. Pedagogy and psychology]*, 1, 118-125. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddep_2017_1_20. [in Ukrainian].

11. Podolchak, N. Yu. (2015). Osoblyvosti motyvuvannia konstruktyvnoho vyrishennia profesiinykh stresiv na pidpriemstvakh [Peculiarities of motivating the constructive solution of professional stress at enterprises]. *Efektivna ekonomika [Efficient economy]*, 1. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3717> [in Ukrainian].

12. Syvash, S. V. (2014). Syndrom "profesiinoho vyhorannia" u vchyteliv: zmist, struktura, osoblyvosti [The syndrome of "professional burnout" in teachers: content, structure, features]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh [Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools]*, 38, 293-301. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2014_38_42 [in Ukrainian].

13. Khimchuk, L. (2015). Netradytsiini metody podolannia profesiinoho vyhorannia ta formuvannia kompetentnosti maibutnikh uchyteliv shchodo yikh zastosuvannia [Non-traditional methods of overcoming professional burnout and formation of competence of future teachers regarding their application]. *Hirska shkola ukrainskykh Karpat [Mountain School of the Ukrainian Carpathians]*, 12/13, 234-237 [in Ukrainian].

14. Shebanova, V. I. (2018). Kopinh-povedinka u suchasnykh psykholohichnykh doslidzhenniakh [Coping behavior in modern psychological research]. In *Problemy suchasnoi psykholohii [Problems of modern psychology]: zb. nauk. prats (Is. 39, pp. 368-379)*. Kyiv [in Ukrainian].

15. Shebanova, V. I. (2012). *Mekhanizmy psykholohichnoho zakhystu ta kopinhu (sovladannia) osobystosti [Mechanisms of psychological protection and coping (mastery) of the individual]: navch.-metod. posib.* Kherson: KhDU [in Ukrainian].

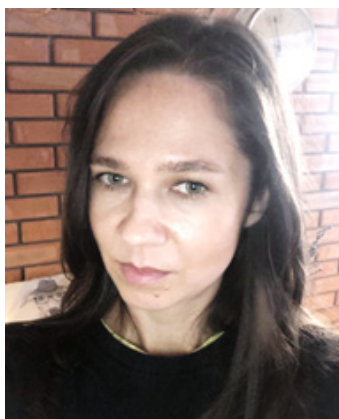
16. Shebanova, V. I. (2010). Teoretychnyi analiz kopinh-povedinky u suchasnykh naukovykh doslidzhenniakh [Theoretical analysis of doping behavior in modern scientific research]. In V. H. Butenko, I. P. Lopushenskyi (Eds.), *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia, pedahohiky ta psykholohii [Actual problems of public administration, pedagogy and psychology]: zb. nauk. prats (Is. 2 (3), pp. 262-268)*. Kherson: KhNTU [in Ukrainian].

17. *Longman Dictionary of Contemporary English*. (1995). Barselona.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 09.01.2023



УДК 37.035.6

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1\(214\)-81-85](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1(214)-81-85)**Перевознюк Вікторія Вадимівна,**

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри лінгводидактики та журналістики,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського, Україна

Viktoriia Perevozniuk,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;
Associate Professor at the Department
of Linguodidactics and Journalism,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Ukraine

E-mail: viktoriaperevozniuk@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9225-3459>

ІНТЕГРОВАНІЙ УРОК «ГІДРОНИМИ РІДНОГО КРАЮ» В КОНТЕКСТІ PLACE-BASED EDUCATION

A Осмислюється досвід проведення інтегрованого уроку з української мови, української літератури, історії та географії на тему «Гідроніми рідного краю». Урок побудований на концептуальних засадах педагогіки місця (Place-based Education або скорочено PBE), педагогічного підходу, який актуалізує зв'язки між процесом навчання та територіальною громадою, до якої належать учителі та учні. Тематика уроку стосується гідронімів рідного краю. Виконуючи завдання, що стосуються назв річок Полтавщини, учні отримують знання з української мови (гідронім як різновид ономастичної лексики, етимологічні, граматичні особливості гідронімів), української літератури (використання гідронімів у творах класиків і сучасних кременчуцьких літераторів), історії (гідроніми як історичні пам'ятки), географії рідного краю. Інтегрований урок має на меті формування мовно-літературної, громадянської (національно-патріотичне виховання) та екологічної компетентностей.

Ключові слова: педагогічний підхід Place-based Education; інтегрований урок; гідронім; мовно-літературна компетентність; громадянська компетентність; екологічна компетентність

INTEGRATED LESSON "HYDRONYMS OF THE NATIVE LAND" IN THE CONTEXT OF PLACE-BASED EDUCATION

S This article discusses the experience of conducting an integrated lesson on Ukrainian language, Ukrainian literature, history, and geography on the topic "Hydronyms of the native land". The lesson is built on the conceptual foundations of place-based education (PBE), a pedagogical approach that actualizes the connections between the learning process and the territorial community to which teachers and students belong. The relevance of this pedagogical approach for Ukraine significantly increases in the context of modern challenges related to the war. PBE increases students' interest in their small homeland. Under the conditions of such an approach to learning, the rule of "convergence of interests" comes into play: children study the environment that directly surrounds them. We consider the development of integrated lessons based on PBE principles to be an important practical task. The topic of the lesson concerns the hydronyms of the native region. By completing tasks related to the names of the rivers of the Poltava region, students gain knowledge of the Ukrainian language (hydronym as a type of onomastic vocabulary, etymological and grammatical features of hydronyms), Ukrainian literature (the use of hydronyms in the works of classics and modern Kremenchug writers), history (hydronyms as historical memories yatki), and the geography of the native land. The analysis of the achievement of the lesson goals proved the following: a high level of students' interest and activity; the content of the lesson and the techniques (analysis of a geographical map, viewing the slide show "Historical memory in the names of rivers", the test "Our rivers in artistic works", a conversation with the Kremenchuk poet I. Herasimenko) corresponded to the set goals. The integrated lesson aims to develop linguistic and literary, civic (national-patriotic education), and environmental competences.

Keywords: pedagogical approach Place-based Education; integrated lesson; hydronym; linguistic and literary competence; civic competence; environmental competence

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Реформування освітньої галузі України, зокрема, упровадження НУШ, яка втілює компетентнісний підхід, неможливе без ретельного вивчення зарубіжної педагогічної інноватики, до якої належить педагогіка місця (Place-based Education або скорочено PBE). Актуальність цього педагогічного підходу для України значно посилюється в контексті сучасних викликів, пов'язаних із російсько-українською війною. PBE підвищує інтерес учнів до малої батьківщини, в умовах такого підходу до навчання спрацьовує правило «наближення інтересів» – діти вивчають середовище, яке їх безпосередньо оточує. Важливим практичним завданням вважаємо розроблення інтегрованих уроків, побудованих за принципами PBE.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У сучасній зарубіжній педагогічній парадигмі педагогіки місця (PBE) приділяється особлива увага. Дослідники зосереджуються на різних аспектах педагогічного підходу: у розвідці С. Бімса (Beames) [10] простежується становлення PBE; колектив авторів на чолі з Г. Менніоном (Mannion) [14] акцентує його ефективність для посилення взаємодії школи і громади, а також налагодження міжгенераційних зв'язків; К. Хансен (Hansen) [11] осмислює потенціал PBE у процесі вивчення літератури, наголошуючи, що цей підхід дозволяє значно розширити критичне усвідомлення учнями своїх екологічних обов'язків [11]; Н. Перкінс (Perkins) разом із співавторами [15] узагальнює досвід використання принципів PBE при вивченні географії рідного краю.

Низка праць зарубіжних дослідників присвячена вивченню у школі топоніміки. Зокрема, Г. Ботолв, К. Оре і С. Вікстром (Botolv, Ore, Wikstrom) [12] акцентують значення цих знань для патріотичного виховання. Автори стверджують, що між місцем і топонімом існує тісний зв'язок, топоніми можуть відображати або породжувати відчуття індивідуальної та колективної ідентичності [12]. Г. Якобсен і Дж. Гранд'єн (Jakobsen, Grandjean) [13] визначають як окремий напрям географії культури й називають топоніми ландшафтно-історичним інструментом [13].

Актуальність вивчення топоніміки у різних освітніх ланках – від початкової до профільної освіти – підкреслюють О. Алексеєва [1], І. Волянчук [2], Н. Подлевська [6], Т. Торчинська

[7], О. Швайко [8], О. Шкрабуль і С. Дяченко [9]. І. Волянчук зазначає, що «при вивченні питань ономастики реалізується принцип персоналізації, тобто максимального залучення на уроках мови особистості дитини, її біографічного та мовленнєвого досвіду. Такі уроки розвивають спостережливість, допитливість школярів, зацікавлення своїм родоводом, історією рідного краю» [2, с. 110]. О. Швайко наполягає на тому, що «вивчення географічних назв як області, так і країни підвищує в учнів значний науковий інтерес, формує мовну компетентність» [8, с. 94]. О. Шкрабуль, С. Дяченко простежують роль топонімів в актуалізації історичних знань, адже цей різновид лексики розкриває особливості колишньої матеріальної й духовної культури населення [9]. На потенціалі топоніміки рідного краю в аспекті виховання екологічної свідомості наголошувалося у наших попередніх розвідках [5].

Важливими в аспекті нашого дослідження є праці, присвячені інтегрованим урокам, зокрема, студії А. Ключко [3] та І. Кучеренко [4]. А. Ключко наголошує, що головна відмінність між інтегрованим і традиційним уроком полягає в тому, що «предметом вивчення (аналізу) на інтегрованому уроці виступають багатопланові об'єкти, інформація про сутність яких міститься в різних навчальних дисциплінах; своєрідна структура, методи і прийоми, що сприяють його організації й реалізації поставлених цілей» [3, с. 86]. І. Кучеренко зосереджується на інтеграції вивчення мови та літератури, зазначаючи, що «нині перед учителем-словесником стоїть нелегке завдання – не тільки забезпечити вивчення учнями лінгвістичної та літературної теорії, розвиток мовних, мовленнєвих, читацьких умінь, а й цілеспрямовано збагачувати інтелект школярів, задовольнити їхні естетичні потреби, розширювати знання про навколишній світ, історію, культуру» [4, с. 42].

Мета статті полягає в осмисленні досвіду проведення інтегрованого уроку з української мови, української літератури, історії та географії на тему «Гідроніми рідного краю» в контексті впровадження засадничих принципів педагогіки місця (PBE).

Викладення основного матеріалу. 2023 р. у процесі проходження навчальної практики майбутніх учителів української мови і літератури на базі Кременчуцькій гімназії № 1

Кременчуцької районної ради Кременчуцького району Полтавської області здобувачами освіти Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського за допомогою вчителів гімназії було проведено інтегрований урок з української мови, української літератури, історії та географії на тему «Гідроніми рідного краю» для учнів 8-го класу.

Урок розпочався з виведення на екран дефініції терміну «гідронім» з додатковою інформацією про те, які різновиди лексики ще входять до ономастики (антропоніми, топоніми тощо).

Після цього на екран було виведено мапу центральної України. Учням пропонувалося знайти на мапі річки, згадати, які з них вони бачили на власні очі. У процесі виконання завдання з'ясувалося, що знайомими для учнів річками рідного краю є Дніпро, Псьол, Сухий Кагамлик, Сула, Крива Руда.

Далі учням було продемонстровано слайд-шоу «Історична пам'ять у назвах річок», присвячене етимології назв річок: було подано історичні відомості про те, які народи й у який час населяли наші місця, як пам'ять про це зберігається у гідронімах. Зокрема, розказувалося про різні назви Дніпра (грецьке Борисфен, слов'янське Слаутич).

Після слайд-шоу вчитель зосередив увагу школярів на тому, як назви річок використовуються у художній літературі й запропонував для виконання тест «Наші ріки у художніх творах». Приклад завдання з тесту:

За якою річкою чути іржання коней у «Слові про Ігорів похід»:

- Дніпром;
- Доном;
- Сулою;
- Дністром?

Наступна частина уроку була присвячена бесіді із запрошеним кременчуцьким письменником І. Герасименком, автором поетичної збірки «Рапсодія Псла і Дніпра» (видана у Кременчуці 2021 р. видавництвом «Novabook»). Учні прослухали вірші про річки й обговорили актуальну для Кременчука проблему антропогенного і техногенного забруднення річок, яке порушує у своїх творах автор.

Для отримання зворотного зв'язку й коригування наступних занять після уроку учням було запропоновано самостійно скласти стислий

відгук, зазначивши, що найбільше їх зацікавило і які висновки вони зробили.

Результати дослідження. У процесі дослідження було проаналізовано інтегрований урок з української мови, української літератури, історії та географії на тему «Гідроніми рідного краю» для учнів 8-го класу.

Аналіз досягнення цілей уроку засвідчив: 1) високий рівень зацікавленості та активності учнів; 2) зміст уроку та використані прийоми (аналіз географічної мапи, перегляд слайд-шоу «Історична пам'ять у назвах річок», тест «Наші ріки у художніх творах», бесіда із поетом І. Герасименком і обговорення його збірки «Рапсодія Псла і Дніпра») відповідали поставленим цілям. Результати аналізу відгуків, складених учнями, наведено у табл. 1 (а і б):

Таблиця 1 (а)

Результати аналізу відгуків щодо інтегрованого уроку «Гідроніми рідного краю»

Найцікавіша частина уроку	Учасники, осіб, %
Слайд-шоу «Історична пам'ять у назвах річок»	9 (28%)
Тест «Наші ріки у художніх творах»	11 (34%)
Бесіда з кременчуцьким поетом І. Герасименком	12 (38%)
Разом	32 (100%)

Отже, найцікавішими для учнів виявилися тест і бесіда з представником письменницької спільноти.

Таблиця 1 (б)

Результати аналізу відгуків щодо інтегрованого уроку «Гідроніми рідного краю»

Висновки	Учасники, осіб, %
Історія нашого краю дуже давня	22 (69%)
Назви річок часто згадуються у літературі	27 (84%)
Треба берегти природу, не забруднювати річки	32 (100%)

Результат перебільшує 100%, адже учні у відгуках подавали здебільшого не один, а декілька висновків. Усі без винятку учні акцентували необхідність природозбереження, значний відсоток опитуваних зазначив, що набув нових знань про зв'язок гідронімів з історією та літературою.

Учні набули знань про гідроніми як різновид ономастичної лексики, актуалізували знання з історії та географії рідного краю, з української літератури. Урок сприяв формуванню мовно-літературної, громадянської (національно-патріотичне виховання) та екологічної компетентностей.

Висновки. Імплементация передового зарубіжного педагогічного досвіду, зокрема, впровадження концептуальних засад педагогіки місця в українську шкільну освіту відкриває широкі можливості для посилення національно-патріотичного виховання, формування активної громадянської позиції та екологічної свідомості. Проведення інтегрованих уроків, присвячених рідному краю, сприяє розвитку творчого мислення учнів, виховує увагу й повагу до середовища, в якому вони народилися і живуть.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у розробленні інтегрованих уроків з української мови, літератури та біології, присвячених вивченню флори рідного краю, української мови (вивчення антропонім) та історії «Мій родовід в іменах».

Список використаних джерел

1. Алексєєва О. Б. Деякі аспекти вивчення топонімічних особливостей у курсі країнознавства Великобританії. *Записки з романо-германської філології*. 2015. Вип. 2 (35). DOI: 10.18524/2307-4604.2015.2(35).73077
2. Воляннюк І. Актуальність вивчення ономастики в школі. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 2. С. 109–111.
3. Ключко А. О. Інтегрований підхід як сучасна форма організації навчального процесу. *Science and Education a New Dimension*. 2013. Vol. 1. С. 85–87.
4. Кучеренко І. А. Інтеграція у вивченні української мови та літератури в новій українській школі. *Наукові записки науково-дослідної лабораторії «Проблеми підготовки студентів-філологів до країнознавчої роботи в школі»* : зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми літературної освіти (пам'яті О. Р. Мазуркевича та П. К. Волинського)». Умань : АЛІМІ, 2018. С. 40–46.
5. Перевознюк В., Сошенко С. Формування екологічної компетентності на уроках літератури рідного краю. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2023. № 1 (45). С. 47–52.

6. Подлевська Н. Вивчення топонімів на уроках української мови старшокласниками у профільній школі. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2013. Вип. 6 (2). С. 220–228.

7. Торчинська Т. Активізація пізнавальної діяльності молодших школярів засобами ономастики : монографія. Умань : ПП Жовтий, 2009. 232 с.

8. Швайко О. Д. Формування мовної компетентності при вивченні топонімів (на прикладі топонімів Житомирської області). *Методичний пошук* : викладацько-студентські наукові роботи з питань методики викладання мови і літератури. Житомир : Вид-во: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. Вип. 12, ч. I. С. 91–97.

9. Шкарбуль О. В., Дядченко С. О. Топоніміка рідного краю. *Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві*. 2016. Вип. 1 (12). С. 357–363.

10. Beames, S. Place-Based Education: A Reconnaissance of the Literature. *The Ontario journal of outdoor education*. 2015. Vol. 28(1). P. 27–30.

11. Hansen C. Shakespeare and Place-Based Learning. Published online by Cambridge University Press: 20 October 2023. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781009019620>

12. Botolv H., C.-E. Ore, Wikstrom S. Place Names and Identities. *Oslo Studies in Language*. 2012. Vol. 4 (2). P. 95–116. URL: https://www.researchgate.net/publication/277035189_Place_Names_and_Identities

13. Jakobsen G., Grandjean J. Teaching Place-Names and Landscape Elements in the daily life. *Actes del XXIV Congrès Internacional d'ICOS sobre Ciències Onomàstiques*. 2011. Annex. Secció 8. URL: <https://doi.org/10.2436/15.8040.01.187>

14. Mannion G., Adey C., Lynch J. Intergenerational Place-based Education: where schools, communities and nature meet. *Scottish Centre for Intergenerational Practice*. 2010. URL: http://www.scotcip.org.uk/SCIP_publications.html

15. Perkins N. D., Hazelton E. L. G., Erickson J. L., Allan W. Place-Based Education and Geographic Information Systems: Enhancing the Spatial Awareness of Middle School Students in Maine. *Journal of Geography*. 2010. Vol. 109. P. 213–218. URL: <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:140601955>

References

1. Aleksyeyeva, O. B. (2015). Deyaki aspekty vyvchennya toponimichnykh osoblyvostey u kursy krayinoznavstva Velykobrytaniyi [Some aspects of the study of toponymic features in the course of country studies of Great Britain]. *Zapysky z romano-hermanskoji filolohiyi [Writings in Romance-Germanic Philology]*, 2 (35). DOI:10.18524/2307-4604.2015.2(35).73077 [in Ukrainian].
2. Volyanyuk, I. (2014). Aktualnist vyvchennya onomastyky v shkoli [The relevance of studying onomastics at school]. *Nova pedahohichna dumka [New pedagogical thought]*, 2, 109-111 [in Ukrainian].
3. Klochko, A. O. (2013). Intehrovanyi pidkhhid yak suchasna forma orhanizatsii navchalnoho protsesu [The integrated approach as a modern form of organization of the educational process]. *Science and Education a New Dimension*, 1, 85-87 [in Ukrainian].
4. Kucherenko, I. A. (2018). Intehratsiia u vyvchenni ukrainskoji movy ta literatury v novii ukrainskii shkoli [Integration in the study of Ukrainian language and literature

in the new Ukrainian school]. In *Naukovi zapysky naukovodoslidnoi laboratorii «Problemy pidhotovky studentiv-filolohiv do ukrainoznavchoi roboty v shkoli» [Scientific notes of the research laboratory "Problems of preparing philology students for Ukrainian studies work at school]: zb. nauk. prats za materialamy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Aktualni problemy literaturnoi osvity (pamiati O. R. Mazurkevycha ta P. K. Volynskoho)»* (pp. 40-46). Uman: ALMI [in Ukrainian].

5. Perevozniuk, V., & Soshenko, S. (2023). Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti na urokakh literatury ridnoho kraiu [Formation of environmental competence in the lessons of the native land literature]. *Pedahohichni nauky: teoriia ta praktyka [Pedagogical Sciences: Theory and Practice]*, 1 (45), 47-52 [in Ukrainian].

6. Podlevska, N. (2013). Vyvchennia toponimiv na urokakh ukrainskoi movy starshoklasnykamy u profilnii shkoli [Study of toponyms in Ukrainian language lessons by high school students in a specialized school]. *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva [Current issues of linguistics and translation studies]*, 6 (2), 220-228 [in Ukrainian].

7. Torchynska, T. (2009). *Aktyvizatsiia piznavalnoi diialnosti molodshykh shkolariv zasobamy onomastyky [Activation of cognitive activity of younger schoolchildren by means of onomastics]: monohrafiia*. Uman: PP Zhovtyi [in Ukrainian].

8. Shvaiko, O. D. (2014). Formuvannia movnoi kompetentnosti pry vyvchenni toponimiv (na prykladi toponimiv Zhytomyrskoi oblasti) [Formation of linguistic competence in the study of toponyms (on the example of toponyms of the Zhytomyr region)]. In *Metodychnyi poshuk: Vykladatsko-studentski naukovi roboty z pytan metodyky vykladannia movy i literatury [Methodological search: Teacher-student scientific works on the methodology of teaching language and literature]* (Is. 12, p. 1, pp. 91-97). Zhytomyr: Vyd-vo: ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].

9. Shkarbul, O. V., & Diadchenko, S. O. (2016). Toponimika ridnoho kraiu [Toponymy of the native region]. *Informatsiini tekhnolohii v osviti, nauksi ta vyrobnytstvi [Information technologies in education, science and production]*, 1 (12), 357-363 [in Ukrainian].

10. Beames, S. (2015). Place-Based Education: A Reconnaissance of the Literature. *The Ontario journal of outdoor education*, 28 (1), 27-30.

11. Hansen, C. (2023). Shakespeare and Place-Based Learning. *Published online by Cambridge University Press: 20 October 2023*. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781009019620>

12. Botolv, H., C.-E. Ore, & Wikström, S. (2012). *Place Names and Identities. Oslo Studies in Language*, 4 (2), 95-116. URL: https://www.researchgate.net/publication/277035189_Place_Names_and_Identities

13. Jakobsen, G., & Grandjean, J. (2011). Teaching Place-Names and Landscape Els noms en la vida quotidiana. *Actes del XXIV Congrès Internacional d'ICOS sobre Ciències Onomàstiques*. Annex. Secció 8. DOI: <https://doi.org/10.2436/15.8040.01.187>

14. Mannion, G., Adey, C., & Lynch, J. (2010). Intergenerational Place-based Education: where schools, communities and nature meet. *Scottish Centre for Intergenerational Practice*. Retrieved from http://www.scotcip.org.uk/SCIP_publications.html.

15. Perkins, N. D., Hazelton, E. L. G., Erickson, J. L., & Allan, W. (2010). Place-Based Education and Geographic Information Systems: Enhancing the Spatial Awareness of Middle School Students in Maine. *Journal of Geography*, 109, 213-218. Retrieved from <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:140601955>

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 10.01.2024

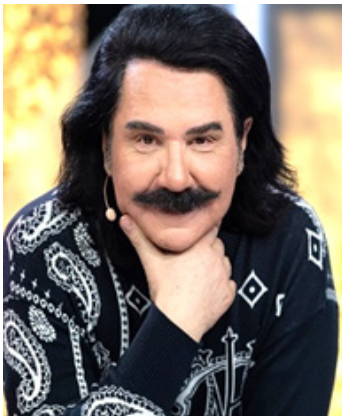


УДК 784.9

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1\(214\)-86-92](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1(214)-86-92)



Зайцев Владислав Віталійович,
заслужений артист України,
доцент кафедри естрадного співу,
Київський національний університет
культури і мистецтв, Україна
Vladyslav Zaitsev,
Honored Artist of Ukraine,
Associate Professor at the Pop Singing Department,
Kyiv National University of Culture and Arts, Ukraine
E-mail: info@vladzaitsev.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7661-6886>



Зібров Павло Миколайович,
народний артист України, професор,
завідувач кафедри естрадного співу,
Приватний вищий навчальний заклад
«Київський університет культури», Україна
Pavlo Zibrov,
People's Artist of Ukraine, Professor,
Head of the Pop Singing Department,
Kyiv University of Culture, Ukraine
E-mail: dianazibrova1@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3537-5860>

ВИКОНАВСЬКА МАНЕРА БЕЛТІНГ У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ВОКАЛІСТІВ

- A** Манера белтінгу подається як одна з найактуальніших вокальних технік у сучасній естрадній практиці. Розглядається вокальна манера белтінгу на прикладі творчості українських естрадних вокалісток. Виокремлюються спільні та відмінні риси при застосуванні белтінгу на українській естраді. Надаються практичні поради з опанування аналізованої вокальної манери. Грамотне використання белтінгу може значно підвищити якість виконання твору, тому дослідження може допомогти виявити оптимальні вокальні техніки для передавання різних емоцій і може бути важливим інструментом для музичних педагогів. Отже, дослідження виконавської манери белтінгу в творчості українських співаків може бути корисним для одержання цінної інформації, яка сприятиме розвитку вокальної техніки та навчанню з метою запобігання травм голосу та інших негативних наслідків від неправильного виконання белтінгу.

Ключові слова: естрадний вокал; белтінг; вокальна техніка; вокальна манера

BELTING PERFORMANCE MANNER IN THE CREATIVITY OF UKRAINIAN VOCALISTS

- S** The manner of belting is presented as one of the most relevant vocal techniques in modern pop practice. The vocal manner of belting is considered on the example of the creativity of Ukrainian pop singers. Common and distinctive features in the application of belting on the Ukrainian stage are singled out. Practical advice on mastering the analyzed vocal manner is provided. Competent use of belting can significantly improve the performance of a piece, so research can help identify optimal vocal techniques for conveying different emotions and can be an important tool for music educators. Therefore, the study of the performing manner of belting in the work of Ukrainian singers can be useful for obtaining valuable information that will contribute to the development of vocal technique and training in order to prevent voice injuries and other negative consequences from incorrect performance of belting.

Keywords: pop vocals; belting; vocal technique; vocal manner

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Дослідження виконавської манери белтінгу у творчості українських співаків є актуальним із кількох причин.

Передусім, белтінг є широко використовуваною вокальною технікою в різних жанрах музики, включаючи поп, рок, мюзикл й оперу.

Белтінг (з англ. belt – кричати) – вокальний прийом – гучний спів високих нот грудним регістром без форсування та на міцній опорі. Також називають «вокальний крик» (хоча цей звук не є форсованим чи напруженим) [3].

Крім того, белтінг має великий потенціал для виразності й емоційного передавання музики.

Отже, дослідження впливу белтінгу на здоров'я голосу і техніку співу є важливим завданням. Правильна техніка белтінгу потребує від співака глибоких знань і вмінь співати в цій вокальній техніці. Дослідження можуть розкрити найефективніші методи, що дозволяють співакам освоїти белтінг, а також виявити ті аспекти техніки, які можуть стати причиною порушення голосу та інших проблем зі здоров'ям.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Вокальна манера «белтінг» викликає значну зацікавленість дослідників сучасного вокального естрадного мистецтва.

У роботі О. Масник розглядається взаємозв'язок прийомів і технік у естрадному вокальному виконавстві, авторка торкається узагальнення та визначення таких технічних прийомів як «белтінг», «тванг», «субтон», «мікст», «розщеплення», «фрай», «свистковий йодль» тощо, проте особливості саме белтінгу автор розкриває поверхнево [1].

У дослідженні М. Мигович «Аналітика вокальних технік белтінг, тванг, гроул, штробас та прийоми їх використання» автор підкреслює, що цілі вокального виконавця різноманітні та обширні: точне відтворення висоти, бажана якість голосу, чітка розбірливість, точний таймінг і передбачуваний емоційний перепад. Акустичні зміни, які виникають при цьому, мають суттєві наслідки для сприйняття емоцій слухачами і підкреслюють відтінки якості індивідуальних відмінностей у виконанні.

Наприклад, белтінг – один із найпопулярніших прийомів, фактично передбачає «крик». Цей метод використовує складну комбінацію

елементів, таких як вокальна опора, голосова сила, спрямованість «у маску», активну роботу м'язів голови та ротової порожнини як резонатора, а також уміння користуватися природнім криком [2].

У розвідці «Вокальна техніка естрадного співака: інноваційні підходи до формування вокальних навичок» автори Н. Толошняк та І. Сахарієва здійснюють характеристику комплексного використання традиційних і специфічних методів формування вокальних навичок у студентів спеціальності «Естрадний спів»; досліджують наукові визначення поняття «вокально-виконавські навички»; акцентують увагу на визначенні динаміки розвитку вокальної техніки у процесі опанування вокально-виконавськими навичками студентів мистецьких спеціальностей [4]. Дана розвідка є важливою для розуміння вокально-технічної бази сучасного естрадного співу, проте автори не приділяють уваги саме західним вокальним технікам.

Дослідниця О. Тринько розглядає виконавські та стилістичні домінанти американської поп-сцени на прикладі Бейонсе Ноулз, яка є визначною представницею американської естрадної пісенної культури. Проаналізувавши відомі хіти з репертуару співачки, дослідниця вказує що вокальний стиль виконавиці, який вибудований у межах її національної музичної спадщини включаючи типовий для багатьох американських поп-виконавців принцип використання голосу в мовних рамках. Артистка відзначається вражаючим голосовим діапазоном і високою майстерністю в різноманітних вокальних техніках. Різноманітні аспекти звукоутворення, характерні для поп-музики, слугують для варіювання тембру і надають звучанню експресивнішого та виразнішого характеру. Гра різними голосовими регістрами, які є характерними для поп-музики, допомагає створити різнобарвність звуку та підкреслити художню виразність [5].

О. Костюк, М. Карпова присвячують свою розвідку систематизації вокальних технік, використовуваних в оперному співі, зокрема белтінгу. Автори провели аналіз сучасної оперної творчості та визначили, що більшість композиторів у своїй творчості використовують різні вокальні техніки, включаючи белтінг. Ці техніки відіграють важливу роль у передаванні музичних ідей та емоцій, але вимагають від

співака хорошої підготовки і знання правильної техніки виконання, щоб уникнути пошкодження голосу. Дослідження містить корисну інформацію про те, як систематизувати вокальні техніки у процесі навчання оперному співу [6].

Стаття S. Agemu, A. Ogunlesi досліджує причини, наслідки та профілактику порушень голосу, включаючи й ті, які виникають через белтінг. Автори зазначають, що виконання белтінгу може призвести до травм голосових залоз та інших голосових порушень. Вони описують симптоми та наслідки голосових порушень і навчають, як їх уникнути, зокрема, шляхом правильного розігріву голосу та використання правильної техніки вокалу [7].

Дослідження E. Bozzalla-Cassione, G. Cantarella, S. Barozzi, L. Giovannelli містить результати наукового дослідження, спрямованого на вивчення акустичних, сприймальних та електроглотографічних характеристик белтінгу. Це дослідження містить процедури аналізу звуку співання за допомогою звукових спектрів, а також методи перцептивного аналізу, щоб дослідити сприйняття белтінгу [8].

Результати дослідження показали, що белтінг має характерний діапазон вокальних частот і його легко відрізнити від інших вокальних технік шляхом акустичного та перцептивного аналізу. Крім того, дослідження показали, що співаки, які виконують белтінг, мають вищу інтенсивність звуку та більше енергії голосу, що сприяє емоційнішому та потужнішому звучанню.

Отже, названі статті містять корисну інформацію про белтінг та його вплив на голос співака. Дослідження наголошують на важливості правильної техніки виконання і вимагають від співака хорошої підготовки та знання особливостей свого голосу. Оскільки белтінг може бути шкідливим для здоров'я голосу, важливо виконувати його з дотриманням правильної техніки та враховувати індивідуальні особливості свого голосу.

Однак питання дослідження манери белтінгу в українській музично-виконавській практиці й досі потребує належного висвітлення.

Метою статті є спроба висвітлення особливостей застосування виконавської манери белтінгу у творчості українських вокалістів.

Викладення основного матеріалу. Жанр естрадного виконавства, відзначаючись своєю

швидкою популярністю та широким охопленням різних соціальних груп, став неодмінною частиною сучасної масової культури. Відкритий для різноманіття та демократичний у своїй доступності, естрадний напрям поєднує різноманітні елементи, як-от: видовище, драматургія, хореографія, музика, спів, світлові ефекти і багато іншого. Професійний естрадний співак формується завдяки своїй вокальній майстерності, естетичному та музичному смаку, культурі поведінки та виконавському досвіду, відіграючи важливу роль у розвитку цього виду мистецтва [1].

Значна частина музичних творів, які виникають у наші дні, демонструє взаємозв'язок із музичною практикою, що корениться в американській культурі. Артисти у жанрі поп орієнтуються на вокальні техніки, які успішно використовуються американськими співаками. Також часто використовуються аналогічні форми сценічних виступів, що включають вражаючі декорації, яскраві костюми і потужні балетні виступи. У вітчизняному медіапросторі транслиуються шоу, які вперше з'явилися на американському та західноєвропейському телебаченні. Це сприяє поширенню певного «стандарту», який у подальшому стає прикладом і своєрідною нормою для вітчизняних виконавців. Отже, важливо розглянути особливості цих традицій та їх втілення у музичному мистецтві [5]. Виконавська манера белтінг є популярною технікою вокального виконання в естрадній музиці, зокрема українські вокалісти естради також її використовують у своїй творчості.

Белтінг забезпечує співакові можливість підняти вокальний звук, зробити його гучним, емоційним і виразним. Проте, як і з будь-якою іншою вокальною технікою, неправильне використання белтінгу може призвести до травми голосової апаратури та інших проблем із голосом. Тому важливо, щоб вокалісти естради, які використовують белтінг у своїй творчості, витрачали час і зусилля на розвиток ідеальної техніки виконання. Дослідник М. Мигович вказує: «Прийом белтінгу використовує методику навчання, де необхідно зібрати непросту комбінацію факторів – це вокальна опора, сила голосу, її спрямованість у «маску» (цей прийом передбачає посилену роботу м'язів голови та ротової порожнини як резонатора) і здатність

користуватися природним криком. З урахуванням того, що кожен із нас індивідуальний, і наші фізіологічні особливості визначають звучання вашого голосу, белтінг відомих вокалістів звучить по-різному, при тому викликаючи суперечливі питання щодо його класифікації» [2].

Для українських вокалістів естради важливо навчитися правильно контролювати дихання і знаходити оптимальну позу для співу. Також важливо вникнути у сутність цієї вокальної техніки та вчитися правильно виконувати белтінг, щоб уникнути травм голосової апаратури і зберегти голос на довгий термін. Важливо враховувати, що кожен вокаліст має свої власні особливості й індивідуальні вимоги до вокальної техніки, тому необхідно звертатися до професійних вокальних педагогів, які зможуть допомогти українським вокалістам естради розвивати свої здібності та уникати можливих проблем із голосом [8]. Оскільки белтінг є важливим складником вокальної манери естрадних виконавців, інтерес до дослідження правильної техніки виконання белтінгу у творчості українських вокалістів є дуже високим. Дослідження виконавської манери белтінгу допоможе вокалістам естради краще зрозуміти техніку виконання і дозволить їм максимально розвивати свої вокальні здібності.

Українські естрадні вокалісти часто використовують белтінг у своїй творчості. Для того, щоб найкраще зрозуміти технічно-виконавські та художні концерти белтінгового звуку, розглянемо низку прикладів українських співаків.

Jamala – відома українська співачка, яка також є володаркою перемоги на «Євробаченні» 2016 року. Вона використовує белтінг, щоб створювати сильний та емоційний звук, який відображає стиль її творчості. У виконанні Джамали використання белтінгу дозволяє їй передавати глибокі емоції та відчуття у своїх піснях. Вона вмilo контролює свій голос і дихання, щоб додати ще більше енергії у виконання, створити вразливі та емоційні моменти, а також використовувати свої голосові можливості до максимуму. За допомогою белтінгу Джамала може легко переходити вище по діапазону свого голосу та змінювати його відтінки для створення різноманітної звукової палітри. Вона також використовує контрастність у звуці, щоб передати різноманітні емоції та станки. Стиль Джамали зазвичай відображається

у татарському та українському фольклорі, тож белтінг ідеально гармоніює з такою музичною манерою. Більш того, за допомогою белтінгу, вона може висловити свої думки на політичні теми, що також є важливим складником її творчості [5].

Джамала використовує вокальну манеру белтінг у багатьох піснях, які вона виконує. Ось декілька прикладів, як вона використовує белтінг у своїх виступах та записах:

– «1944» – ця пісня стала відомим символом України на міжнародному рівні. Джамала використовує белтінг, щоб передати емоційний заряд пісні та передати повну силу страху та болі, пов'язаної з трагедією татарського народу під час Другої світової війни. Завдяки цьому вона змогла підкреслити сильні й емоційні сторони пісні.

– «Заплуталася» – ця пісня має романтичний настрій і мелодійний ритм, що ідеально гармоніює з вокальною манерою белтінг. Джамала використовує белтінг, щоб змінювати динаміку пісні, зробити її енергійнішою та виразнішою. Вона змінює звук і відтінки свого голосу, щоб передати зміни в емоційному стані головного героя у пісні.

– «Крила» – ця пісня має тендітний і ніжний характер у звучанні, в той час, як белтінг додає більшої свіжості та сили до її виконання. Джамала використовує белтінг в енергійніших частинах пісні, щоб створити контраст між емоціями та станками, що відображені у пісні.

– «Мамо» – ця пісня є дуже емоційною та викликає в слухачів відчуття ностальгії та туги. Джамала використовує белтінг, щоб передати силу та емоційну напругу пісні, додаючи більшої глибини, виразності емоційним компонентам пісні.

У цілому Джамала дуже вмilo використовує вокальну манеру белтінг у своїй творчості. Вона використовує белтінг для передавання різноманітних емоцій і відчуттів у своїх піснях, додаючи більшої сили та енергії до її виконання. Джамала – явний приклад того, як белтінг може додавати вокального складу до творчості вокаліста.

Тіна Кароль – українська виконавиця, яку відомо в країні та за її межами. Вона користується белтінгом у великій кількості своїх виступів, оскільки це допомагає їй звучати енергійніше та потужніше. Тіна Кароль використовує вокальну манеру белтінг у багатьох піснях. Наприклад,

у її виконанні пісні «Moon River» вона вмiло використовує белтiнг, щоб додати вокальної потужності та глибини до пісні. Її голос здатен дотягуватися до високих нот, що дає їй можливість передавати рiзні вiдтiнки емоцiй i використовувати рiзні тембри.

Також, у пісні «Не тримай» Тiна використовує белтiнг в емоцiйних i потужних моментах пісні. Її голос звучить дуже напружено, що додає їй виконанню енергiї та емоцiї. Тiна Кароль використовує белтiнг, щоб передати сильну енергiю та потужність в своїх виступах. Її голос звучить дуже сильно та енергiйно, що дозволяє їй передавати рiзні емоцiї та стани у своїх піснях. Вона використовує белтiнг у потужніших та емоцiйніших моментах пісень, щоб передати яскраві та виразні враження.

У пісні «Я все ще люблю» Тiна Кароль передає емоцiйність i ніжність голосу, використовуючи белтiнг як один iз елементiв вокальної манери. Вона використовує белтiнг у тихих моментах пісні, щоб додати вiдтiнку iнтимності та ніжності до її виконання. У пісні «Стерва» Тiна Кароль використовує белтiнг, щоб створити потужний i рiшучий звук, що iдеально передає характер пісні. Її голос звучить напружено, нiби пісня повністю не контролює її емоцiї. У пісні «Подорожник» Тiна Кароль використовує белтiнг, щоб додати енергiю та ритм до пісні. Вона використовує цю вокальну технiку для передавання емоцiй i станiв, якi вiдображають життя та долю жiнки на селi.

У цiлому Тiна Кароль має дуже вражаючi вокальнi можливостi, якi легко спiвпрацюють з белтiнгом. Вона використовує цю вокальну технiку, щоб додати вiдтiнку та рiзноманiтність до свого виконання. Отже, манера белтiнгу стала невидiмною частиною її вокальної творчостi та допомагає їй передавати емоцiї та настрої, якi вона втiлює у своїх піснях. Вона вмiло використовує белтiнг як iнструмент для створення мелодiй i ритмiв, якi пiдтримують настрої та емоцiї в її виконаннi. Отже, манера белтiнгу допомагає вокалісту передавати бiльше емоцiй i додає виразності до її вокальної творчостi.

MARUV – українська спiвачка, яка виступає у жанрi електронної музики. Вона використовує белтiнг, щоб створити потужний та енергiйний звук, який допомагає передати багато емоцiй i вiдчуттiв. Один з найвiдомiших прикладiв використання белтiнгу Марув – виступи пiд час

Євробачення-2019, коли вона виконувала пісню «Siren Song». У цiй пісні Марув використовує белтiнг, щоб додати вокальної потужності та рiшучостi до свого виконання. Її голос звучить напружено, що пiдкреслює емоцiйну напругу пісні. У пісні «Видiлений» Марув використовує белтiнг, щоб передати енергiю та ритм пісні. Її голос звучить мiцно та гучно, що додає бiльше драйву та енергiї до пісні. Ще один приклад використання белтiнгу у творчостi Марув – пісня «Focus On Me». У цiй пісні вона використовує белтiнг, щоб передати мiцність i масштабність пісні. Крім того, вона майстерно використовує белтiнг для створення гармонiй i ритмiв на фонi мелодiї.

У своїй творчостi Марув використовує белтiнг, щоб створити масштабність i потужність у своїх виступах. Вона використовує белтiнг для передавання рiзних емоцiй i настрою у своїх піснях, що робить її виконання виразнішим i запам'ятовуваним.

Результати. Розглянувши белтiнговий спiв у виконавськiй манерi українських вокалістiв топ-сегменту, вважаємо доцiльним видiлити низку спiльних i вiдмiнних рис, якi роблять унікальними голоси аналізованих нами спiвачок.

Спiльнi риси:

1. Усi три спiвачки використовують белтiнг для створення масштабності та виразності у своїх виступах. Їхнi голоси звучать сильно, гучно та напружено, що додає енергiї та потужності до виконання пісень.

2. Вони всi мають потужний i високий голос, який дозволяє їм виконувати складнi вокальнi партитури та змiнювати динамiку свого виконання за допомогою белтiнгу.

3. Вони всi володiють умiнням передавати рiзні емоцiї та настрої у своїх піснях за допомогою белтiнгу, що робить їх виступи виразнішими та насиченiшими.

Вiдмiнностi:

1. Джамала частiше використовує белтiнг у тихих та емоцiйних моментах своїх пісень, щоб пiдкреслити їхню iнтимність i ніжність. Тон Тiни Кароль частiше мiцний i напружений, що додає вокальної сили та потужності до її виступiв. Марув використовує белтiнг не тiльки для створення масштабності, але й для пiдтримки ритмiв i побiчних мелодiй у своїх піснях.

2. Джамала та Тіна Кароль зазвичай виступають витонченіше та обережніше, додаючи до своїх вокальних партій багато емоцій і відтінків, що дозволяє їм змінювати тон виконання залежно від характеру та інтонації пісні. Марув же частіше вказує на масштабній рішучості, сміливості й агресивності своїх виступів.

3. Джамала використовує белтінг, щоб додати різні тембри та нюанси до своїх виступів, що дозволяє їй демонструвати різноманітність свого голосу та виконавської манери. У Тіни Кароль та Марув белтінг використовується головним чином для створення масштабів і виразності своїх виступів.

Варто зазначити, що опанування манери белтінг у вокальній техніці вимагає регулярного тренування та розуміння техніки, а також виявлення особливих рис свого голосу. Українські співаки, які успішно використовують белтінг у своїй творчості, можуть бути навчальним прикладом для опанування цієї техніки.

У якісному опануванні техніки белтінгу у національній українській вокальній школі можна виділити низку векторів, які ми розглядаємо надалі. Передусім, важливим є розуміння техніки: перш за все, необхідно зрозуміти, що таке белтінг. Ця техніка полягає у використанні грудної голосової зв'язки та діафрагми для створення потужного та міцного звуку [4]. Для опанування цієї техніки рекомендується звернутися до вокального тренера або проходити онлайн-курси з вокальної техніки. Для якісної фонації значну роль відіграє загальне фізичне здоров'я: важливо підтримувати загальне фізичне здоров'я, так як вокал пов'язаний із диханням, підготовкою дихальної системи до співу, й підтримкою енергетики. Крім того, в технічному аспекті необхідно приділяти належну увагу тренуванню діафрагми: для белтінгу необхідно розслабити м'язи шиї та гортані та зосередитися на використанні діафрагми для виходу звуку. Тренування діафрагми включає в себе вправи на розгортання грудей і стрічок, а також дихальні вправи [1].

У класі вокалу та під час самостійної роботи важливою є попередня розминка перед співом або виступом: перед виступом рекомендується зробити дихальні та голосові вправи, щоб підготувати голос до інтенсивнішого використання. Виконання вокальних партій із використанням белтінгу вимагає тренування відповідної техніки,

що включає в себе вправи на голосове дихання, експресію голосу, ритмічні та мелодійні зміни [7].

Українські співачки, такі як Тіна Кароль, Джамала, Марув, можуть стати прикладом для опанування вокальної техніки белтінгу та розвитку власної виконавської манери. Наприклад, слухаючи їх виступи, можна звернути увагу на техніку їх співу та нюанси у стилі і виконавській манері.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Опанування белтінгу є важливим елементом вокальної техніки для сучасної вокальної практики. Белтінг – це техніка, що дозволяє співакам створювати міцний, напружений та експресивний звук, який є важливим елементом у популярній музиці, рок-музиці, соулі та інших жанрах.

Опанування техніки белтінгу дозволяє співакам створювати потужний, міцний і контрольований голос, який можна використовувати в тих моментах, коли потрібно створити емоційний і напружений ефект. Белтінг дозволяє співакам використовувати свій голос як музичний інструмент, підкреслюючи ритміку, гармонію та текст пісні.

У сучасній вокальній практиці белтінг є важливим елементом вокальної техніки, особливо в жанрах поп-музики, рок-музики, соул, R&B. Використання белтінгу дозволяє співакам створювати міцний і напружений звук, який не тільки здатний передати емоції, а й привернути увагу слухачів. Опанування техніки белтінгу дозволяє співакам отримати велику вокальну міць, що дає змогу створювати різноманітніші та емоційніші виступи. Окрім того, белтінг може збільшити захопленість співака своїм власним голосом, а також відкрити нові можливості для розвитку вокальної майстерності. Тому опанування техніки белтінгу стає все важливішим для співаків, які працюють у різних жанрах.

Список використаних джерел

1. Масник О. Взаємозв'язок прийомів і технік у естрадному вокальному виконавстві. *Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ»*. 2023. Р. 208–210. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-21.07.2023.59>
2. Мигович М. С. Аналітика вокальних технік белтінг, тванг, гроул, штробас та прийоми їх використання. *Scientific progress: innovations, achievements and prospects: the 1 st International scientific and practical conference*. MDPC Publishing, Munich, Germany, 2022. Р. 349. URL: [!\[\]\(8ba0a8bc08cfb681721719303df69bb8_img.jpg\)](https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/10/SCIENTIFIC-

</div>
<div data-bbox=)

PROGRESS-INNOVATIONS-ACHIEVEMENTS-AND-PROSPECTS-9-11.10.22.pdf#page=349

3. Словник вокальних термінів. URL: https://www.instagram.com/p/CZU6i5MtA1L/?img_index=1

4. Толошніак Н. А., Сахарієва І. С. Вокальна техніка естрадного співака: інноваційні підходи до формування вокальних навичок. *Science and technology: problems, prospects and innovations* : the 8 th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group, Osaka, Japan, 2023. P. 345. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/18851/1/03_%20SCIENCE-AND-TECHNOLOGY-PROBLEMS-PROSPECTS-AND-INNOVATIONS-11-13.05.23.pdf#page=345

5. Тринько О. О. Традиції американської поп-сцени (на прикладі Бейонсе Ноулз-Картер). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. С. 202–255. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-4-9>

6. Kostyuk O. M., Karpova M. V. Systematization of vocal techniques for opera singing of modern composers. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*. 2017. No. 75. P. 124–132.

7. Aremu S. A., Ogunlesi A. O. Voice disorders and singing: causes, effects and prevention. *Annals of Ibadan Postgraduate Medicine*. 2014. No. 12(2). P. 123–128.

8. Bozzalla-Cassione E., Cantarella G., Barozzi S., Giovannelli L. Investigating Belting: Acoustic, Perceptual, and Electroglottographic Study. *Journal of Voice*. 2016. No. 3. P. 307–309.

References

1. Masnyk, O. (2013). Vzaiemozviazok pryiomiv i tekhnik u estradnomu vokalnomu vykonavstvi [Interrelation of techniques and techniques in pop vocal performance]. *Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ»*, 208-210. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-21.07.2023.59> [in Ukrainian].

2. Myhovich, M. S. (2022). Analitika vokalnykh tekhnik belting, tvanh, hroul, shtrobas ta pryioimy yikh vykorystannia [Analysis of belting, twang, growl, strobe vocal techniques and techniques for their use]. In *Scientific progress: innovations, achievements and prospects: the 1 st International scientific*

and practical conference (p. 349). MDPC Publishing, Munich, Germany. Retrieved from <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/10/SCIENTIFIC-PROGRESS-INNOVATIONS-ACHIEVEMENTS-AND-PROSPECTS-9-11.10.22.pdf#page=349> [in Ukrainian].

3. *Slovnnyk vokalnykh terminiv [Dictionary of vocal terms]*. Retrieved from https://www.instagram.com/p/CZU6i5MtA1L/?img_index=1 [in Ukrainian].

4. Toloshniak, N. A., & Sakhariieva, I. S. (2023). Vokalna tekhnika estradnoho spivaka: innovatsiini pidkhody do formuvannia vokalnykh navychok [Vocal technique of a pop singer: innovative approaches to the formation of vocal skills]. In *Science and technology: problems, prospects and innovations: the 8 th International scientific and practical conference* (p. 345). CPN Publishing Group, Osaka, Japan. Retrieved from http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/18851/1/03_%20SCIENCE-AND-TECHNOLOGY-PROBLEMS-PROSPECTS-AND-INNOVATIONS-11-13.05.23.pdf#page=345 [in Ukrainian].

5. Trynko, O. O. (2022). Tradytzii amerykanskoi popsenseny (na prykladi Beionse Noulz-Karter) [Traditions of the American pop scene (on the example of Beyoncé Knowles-Carter)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk [Current issues of humanitarian sciences]*, 202-255. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-4-9> [in Ukrainian].

6. Kostyuk, O. M., & Karpova, M. V. (2017). Systematization of vocal techniques for opera singing of modern composers. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, 75, 124-132.

7. Aremu, S. A., & Ogunlesi, A. O. (2014). Voice disorders and singing: causes, effects and prevention. *Annals of Ibadan Postgraduate Medicine*, 12(2), 123-128.

8. Bozzalla-Cassione, E., Cantarella, G., Barozzi, S., & Giovannelli, L. (2016). Investigating Belting: Acoustic, Perceptual, and Electroglottographic Study. *Journal of Voice*, 30(3), 307-309.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 03.01.2024

УДК:778.5:791.43(477)

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1\(214\)-93-99](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1(214)-93-99)

Струкова Марина Вадимівна,
 магістрантка спеціальності 021
 «Аудіовізуальне мистецтво та виробництво»,
 Київський університет культури, Україна
Marina Strukova,
 Master's student specialty 021 "Audiovisual art and production",
 Kyiv University of Culture, Ukraine
E-mail: strukovamaruna159@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0006-4936-4544>

УКРАЇНСЬКЕ КОРОТКОМЕТРАЖНЕ КІНО: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

A Присвячено вивченню поточного стану та можливостей українського короткометражного кіно. Проаналізовано розвиток сучасної короткометражної кіноіндустрії в Україні, звернуто увагу на жанрові та тематичні особливості фільмів, а також їх вплив на культурну картину країни. Розглянуто фактори, що впливають на виробництво короткометражних фільмів, такі як фінансування та технічні аспекти, досліджено участь українських фільмів у міжнародних фестивалях. Крім того, авторка прогнозує перспективи розвитку галузі, враховуючи сучасні тенденції у світовому кіномистецтві, соціокультурному, політичному просторі. Звернуто увагу на інновації у сфері створення та поширення фільмів. Ця стаття служить цінним ресурсом для тих, хто цікавиться українським короткометражним кіно та його роллю у сучасному кінематографі та соціокультурному середовищі.

Ключові слова: короткометражний фільм; кінематограф; українське авторське кіно; некомерційне кіно

UKRAINIAN SHORT FILM: CURRENT STATE AND PROSPECTS

S This article is devoted to the study of the current state and possibilities of Ukrainian short cinema. The author carefully analyzes the development of the modern short film industry in Ukraine, paying attention to the genre and thematic features of the films, as well as their influence on the country's cultural picture. This article examines the factors influencing the production of short films, such as financing and technical aspects, and examines the participation of Ukrainian films in international festivals. In addition, the author predicts the prospects for developing the industry by considering current trends in world cinema, socio-cultural, and political space. In addition, the author draws attention to innovations in the field of film creation and distribution. This article serves as a valuable resource for those interested in Ukrainian short films and their role in contemporary cinema and the socio-cultural environment.

Keywords: short film; cinematography; Ukrainian author's cinema; non-commercial cinema

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Дослідження сучасного українського короткометражного кіно є актуальним у контексті загального розвитку національної кінематографії. Цей жанр не лише відтворює творчий потенціал країни, але й стає важливим інструментом вираження культурної ідентичності в умовах глобалізації. Зосередження на творчих інноваціях та експериментах українського короткометражного кіно може сприяти розвитку нових талантів і залучати їх до кінематографічного виробництва. Акцент на соціокультурному контексті дозволяє

врахувати вплив історичних і сучасних аспектів на створення та сприйняття короткометражних фільмів в українському суспільстві.

Крім того, вивчення ролі українського короткометражного кіно у міжнародному дискурсі може розкрити його значення в глобальному контексті та взаємодії з іншими культурами. Неабияка увага до педагогічного аспекту дозволяє розглядати українське короткометражне кіно як ефективний засіб в освіті, що сприяє вивченню мови, культури та мистецтва.

Таке дослідження може виявити можливості використання цього жанру у навчальних

програмах і сприяти поглибленню розуміння української культури через мистецтво. Взагалі дослідження українського короткометражного кіно має потенціал визначити не тільки його роль у формуванні культурного, соціального та мистецького обличчя України, але й спрогнозувати подальший вклад української кінематографії в світовому кінематографічному контексті.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Нагальні проблеми продукування й поширення екранної, зокрема, авторської, кінопродукції в контексті міжнародної співпраці висвітлюються в роботах таких теоретиків і практиків кіно і культури, як-от: В. Бакальчук, К. Білокінь, С. Васильєв, А. Гурков, Є. Дейнека, Д. Зубенко, М. Закусило, П. Жессаті, А. Качкан, Т. Клерк, А. Крисальна, О. Першко, Я. Підгора-Гвяздовський, О. Роднянський, С. Слепак, Ж. Шапрон, В. Широкова, О. Філатов, В. Хоменко та ін.

Мета статті полягає у спробі аналізу стану побутування сучасного українського короткометражного кіно.

Викладення основного матеріалу. У динаміці історичного розвитку кінематографу короткометражні стрічки посідали значне місце у світі кіно. По-перше, ця форма завжди слугувала майданчиком для починаючих митців кінематографу, котрі випробовували свої таланти, оскільки створення короткого метра було доступнішим із творчого, технічного та організаційного погляду. Майже всі прославлені режисери світової кінематографії, від Девіда Гріффіта до Джорджа Лукаса, розпочинали свій шлях саме з короткометражного кіно. По-друге, короткометражка завжди була експериментальним полем, де досвідчені режисери часто вирушали, створюючи некомерційні, експериментальні твори, щоб досліджувати нові виразні засоби та втілювати свої авторські ідеї, незалежно від комерційного успіху.

Українське короткометражне кіно має унікальну тематичну якість, яка відрізняє його від короткометражного кіно інших країн. Вони опановують нові теми і жанри, розвиваючи традиції вітчизняного кіно [1]. Проблеми сучасного підліткового та молодіжного віку є особливою увагою українських кінематографістів. Життя народу, його зв'язок із природним середовищем, його звичаї та обряди є поширеними

темами українського короткометражного кіно. Ці фільми використовують фольклорні мотиви, специфічні операторські прийоми, монтаж для створення реалістично-символічних портретів своїх героїв. 1960-ті роки були епохою демократичних перетворень в Україні, і саме в цей час припадає розквіт українського поетичного кіно. Українське поетичне кіно стало носієм українського світогляду з яскравим національним забарвленням, представляючи життя людей у невідривності від природного довкілля, рідної землі, звичаїв та обрядів. Соціальні події в українському короткометражному кіно – це лише фон для справжніх людських драм, як це було й в українському поетичному кіно. Використання фольклорних мотивів в українському поетичному кінематографі допомогло зробити портрети героїв і реалістичними, і водночас символічними, що й сьогодні помітно в українському короткометражному кіно [там само].

Українське короткометражне кіно є відображенням багатого культурного та історичного значення країни. Ці фільми демонструють унікальне поєднання східних і західних впливів, які складають українську культуру [2]. Зображуючи повсякденне життя та соціальні проблеми, українські короткометражні фільми дають змогу зрозуміти культурну та історичну ідентичність країни. Крім того, багато із цих фільмів заглиблюються у складну політичну та соціальну історію України, включно з впливом війни та радянських часів гноблення [там само].

Фільми не лише висвітлюють боротьбу та труднощі, з якими стикається український народ, а й відзначають його стійкість і рішучість подолати труднощі. Однею з видатних постатей в історії українського кіно є О. Довженко, фільми якого були пов'язані з історією та народом України, несли яскравий національний колорит. Його твори з оптимізмом дивилися в духовне майбутнє України, на фольклорних мотивах створювали портрети героїв, реалістичні й символічні [1]. Ці фільми є свідченням незмінного духу українського народу та його культурної спадщини та є вагомим внеском в український кінематограф.

Українська кіноіндустрія робить великі кроки у виробництві короткометражних фільмів, які відображають культуру країни та соціальні проблеми. Теми цих фільмів дуже різноманітні: від роздумів про декомунізацію до зображення

повсякденного життя та соціальних проблем [2].

Багато із цих фільмів також досліджують складну політичну та соціальну історію України. Наприклад, деякі фільми згадують період карантину, передаючи історичний період у ностальгійний, але потужний спосіб, майже без слів [3].

Збірка короткометражних фільмів «Українська нова хвиля» є ще одним прикладом жанрової широти, представленої в українському кіно [4].

Крім того, антифестиваль короткометражних фільмів «Своїми словами», який проходить у Києві, демонструє перспективні таланти в цій галузі, ще більше урізноманітнюючи український кінематограф [5].

Однією з популярних тем є фільми про гангстерів і мафію, такі як: «Ти кохаєш мене», «Назавжди-назавжди», які зосереджені навколо 90-х років [6]. Підсумовуючи, українські короткометражні фільми використовують різні стилі та техніки, щоб ефективно донести важливі повідомлення про культуру, історію та соціальні проблеми країни до різноманітної аудиторії.

Важливо відзначити, що в умовах сьогодення короткометражні стрічки є надзвичайно популярними у порівнянні з передуючими етапами історії розвитку кіно. Цю популярність можливо пояснити декількома обставинами. Передусім, це зумовлено особливістю сучасного інформаційного суспільства, зокрема постійними інформаційними потоками та інформаційною фрагментарністю, що призвело до формування кліпової свідомості у людей. Особливість такої свідомості визначає швидкість образного сприйняття, візуальність та емоційність, що й стала результатом переваги візуальних вражень над текстовими повідомленнями. Термін «бліц» введено футурологом Елвіном Тоффлером, який позначає короткі повідомлення, такі як новини чи рекламні ролики, інтенсивно сприймаються людьми епохи «Третьої хвилі».

Отже, короткометражне кіно залишається не лише важливим аспектом кінематографічної спадщини, але й актуальним і затребуваним в інформаційному просторі.

Крім того, сучасне короткометражне кіно переживає трансформації, еволюціонує від виключної ролі глядача до ролі творця. Завдяки дешевизні та простоті технології зйомок багато людей тепер можуть знімати власні аматорські

короткометражні фільми. Це робить процес зйомки технічно простішим і доступнішим як для професіоналів, так і для любителів. Загалом кількість короткометражних фільмів значно зросла, як і інтерес глядачів до цієї форми кіно. Україна не піднімається вище цих трендів, але й, ураховуючи власні особливості, має обмежену кількість власних короткометражних фільмів. Створене нечасто сприймається широкою аудиторією. У зв'язку з цим популяризація та розповсюдження короткометражного кіно в Україні стикається з проблемами. Це призвело до появи різних фестивалів, присвячених короткометражним фільмам, а також до розширення каналів дистрибуції, включаючи Інтернет і прокатні компанії.

Сучасні українські короткометражні фільми пропонують зірнути на багату культурну спадщину країни, а також сучасне суспільство. Хоча в минулому українське кіно було затьмарене російськими копродукціями, тепер воно постало як незалежний авторський проєкт, який демонструється на міжнародних кінофестивалях, таких як Берлінський [1].

Період 2014–2022 років став особливо знаковим для українського кіно, що свідчить про зростання популярності та впливу на культурні процеси в усьому світі [2]. Українські короткометражні фільми таких режисерів, як Євген Бауер та Петро Чардинін, переважно досліджували теми драми та мелодрами [3]. Ці фільми в унікальний спосіб зображують традиційну українську культуру та суспільство, пропонують новий погляд на історію та звичаї країни. Зокрема, все більше фільмів української нової хвилі досліджують теми 90-х років, створюючи оповідь про епоху [4].

Незважаючи на те, що сучасний український кінематограф вважається суперечливим явищем, він набуває популярності завдяки фінансуванню та лекціям про українську та іноземну культуру, надаючи вітчизняному кінематографу вкрай необхідний поштовх [5; 6].

Загалом сучасне українське короткометражне кіно служить засобом для демонстрації різноманітного культурного ландшафту країни та її місця на світовій кінематографічній арені.

Варто зазначити, що саме короткометражні стрічки мають певну тематику та стилістичні особливості, що відрізняють їх від іншого сучасного кіно. Ці фільми здебільшого

знімаються в таких жанрах, як драма, мелодрама та короткометражки, з відомими режисерами, зокрема Євгеном Бауером та Петром Чардиніним [3]. Поява українського кінематографа як самостійного авторського проєкту – значний розвиток останніх років, фільми демонструються на престижних кінофестивалях у Берліні та Європі [1]. Однією з найпомітніших тенденцій сучасного українського кіно є зосередженість на 90-х роках із збільшенням кількості фільмів, присвячених цій епосі [4]. Українське кіно також мало значний вплив на культурні процеси в усьому світі, що свідчить про його зростаючу популярність і значення на міжнародній кіносцені [2]. Проте стан вітчизняного кінематографу на початку десятиліття був іншим, причому сучасне українське кіно було досить суперечливим явищем [6]. Незважаючи на це, поява характерних тем і наративів у сучасному українському короткометражному кіно відображає унікальний аспект культурної ідентичності країни.

Незважаючи на появу сучасного українського кіно у ХХІ столітті, існувала боротьба за включення українських традицій і звичаїв у техніку оповідання. Про це свідчить історія кіностудії імені Довженка, яка мала значний русифікаторський вплив на український кінематограф. Олександр Довженко, однофамілець студії, визнав цей вплив, припустивши, що кінематографістам, можливо, було важко інтегрувати традиційні українські елементи у свої фільми. Крім того, про цю боротьбу свідчить відсутність україномовних фільмів, які студія виробляла у радянський період. Лише близько 6% фільмів Довженка, випущених у той час, були повністю українськими, що свідчить про те, що в останні дні Української РСР через політику русифікації студія випускала переважно російськомовні фільми з російськими акторами. Відсутність представлення української культури у кіновиробництві викликає занепокоєння та підкреслює необхідність докладати більше зусиль для включення традиційних українських елементів у сучасне кіно.

Сучасний український короткий метр стикається з різними соціальними, політичними та культурними викликами, що визначають сучасне українське суспільство. Деякі можливі теми, які можуть бути висвітлені у короткометражних фільмах зокрема включають:

1. Війна та конфлікт: зважаючи на події, що відбуваються в Україні, творці фільмів можуть звертати увагу на воєнні аспекти, а також на емоційні та психологічні виклики, які супроводжують конфлікт.

2. Міграція та ідентичність: фільми можуть досліджувати теми міграції, біженців і змін в ідентичності, що можуть виникати внаслідок таких складних обставин.

Український кінематограф створив значну кількість фільмів про війну, лише у 2023 році вийшло декілька. Як наслідок, не дивно, що теми війни повторюються в українських короткометражних фільмах [1; 2].

В основу фільму «Майдан Україна» покладено три вірші, пов'язані з темою війни. У фільмі відображено відлуння тисяч битв, що відбулися, й тіні незліченних жертв. Проте фільм розповідає не військові історії, а оживляє історію воєн [3].

У цих фільмах часто зображуються особисті історії сімей, які постраждали від війни, як це видно у фільмі «День українського міліціонера» та його продовженні, де використовується метод складання пазлів [1; 2]. Крім того, тема війни часто є загальною темою українських короткометражних фільмів, багато з яких відображають поточну політичну ситуацію в Україні. Історія України також часто включається в ці фільми, де часто фігурують теми незалежності та вторгнення [там само].

Отже, виявляється, що українські короткометражні фільми про війну, як правило, включають особисті історії та історичні події у свої наративи, розглядаючи теми незалежності, вторгнення та поточної політичної ситуації.

Незважаючи на виклики, український кінематограф став значним гравцем на міжнародній кіносцені [4]. Насправді повномасштабне вторгнення мало протилежний ефект для українського кіно, адже кінематографісти сконцентрували свої зусилля на створенні національного конкурентоспроможного продукту. В українському кінематографі постійно повторюється тема впливу війни на суспільство. Кіноіндустрія у Франції зазнала негативного впливу війни і, як очікується, призвела до знищення кіноіндустрії в Україні. Проте українські кінематографісти продовжують знімати фільми, що демонструють вплив війни на суспільство. Наприклад, «The Fields of Athenry»

– це документальний фільм, який розповідає про життя до повномасштабного вторгнення, коли війна здавалася далекою або не пов'язаною з окремими українцями. У фільмі показано, як герої будують крихкий острів мрій і надії серед непередбачуваної метушні війни [там само].

В іншому прикладі документальна робота Ірини Цілик присвячена історії життя простої родини з Донбасу з прифронтової Красногорівки. Це історія звичайних людей, які волею своїх зусиль намагаються знайти сенс життя у надзвичайно складних обставинах [там само].

Однак деякі фільми можуть викликати спротив в українському суспільстві. Наприклад, у повнометражному творі Нарімана Алієва «Дім» зображена болюча тема відокремлення Криму, яка ідеально синхронізується з темою розлуки батька і дітей. Рана від розлуки батька і сина така ж гостра, як соціальна травма від втрати територіальної цілісності держави. Проте фільм може створити поверхневе враження про Україну як про корумповану, неосвічену та малоперспективну державу для поселення інших етнічних груп. Незважаючи на виклики, українське кіно витримує, висловлюючи вплив війни на суспільство.

Намагаючись передати досвід тих, хто постраждав від конфлікту, важливо пам'ятати, що жодна фотографія чи фільм не можуть відтворити реальний досвід перебування на території, що постраждала від війни [3].

Проте документальні фільми та фільми можуть використовувати різні прийоми, щоб донести до глядача жахи війни. «The War Notebook» (2021) – це фільм, який використовує комбінацію анімації, документальних кадрів і перформативних фрагментів, щоб відобразити досвід людей, які постраждали від конфлікту. Герої фільму діляться своїми історіями, а фільм набуває вигляду роуд-муві. Режисер фільму – волонтер, який допомагає людям рятуватися [1].

Окрім «Військового зошита», поезію також можна використати, щоб збільшити подробиці війни та виправдати, що свідомість відмовляється прийняти [3]. Химерна хореографія також може додати додаткові сенси картині та змусити глядача пробудити асоціації та різні прочитання [1]. Що стосується конфлікту в Україні, то вторгнення Росії змусило людей залишити свої домівки в пошуках безпеки. Репресії та близька присутність

ворогів унеможливили їхнє повернення, не залишивши іншого вибору, окрім як зберегти свій дім у собі [там само]. У такій ситуації місцеві юнаки часто гуртувалися навколо найсильніших для боротьби з чужістю [2]. Однак поява молодого вчителя в занедбаному шахтарському містечку порушила сонну тишу, викликала почуття між учителем і хлопцем-шахтарем, що викликало тваринну агресію та лють у місцевих юнаків. Боротьба з іншістю набула чудових барокових форм, підкреслюючи зло, яке може виникнути під час конфлікту.

Українська програма короткометражних фільмів виявилася ефективним інструментом збереження української культури та спадщини серед біженців. Леся, культурна активістка, прагне демонструвати багату культурну спадщину України різними засобами, включаючи короткометражні фільми, документальні фільми та виставки [1]. Програма пропонує біженцям платформу для обміну своїми історіями та досвідом, як-от ті, що можна побачити в короткометражному фільмі «Про біженців України», де українські біженці діляться своїми посвідченнями особи на касі в Маріуполі [2].

Окрім обміну досвідом біженців, у програмі також представлені фільми на тему української культури та боротьби з корупцією, такі як короткометражний фільм «Орден» та повнометражний документальний фільм «Симфонія» [3]. Програма також заохочує до участі як українців, так і українських біженців через конкурс короткометражних фільмів, спрямований на сприяння розвитку української культури [4]. Одним із яскравих прикладів короткометражного фільму є «Праведник», психологічна драма, яка досліджує складність людської природи, яка вийшла у прокат 18 листопада 2023 року [5]. Надаючи біженцям платформу для обміну досвідом і демонструючи українську культуру та спадщину, українська програма короткометражних фільмів відіграє вирішальну роль у збереженні та просуванні української культури серед біженців.

Українська програма короткометражних фільмів стала ефективним інструментом привертання уваги до досвіду українських біженців. Програму, до якої ввійшли такі короткометражні фільми, як «Орден» на антикорупційну тематику та психологічна драма «Праведник», представив директор Міжнародного кінофестивалю «Кіно» [2; 5].

Крім того, короткометражні фільми, представлені у програмі, не тільки висвітлюють боротьбу, з якою стикаються українські біженці, але й демонструють їхню стійкість і силу. Документальний фільм «Симфонія», прем'єра якого відбулася в 2016 році, є одним із таких прикладів, який розповідає історію людей, які знайшли способи вистояти, незважаючи на труднощі, з якими вони стикаються [3].

Для посилення міжнародної копродукції у виробництві кіно та серіалів організовано за підтримки Українського Культурного Фонду форум KMW CoProduction Meetings – B2B [7].

Мета заходу дуже практична: пошук партнерів для міжнародної копродукції та поширення інформації про українські проекти, виробничий і творчий потенціал на міжнародному рівні.

Програма включає презентації проектів, дискусії, індивідуальні зустрічі українських та іноземних продюсерів, консультації. Запрошені іноземні фільммейкери мають великий досвід роботи у копродукції й уже засвідчили інтерес до співпраці з Україною та українськими проектами на міжнародному форумі KYIV MEDIA WEEK – B2B майданчику для міжнародної кіноспільноти. До того ж, запрошені продюсери вже мають конкретні проекти (повнометражні фільми, серіали або документальні фільми), що можуть бути реалізовані в партнерстві з Україною [там само].

Використання короткометражних фільмів може значно вплинути на розуміння та розвиток емпатії до українських біженців. Українська програма короткометражних фільмів, представлена директором Міжнародного кінофестивалю «Кіно», демонструє різноманітні фільми, які торкаються актуальних соціальних питань, таких як боротьба з корупцією [3].

Леся, художниця, яка бачить своє покликання в тому, щоб розповідати про українську культуру та її спадщину через акції, виставки, документальні фільми та перформанси, також долучилася до цієї справи через організацію конкурсів короткометражних фільмів на *Ukraine Festival Filmowy* [1; 4].

Один із таких фільмів «Праведник» – це психологічна драма, яка проливає світло на тяжке становище біженців та їхні труднощі з адаптацією до нового середовища [5]. Забезпечуючи платформу для розповіді та почуття цих історій,

короткометражні фільми можуть сприяти підвищенню співчуття та розуміння досвіду українських біженців. Фактично, перегляд українських біженців, які подали свої посвідчення особи на касі в Маріуполі, було визнано ефективним методом підвищення обізнаності щодо їхнього становища [2]. Фільм «Про біженців України» також утримується від встановлення термінів подання заяви про отримання допомоги, підкреслюючи тим самим важливість підтримки біженців та визнання їх потреби в допомозі [6].

Завдяки цим різноманітним зусиллям короткометражні фільми можуть зіграти важливу роль у сприянні співпереживанню та розумінню українських біженців.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Українське короткометражне кіно, розглядаючи сучасні реалії російсько-української війни, стикається з низкою викликів і можливостей. Війна стає важливою темою, яку можна висвітлювати через короткометражні фільми, дозволяючи розкрити особисті історії ветеранів і біженців, сприяючи подоланню стигми і розумінню внутрішньої боротьби. В умовах фінансових викликів, пов'язаних із війною, важливо шукати підтримку та розвиток кінематографу, а також активно залучати міжнародний інтерес і співпрацю. Сучасна ситуація в Україні також відкриває можливості для використання короткометражного кіно в контексті культурної інтеграції біженців. Це може бути не лише засобом висловлення їхніх історій, а й інструментом взаєморозуміння та зміцнення спільнот. Зростання зацікавлення у короткометражному кіно може також стимулювати розширення тематичного спектру фільмів, а також підвищити їхню доступність для глядачів за допомогою різноманітних каналів розповсюдження, включаючи Інтернет та фестивалі короткометражного кіно.

Отже, в умовах викликів та можливостей сучасного світу, українське короткометражне кіно має можливість визначити себе як потужний засіб вираження, сприяючи культурній інтеграції та взаєморозумінню.

Список використаних джерел

1. Європейська Конвенція про спільне кінематографічне виробництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_136 (дата звернення: 13.08.2023).

2. Закусило М. Що таке «Креативна Європа» та до чого тут Закон про аудіовізуальні послуги? URL: <https://detector.media/production/article/130289/2017-09-25-shcho-take-kreativna-evropa-ta-dochogo-tut-zakon-pro-audiovizualni-poslugi/>

3. Першко О. Копродукція з Україною. URL: <https://kino-teatr.ua/uk/news/koproduktsiya-sukrainoy-10644.phtml>

4. Слєпак С. В. Шляхи інтеграції України у світовий та європейський кінематографічний простір. URL: file:///C:/Users/0C18~1/AppData/Local/Temp/Трду_2014_3_39.pdf

5. Угода про культурне, науково-технічне співробітництво між Урядом України та Урядом Французької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250_056#Text

6. Угода про спільне виробництво аудіовізуальних творів між Кабінетом Міністрів України та Урядом Канади. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU19081>

7. KMW CoProduction Meetings. URL: <http://kmwcoproduction.com/>

References

1. *Yevropeiska Konventsiiia pro spilne kinematografichne vyrobnytstvo [European Convention on Joint Cinematographic Production]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_136 [in Ukrainian].

2. Zakusylo, M. *Shcho take «Kreatyvna Yevropa» ta do choho tut Zakon pro audiovizualni posluhy? [What is "Creative Europe" and what does the Law on Audiovisual Services have to*

do with it?] Retrieved from <https://detector.media/production/article/130289/2017-09-25-shcho-takekreativna-evropa-ta-dochogo-tut-zakon-proaudiovizualni-poslugi/> [in Ukrainian].

3. Pershko, O. *Koproduktsiia z Ukrainoiu [Co-production with Ukraine]*. Retrieved from <https://kino-teatr.ua/uk/news/koproduktsiya-s-ukrainoy-10644.phtml> [in Ukrainian].

4. Sliepak, S. V. *Shliakhy intehratsii Ukrainy u svitovyi ta yevropeyskyi kinematografichnyi prostir [Ways of Ukraine's integration into the world and European cinematographic space]*. Retrieved from file:///C:/Users/0C18~1/AppData/Local/Temp/Трду_2014_3_39.pdf [in Ukrainian].

5. *Uhoda pro kulturne, naukovo-tekhnichne spivrobotnytstvo mizh Uriadom Ukrainy ta Uriadom Frantsuzkoi Respubliky [Agreement on cultural, scientific and technical cooperation between the Government of Ukraine and the Government of the French Republic]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250_056#Text [in Ukrainian].

6. *Uhoda pro spilne vyrobnytstvo audiovizualnykh tvoriv mizh Kabinetom Ministriv Ukrainy ta Uriadom Kanady [Agreement on joint production of audiovisual works between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of Canada]*. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/MU19081> [in Ukrainian].

7. KMW CoProduction Meetings. Retrieved from <http://kmwcoproduction.com/> [in English].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 18.01.2024

УДК 78.033(477):159.954.-05

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1\(214\)-100-104](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1(214)-100-104)

Белікова Валентина Венедиктівна,
кандидатка мистецтвознавства, доцентка кафедри
музикознавства та хореографічної підготовки,
Криворізький державний педагогічний університет, Україна
Valentyna Bielikova,
PhD in Art History, Associate Professor
at the Department of Musicology and Choreographic,
Kryvyi Rih State Pedagogical University, Ukraine
E-mail: efb@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8056-2799>

ДИТЯЧА ОПЕРА-КАЗКА «ЛІСОВА ШКОЛА» У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

A Дитяча опера-казка «Лісова школа» Богдани Михайлівни Фільц на лібрето Теодори Савчинської-Латик стала джерелом морального та естетичного виховання молоді. Наповнена чудовою музикою, добрим гумором, акторською грою, співами, танцями, вона сприяє вихованню гармонійної, творчої та впевненої у своїх силах особистості. Можна сказати, що завдяки цій казці діти пізнають світ, формують своє ставлення до добра і зла. Музична мова дитячої опери-казки глибоко народна, відрізняється простотою і яскравими музичними засобами. Народно-пісенні інтонації відчужаються у веселих танцях Горобців, а пісня Журавля (I дія) написана на мотив української народної пісні-гри «Занадився журавель». Музичні характеристики образів казки доволі контрастні. Кожна дійова особа твору має свою музичну характеристику. Мелодична лінія творить то серйозний, то дотепний ефект, розкриває образи щирі та радісні. У структурі твору композиторка оригінально втілює окремі вокальні форми: пісню, арію, речитатив, вокальні ансамблі, хоріві й танцювальні номери.

Ключові слова: українська музична культура; музична педагогіка; музика для дітей; учитель музики

CHILDREN'S OPERA-FAIRY TALE "FOREST SCHOOL" IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN MUSICAL CULTURE'S DEVELOPMENT

S The children's opera "The Forest School" by Bohdana Mykhailivna Filts to the libretto by Teodora Savchynska-Latyk became a source of moral and aesthetic education for young people. On Bohdana Filts's creative shelf, you can see works of various genres aimed at the aesthetic education of the younger generation. Among them are the author's collections of songs and choirs for children.

The novelty and relevance of fairy-tale opera's problem is justified the continuation of the traditions of Ukrainian music founder (M. V. Lysenko) in the formation of important practical tasks regarding the music of children's opera works, namely: 1) there should be a connection between the fairy-tale opera and Ukrainian folklore; 2) it is necessary to apply new trends in the formation and development of musical material.

The opera "Forest School" is filled with wonderful music, good humor, acting, singing, dancing, it contributes to the education of a harmonious, creative, and self-confident personality. We can say that thanks to this fairy tale, children learn about the world, form their attitude to Goodness and evil. The musical language of the children's opera-fairy tale is deeply folk, distinguished by simplicity and bright musical means. Folk song intonations are felt in the merry dances of the Sparrows, and the song of the Crane (Act I) is written to the tune of the Ukrainian folk song-game "The Crane Is Too Tired". The musical characteristics of the fairy tale images are quite contrasting. Each character of the work has its own musical characteristic. The melodic line creates either a serious or witty effect and reveals sincere and joyful images. In the structure of the work, the composer incarnates somebody vocal forms in an original way: song, aria, recitative, vocal ensembles, choral and dance numbers. The finale of the fairy-tale opera – the final dance and the choir of the participants – is the culmination of the work, the reconciliation of all the characters. The cheerful dynamic music and rich sound of the choir carry the main conclusion of the work: "We will all learn to read in order to become smart", the significance of which is especially in demand in the present conditions.

Keywords: Ukrainian musical culture; musical pedagogy; music for children; Music Teacher

Актуальність проблеми дослідження.

Кожний новий музичний твір у розвитку сучасної музичної культури – це свято! Таким довгоочікуваним святом є поява опери-казки Богдани Фільц «Лісова школа», що написана на вірші Теодори Савчинської-Латик.

Новизна й актуальність проблеми опери-казки обумовлена продовженням традицій фундатора української музики М. Лисенка щодо утворення важливих практичних завдань стосовно музики дитячих оперних творів, а саме:

1) повинен бути зв'язок опери-казки з українським народним фольклором;

2) необхідно застосовувати нові тенденції у формуванні та розвитку музичного матеріалу.

Мета статті: висвітлити дитячу оперу-казку «Лісова школа» у контексті розвитку української музичної культури.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Підкреслимо, що у творчості українських композиторів уже в повному обсязі представлені музично-театральні жанри. Вони формують дитячий інтерес до своїх особистих можливостей, розвивають творчість дитини, сприяють її естетичному розвитку, а найголовніше – поєднують у дитини виховні можливості різних видів мистецтва.

«Спираючись на досягнення зарубіжної опери, використовуючи традиції і творчий досвід українського музичного театру, М. Лисенко (1842–1912) започаткував майбутній розвиток такого жанру як українська дитяча опера» [9, с. 83]. Свою першу оперу-казку «Коза Дереза» М. Лисенко написав у 1888 р., другу оперу «Пан Коцький» – у 1891 р., а третю оперу-казку «Зима і Весна» – у 1892 р.

«Реалістичність, життєвість образів, щирість і виразність музичної мови, що пов'язані з українським пісенно-танцювальним фольклором, уміння композитора розгортати драматичну дію за допомогою музичних засобів – усе це, забарвлене своєрідною творчою індивідуальністю, складає особливі риси оперної творчості М. Лисенка взагалі» [там само, с. 83].

Як зазначає О. Кузьміна, «на дитячу оперу у період її становлення та активного розвитку впливав дитячий ігровий фольклор з елементами драматизації – рухливо-діалогічні ігри та танцювально-ігрові пісні, що комбінують спів із дією за певним «сценарієм». Дитячий фольклор

став найбагатшим джерелом для сюжетів опер, а також музичною скарбничкою для композиторів [7].

Після М. Лисенка музично-театральні твори з'явилися у творчості К. Стеценка, В. Сокальського, М. Леонтовича, А. Коломійця. Серед композиторів української діаспори, які писали дитячі опери треба назвати М. Гайворонського, В. Вітвицького, О. Залеського, Я. Лісовського, З. Лисько, Є. Садовського, М. Фоменко, А. Гнатишина, О. Стратичук, Б. Левитського.

Нині в оперному театрі виконуються твори Ж. Колодуб, Л. Колодуба, Д. Кисбанова, Ю. Шивченка, О. Костіна, В. Кірейка, О. Білаша, Ю. Мейтуса, А. Філіпенка, Ю. Рожавської, В. Довженка, М. Завалішиної, А. Мухи, І. Щербакова, І. Поклада, Р. Смоляра та ін.

Узагальнюючи розвиток дитячих опер у творчості українських композиторів, можна сказати, що у сучасній культурології українська музична культура у найзагальнішому вигляді може розглядатися як сукупність створених людиною музичних цінностей (творів), які відтворюють систему історично сформованих музичних знань, умінь, що відображають активну музично-творчу діяльність людей у сучасному світі і спрямовану на особливі суспільні відносини.

Під музичною культурою розуміють рівень музичної освіченості, рівень оволодіння музичних знань, умінь, ідей, рівень музичного досвіду людини. Тобто це таке утворення, що має характеризуватися музично-естетичною свідомістю, передбачає накопичення музичного досвіду в конкретних видах музично-виконавської діяльності [8].

Значущість опери-казки «Лісова школа» підвищується тим, що Богдана Фільц продовжує традицію М. Лисенка, зберігаючи її основні ознаки. Зазначимо, що участь дітей у постановці твору допомагає дітям оволодіти культурою спілкування між собою, розвивати свою фантазію, уяву та уміння дитини входити у музичний образ, жити його життям.

Викладення основного матеріалу. Практика театрального життя свідчить про те, що одна частина дитячого репертуару призначена для слухання і споглядання твору, а інша частина творів приділяється для дітей, які самі можуть виконувати твори. До такого типу дитячої опери-казки й відноситься твір «Лісова школа»

Богдани Фільц, що написана на лібрето Теодори Савчинської-Латик.

Зазначимо, що обидві авторки дитячої опери-казки «Лісова школа» – композиторка і музикознавець, заслужена діячка мистецтв України Богдана Фільц і лікар, поетеса, член Національної спілки письменників України Т. Савчинська-Латик – є нащадками славних родів Крушельницьких-Савчинських, серед яких є відомі: співачки С. Крушельницька та І. Маланюк (Австрія), художниця Ярослава Музика, композитор, лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка Мирослав Скорик; письменник, перекладач, лауреат премії імені Максима Рильського Андрій Содомора; священники Б. Нуд і Т. Савчинський; скрипалька І. Гусар та багато інших.

Мистецький доробок композиторки повниться творами різних жанрів. Серед них є композиції, що спрямовані на естетичне і громадянське виховання молодих українців. Необхідно назвати понад 10 збірок пісень і хорів для дітей Богдани Фільц: «Від льоду до льоду» (1965); «Смерічка» (1973); «Любимо землю свою» (1977); «Ладоньки» (1982); «Хорові акварелі» (1982); «Від зими до зими» (1983); «Весняний дзвін» (1987); «Жива криниця» (1998); «Світе тихий» (2000); «Сонце в жменьці» (2000).

Крім того, можемо назвати твори «Золоте весельце» (2007), «Зацвіла в домі червона калина» (2007), одноголосні твори для дитячих хорових колективів «Натхненна музикою і поезією» (2016) на вірші Т. Шевченка, Л. Українки, І. Франка, О. Олеса, М. Рильського, П. Тичини, В. Сосюри, П. Воронька, М. Синчаївського, Л. Костенко, Д. Павличка, П. Осадчука, В. Жупанина, В. Ладижця, В. Лучука, П. Пашка, Й. Фиштика, Г. Бойка, хорові оброблення українських народних пісень, колядки тощо. Таке розмаїття пісенно-хорових творів викликане тісною співпрацею композиторки з дитячими хоровими колективами України, адже постійно звучать пропозиції для поновлення їхнього репертуару.

Як зазначала в монографії доктор мистецтвознавства М. Загайкевич: «Пісні і дитячі хори Богдани Фільц позначені виразними особливостями, оригінальним застосуванням звичних форм, цікавими, хай невеличкими, творчими знахідками. І це дуже важливо» [5, с. 99].

Також у цьому напрямі нами широко висвітлювалися такі теми: «Висвітлення загальної

характеристики музичної мови Богдани Фільц» [1]; «Її музика – наше життя, наше багатство» [2]; «Опера-казка «Лісова школа» Богдани Фільц (лібрето Т. Савчинської-Латик) – джерело музично-естетичного виховання» [4].

У доробку композиторки є й інструментальні твори для молоді: фортепіанні мініатюри – «Фортепіанні твори для дітей» (2011); цикли «Музичні фрески» (2015) і «Яворівські іграшки» (2017); твори ля скрипки, віолончелі, флейти, арфи, баяна, гобоя, труби, ксилофона, бандури.

Філософська глибина поезії, осмислення минулого, сьогодення і майбутнього нашого народу притаманні поетичній творчості Т. Савчинської-Латик, що поєднуються із чудовими творами для дітей, наділеними мелодійністю, високими, благородними почуттями – віршиками, казочками, якими авторка прагне прищепити дітям любов до природи й рідного краю.

Поетична полицка Теодори Савчинської-Латик рясніє творами для молоді: «Ангеле Хоронителю» (2004); «Щебече малеча» (2006); «Наші небесні охоронці» (2006); «Лісова школа» (2002); «Добрий святий Миколай» (2010); «Про тих, хто поруч» (2009); переклад із польської мови на українську казки «Пригоди цапка Матолка» Корнелія Макушинського (2005); упорядкування збірника творчості юних літераторів гуртка «Мелодія слова» у Стрию «Слово юних» (2017).

У віршованому тексті «Лісова школа» поетеса малює в уяві дітей яскраву картину життя ранкового лісу у сонячний і теплий день. Привертають увагу оригінальні засоби віршів, за допомогою яких поетеса малює пейзажні картини:

Лиш світанок народився
Й сонця промені збудив,
Поміж листя засвітився
Лип і молодих дубків.
Трави вимиті росюю,
Порозчісував теплом.

Із тонким знанням дитячої психіки Т. Савчинська-Латик виписує позитивних героїв опери-казки – звіряток-учнів і Ворона-вчителя, Лісовика і Пташки-санітарки, Журавля і Журавки, Сороки, Квітки, а також і персонажів – нікчем-Горобця-хулігана і зажерливого Крокодила.

До завершення дії всі розбишаки усвідомлюють свої витівки і проявляють своє прагнення до навчання.

Завдяки цій казці діти пізнають світ, відгукуються на події та явища, навколишнього світу, формують своє ставлення до добра і зла, долають і свої негативні сторони. Поетеса намагалася допомогти вихованню у дітей чуйності і доброзичливості, милосердя і співчуття вміння приймати рішення, розвивати творчість.

Музична мова дитячої опери-казки глибоко народна, відрізняється простотою та ясністю, художньою визначеністю виразових засобів. Богдана Фільц завдяки використанню поспівок, інтонаційно-ритмічних зворотів, поліфонічних прийомів, ладового забарвлення, притаманного українським народним пісням, дитячому фольклору є танцювальним зразком, тонко розкриває характери героїв опери-казки. Народнопісенні ритмо-інтонації відчуються в інструментальній інтродукції, номерах танцювального характеру (танок веселих Горобців-козачок, заключний танець). Пісня Журавля написана на мотив української народної пісні-гри «Занадився журавель».

Зазначимо, що музичні характеристики музичних образів доволі контрастні. Кожна дійова особа твору отримує свою музичну характеристику. Композиторка продовжує традиції Л. Ревуцького (який був її вчителем з гармонії та обробленням українських народних пісень): у розвитку гармонійної лінії, як у гармонійній мові Л. Ревуцького, відображалось реалістичне життя українського народу з глибоким його узагальненням, як мистецтво високої композиторської культури [3, с. 191]. Мелодична лінія опери-казки і багатство виразових засобів творять то серйозний, то дотепний зображальний ефект, розкривають образи щирі й радісні, емоційні і стримані, задержуваті й жадливо зажерливі, відкриті й шанобливі.

Яскрава звукозображувальність проявляється у відтворенні композиторською живого співу птахів, дзеленчанні дзвоників, стрекотінні Сорок, стукотінні Дятлика (акцентування, часте застосування альтерованих і хроматизованих зворотів, репетицій, секундових каскадів), квоктанні, кукуріканні Півника (речитативні побудови і квінтови висхідні звороти), хворобі Ворона-Вчителя, зажерливості Крокодила (складні гармонічні нашарування, синкопи, пунктирний ритм), подуву вітру і політ пташок (гамоподібні й хроматизовані пасажі).

Богдана Фільц вживає окремі вокальні форми: пісню, арію, речитатив, вокальні ансамблі (дуєт Сорок – III дія, тріо Журавля, Журавки і Пташки-Санітарка – III дія), хори, оркестрові й танцювальні номери (танець веселих Горобців, заключний танець) [10].

У фіналі опери стрімка, динамічна музика і насичене звучання хору несуть у собі основний висновок твору: «Будем вчитись всі читати, щоб розумними нам стати».

Зауважимо, що опера-казка «Лісова школа» була завершена у 2012 році, і вже встигла завоювати прихильність багатьох молодих людей. Уперше опера (I дія) була виконана в Києві 31 січня 2013 року колективами молодшої та середньої груп Великого хору Національної телерадіокомпанії у супроводі симфонічного оркестру. Тепер твір звучить у різних куточках України. Її виконують у Тернополі (дитячий хор «Зоринка», 2014), Кривому Розі, Житомирі, Стрию (дитяча ДМШ ім. О. Нижанківського, 2015), Яворів (ДМШ ім. Вербицького, 2016), Києві (ДМШ №3, 2016), а також силами студентів (Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2017). Перша дія була опублікована у 2014 р. в журналі «Музичний керівник».

Результати дослідження. Дитяча опера-казка «Лісова школа» Богдани Михайлівни Фільц на лібрето Теодори Савчинської-Латик продовжує традицію М. Лисенка, який започаткував такий жанр як українська дитяча опера в українській музичній культурі.

Характерним для дитячої опери-казки є опора на українським народний фольклор (пісня Журавля «Лісової школи» написана на мотив української народної пісні-гри «Занадився журавель») та нові тенденції у формуванні та розвитку музичного матеріалу (композиторка продовжує традиції Л. Ревуцького у розвитку гармонійної лінії; використання поспівок, інтонаційно-ритмічних зворотів, поліфонічних прийомів, ладового забарвлення, яскравої звукозображальності; окремих вокальних форм: пісня, арія, речитатив, вокальні ансамблі (дуєт Сорок, тріо Журавля, Журавки і Пташки-Санітарка – III дія), хори, оркестрові й танцювальні номери (танець веселих Горобців, заключний танець).

Висновок. Дитяча опера «Лісова школа» стала важливим джерелом морального та естетичного

виховання молоді. Участь дітей у постановках твору допомагає оволодіти культурою спілкування, розвиває фантазію. Уяву й уявлення дитини входять у виконуваний образ, перевтілюватися в нього, жити його життям. Наповнена чудовою музикою добрим гумором, акторською грою співаками, танцями, опера сприяє вихованню гармонійної, творчої та впевненої у своїх силах особистості.

Список використаних джерел

1. Белікова В. Висвітлення загальної характеристики музичної мови Богдани Фільц. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*. 2018. Т. 81, № III. С. 404–412. URL: <https://osvita.eeipsy.org/index.php/eeip/article/view/204>
2. Белікова В. В. Її музика – наше життя, наше багатство : монографія. Кривий Ріг, 2013. 60 с.
3. Белікова В. В. Історія української музики : навч. посіб. Кривий Ріг : Вид. дім, 2011. 372 с.
4. Белікова В. Опера-казка «Лісова школа» Богдани Фільц (лібрето Т. Савчинської-Латик) – джерело музично-естетичного виховання. *Мережа шкіл новаторства України: розвиток професійної компетентності керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників у контексті реалізації неперервної освіти* : електрон. збірник тез доповідей III Всеукр. наук. онлайн-конфер. з міжнар. участю / за наук. ред. Н. І. Білик. Полтава ; Київ : ПАНО ім. М. В. Остроградського, 2023. С. 68–69. DOI: <https://doi.org/10.33272/conf.PANO.2023.23-24.11>
5. Загайкевич М. Богдана Фільц. Творчий портрет. Київ ; Тернопіль : Астон, 2003. 144 с.
6. Калениченко А. П. Лисенко у світовій музичній культурі. *Музика*. 2013. № 1. С. 36–39.
7. Кузьміна О. Жанрова своєрідність дитячої опери в композиторській практиці ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03. Харків, 2019. 284 с.
8. Культурологія: 100 питань – 100 відповідей : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів / уклад.: Є. А. Подольська, В. Д. Лихвар, Д. Є. Погорілий. Київ : Фірма «ІНКОС», 2001. 240 с.
9. Мозгальова Н. Г. Дитячі опери українських композиторів в практиці інструментально-виконавської підготовки вчителів музики. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2010. № 1. С. 80–83.
10. Фільц Богдана. Лісова школа [Ноти] : клавір дитячої опери-казки / комп. Б. М. Фільц. Учитель музичного мистецтва. 2014. № 2. С. 25–37.

References

1. Bielikova, V. (2018). Vysvitlennia zahalnoi kharakterystyky muzychnoi movy Bohdany Filts [Elucidation of the general characteristics of the musical language of Bohdana

Filts]. *Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru [Higher education of Ukraine in the context of integration into the European educational space]*, 81, III, 404-412. Retrieved from <https://osvita.eeipsy.org/index.php/eeip/article/view/204> [in Ukrainian].

2. Bielikova, V. V. (2013). *Yii muzyka – nashe zhyttia, nashe bahatstvo [Her music is our life, our wealth]: monohrafiia*. Kryvyi Rih [in Ukrainian].
3. Bielikova, V. V. (2011). *Istoriia ukrainskoi muzyky [History of Ukrainian music]: navch. posib*. Kryvyi Rih: Vydavnychiy dim [in Ukrainian].
4. Bielikova, V. (2023). Opera-kazka «Lisova shkola» Bohdany Filts (libreto T. Savchynckoi-Latyk) – dzherelo muzychno-estetychnoho vykhovannia [The fairy-tale opera "Forest School" by Bohdana Filts (libretto by T. Savchynskaya-Latyk) is a source of musical and aesthetic education]. In N. I. Bilyk (Ed.), *Merezha shkil novatorstva Ukrainy: rozvytok profesiinoi kompetentnosti kerivnykh, naukovo-pedahohichnykh i pedahohichnykh pratsivnykiv u konteksti realizatsii neperervnoi osvity [Network of innovative schools of Ukraine: development of professional competence of managerial, scientific and pedagogical workers in the context of the implementation of continuous education]: elektron. zbiryk tez dopovidei III Vseukr. nauk. onlain-konfer. z mizhnar. uchastiu* (pp. 68-69). Poltava; Kyiv: PANO im. M. V. Ostrohradskoho. DOI: <https://doi.org/10.33272/conf.PANO.2023.23-24.11> [in Ukrainian].
5. Zahaikevych, M. (2003). *Bohdana Filts. Tvorchyi portret [Bohdana Filts. Creative portrait]*. Kyiv; Ternopil: Aston [in Ukrainian].
6. Kalenychenko, A. P. (2013). Lysenko u svitovii muzychnii kulturi [Lysenko in world musical culture]. *Muzyka [Music]*, 1, 36-39 [in Ukrainian].
7. Kuzmina, O. (2019). *Zhanrova svoieridnist dytiachoi opery v kompozytorskii praktytsi XX – pochatku XXI stolittia [Genre originality of children's opera in composer practice of the 20th – early 21st centuries]*. (PhD diss.). Kharkiv [in Ukrainian].
8. Podolska, Ye. A., Lykhvar, V. D., & Pohorilyi, D. Ye. (Comps.). (2001). *Kulturolohiia: 100 pytan – 100 vidpovidei [Cultural studies: 100 questions – 100 answers]: navch. posib. dlia studentiv vyshch. navch. zakladiv*. Kyiv: Firma «INKOS» [in Ukrainian].
9. Mozghalova, N. H. (2010). *Dytiachi opery ukrainskykh kompozytoriv v praktytsi instrumentalno-vykonavskoi pidhotovky vchyteliv muzyky [Children's operas by Ukrainian composers in the practice of instrumental and performance training of music teachers]*. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Pedahohichni nauky [Bulletin of Zaporizhzhya National University. Pedagogical sciences]*, 1, 80-83 [in Ukrainian].
10. Filts, Bohdana. (2014). *Lisova shkola: klavir dytiachoi opery-kazky [Forest school: children's fairy tale opera piano]. Uchytel muzychnoho mystetstva [Music teacher]*, 2, 25-37 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 28.12.2023